

‘Rex-burgemeesters’ voor het gerecht.

**De sociale positie van Rex-burgemeesters aan de hand van
naoorlogse strafdossiers.**

Tom De Munck (01103808)

Promotor: Dr. Helen Grevers

Commissarissen: Dr. Koen Aerts en Drs. Gertjan Leenders

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte tot het behalen van de
graad van Master in de Geschiedenis.

Academiejaar 2014-2015

Verklaring in verband met de consulteerbaarheid.

De auteur en de promotor(en) geven de toelating deze studie als geheel voor consultatie beschikbaar te stellen voor persoonlijk gebruik. Elk ander gebruik valt onder de beperkingen van het auteursrecht, in het bijzonder met betrekking tot de verplichting de bron uitdrukkelijk te vermelden bij het aanhalen van gegevens uit deze studie.

Het auteursrecht betreffende de gegevens vermeld in deze studie berust bij de promotor(en). Het auteursrecht beperkt zich tot de wijze waarop de auteur de problematiek van het onderwerp heeft benaderd en neergeschreven. De auteur respecteert daarbij het oorspronkelijke auteursrecht van de individueel geciteerde studies en eventueel bijhorende documentatie, zoals tabellen en figuren. De auteur en de promotor(en) zijn niet verantwoordelijk voor de behandelingen en eventuele doseringen die in deze studie geciteerd en beschreven zijn.

Dankwoord.

Met deze woorden ben ik aan het einde gekomen van deze masterproef waar ik met veel plezier aan heb gewerkt. Het resultaat dat u voor zich hebt liggen zou echter niet geworden zijn wat het nu is zonder de raad en daad van verschillende personen. Ten eerste bedank ik mijn promotor Dr. Helen Grevers. Haar tijd, bedenkingen en constructieve commentaren waren van onschatbare waarde bij het schrijven van deze scriptie. Verder bedank ik ook Tim voor de feedback en uitwisseling van ideeën tijdens de ritten van en naar het archief. Ook Yannick en Lisa wil ik bedanken voor de vier aangename studiejaren. Tot slot bedank ik ook mijn ouders wiens onvoorwaardelijke steun een noodzakelijke voorwaarde was/is voor het volbrengen van deze opleiding.

Inhoudsopgave.

Inhoud

Verklaring in verband met de consulteerbaarheid.	2
Dankwoord.	3
Inhoudsopgave.	4
Lijst van afkortingen.	7
Inleiding.	8
Probleemstelling.	8
Structuur.	13
Methode.	14
Raadpleging van strafdossiers.	14
Selectie van Rex-burgemeesters.	15
Hoofdstuk 1: De bronnen: ‘strafdossiers.’	20
1.1 Opbouw van de strafdossiers.	20
1.1.1 De omslag van het dossier.	20
1.1.2 Stukken van de hoorzitting.	21
1.1.3 Overtuigingsstukken.	21
1.1.4 Onderzoeksstukken.	22
1.1.5 Vormstukken.	22
1.1.6 Beroep of Cassatie.	23
1.1.7 Consultatieve Commissie.	23
1.2 Problemen en mogelijkheden.	23
1.2.1 Problemen.	24
1.2.2 Mogelijkheden: strafdossiers als historische bron.	28
Hoofdstuk 2: Rex in de literatuur.	31
2.1 De genese van een standaardbeeld.	31
2.2 De criminalisering van de Rex-burgemeester.	34
Hoofdstuk 3: “Rex-burgemeesters als vreemdelingen in eigen land?”	36
3.1 Rex voor de bezetting: ‘opgang en val’.	36
3.2 Rex tijdens de bezetting: “vreemdelingen in eigen land?”	39
3.2.1 Rex bij de inval.	40

3.2.2	Rex-infiltratie in het lokaal bestuur.....	44
3.2.3	“Goed bestuur”: wel woorden, geen daden.	50
3.2.4	Het falen van de Nieuwe Orde.	56
3.2.5	Rex-burgemeesters op het platteland: lokale consensus via ‘goed bestuur’.	63
Hoofdstuk 4:	‘De repressie’	72
4.1	Algemeen.....	72
4.2	Ideeën over de repressie en voorbereidingen te Londen.	74
4.3	De publieke opinie: volk versus de regering.	77
4.4	Gerechtelijke repressie in de praktijk: de procesgang.	80
4.4.1	Het onderzoek.	80
4.4.2	De voorlopige hechtenis tijdens het gerechtelijk onderzoek.....	82
4.4.3	Gevolgen.....	82
4.4.4	Proces.	82
4.4.5	Straffen.	83
4.4.6	Verzet en hoger beroep.....	84
Hoofdstuk 5:	Rex-burgemeesters voor het gerecht.....	86
5.1	De totstandkoming van de aanklacht via brieven à charge.	86
5.1.1	Brieven à charge.....	87
5.1.2	Besluit.	94
5.2	Het onderzoek.	94
5.2.1	Getuigen: de gerechtelijke logica.	95
5.2.2	Onderzoek naar politieke collaboratie en militaire collaboratie.	97
5.2.3	Onderzoek naar verklikking.	98
5.2.4	De rol van de advocaat.	104
5.3	De verdediging.....	106
5.3.1	Brieven à décharge en gunstige verklaringen.	106
5.3.2	Petities.	119
5.3.3	Argumenten ter verdediging.	121
5.3.4	Impact?.....	129
5.3.5	Besluit : brieven à décharge als indicator voor maatschappelijke positie?	132
5.4	Bepalende factoren voor negatieve houding.....	135
5.4.1	Politieke overtuiging?.....	136
5.4.2	Verklikking?	139
5.4.3	Geweld?.....	140

5.4.4 Lokale integratie.....	141
5.4.5 Besluit.....	143
Algemeen Besluit.....	144
Opgave van bronnen en literatuur.....	149
Onuitgegeven bronnen.	149
Artikels.....	150
Onuitgegeven licentiaatsverhandelingen.....	151
Onuitgegeven doctoraatsverhandelingen.....	151
Literatuur.....	152
Websites.....	154

Lijst van afkortingen.

ACJB : Association catholique de la jeunesse belge

AS: Armée Secrète (Geheime Leger)

CD&V : Christen- Democratisch en Vlaams

CVP : Christelijke Volkspartij

FI : Front de l'Indépendance (Onafhankelijkheidsfront)

GFP : Geheime Feldpolizei

MNB : Mouvement National Belge

MV : Militärverwaltung

NO: Nieuwe Orde

NSB : Nationaal-Socialistische Beweging

NSKK: Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps

N-VA: Nieuw-Vlaamse Alliantie

PSC: Parti social chrétien

STO: Service du Travail Obligatoire

SWB : Strafwetboek

Verdinaso: Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen

V.N.V.: Vlaams Nationaal Verbond

Inleiding.

Probleemstelling.

Wanneer de Belgische oorlogsgeschiedenis het onderwerp vormt van het politieke of publieke debat, leidt dit vaak tot polemieken. Het bracht socioloog Luc Huyse ertoe te stellen dat “België ziek is van zijn jaren ‘40” en te spreken van een ‘onverwerkt verleden’¹. Dat de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog en zijn afloop nog steeds rondwaren in de 21^e-eeuwse Belgische samenleving is deels te verklaren door de verschillende herinnering van het Belgische oorlogsverleden in respectievelijk Vlaanderen en Franstalig België. Een eensluidende Belgische herinnering van de Tweede Wereldoorlog kwam niet tot stand. In Wallonië ontstond al tamelijk snel een consensus over het verleden van de Tweede Wereldoorlog, waarbij Wallonië zich vereenzelvigde met het verzet. Waalse collaborateurs slaagden er na de oorlog veel minder in hun stem te laten horen. Dit staat in schril contrast met Vlaanderen waar voormalige collaborateurs er in slaagden om hun eigen subjectieve beeld van de collaboratie en de repressie op te hangen. De Vlaamse collaborateurs focusten vooral op de repressie die hen had getroffen en minder op de collaboratie met nazi-Duitsland zelf. Ze zagen de repressie als anti-Vlaams, ongenadig hard en onrechtvaardig. Dit mythische Vlaams-nationalistische slachtofferbeeld van de repressie en collaboratie manifesteerde zich ook in de ruimere Vlaamse maatschappij doordat de literatuur over de repressie werd gekaapt door voormalige collaborateurs. Een belangrijke rol was bijvoorbeeld weggelegd voor historicus Hendrik Elias die na het overlijden van Staf De Clercq aan het hoofd kwam te staan van het Vlaams Nationaal Verbond (V.N.V.).² De Waalse maatschappij daarentegen distantieerde zich van de collaboratie en wentelde zich tot op de dag van vandaag in de morele superioriteit van het verzet.³

Deze zwart-wit benadering in Wallonië drong ook door in de wetenschappelijke literatuur en droeg verder bij tot de consensus over de maatschappelijke isolering van Franstalige collaborateurs tijdens de bezetting. Rex, de voornaamste Franstalige collaborerende partij, was al voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog een politiek marginale partij. Ook op sociaal vlak bevonden de rexisten zich in een geïsoleerde positie, zo luidde het. De collaboratie met de Duitse bezetter zorgde voor een uitdieping van de kloof tussen de collaborerende rexisten en de rest van de gemeenschap. Algemeen werd aangenomen dat dit gebrek aan maatschappelijke verankering van de Waalse collaborateurs, voor en tijdens

¹ Steven Dhondt, Luc Huyse e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994, p. 9

² Bruno De Wever, “Septemberweerstanders, Flaminboches en idealistische Oostfrontstrijders. De collaboratie in België: onverwerkt verleden?”, in: *La Résistance et les européens du Nord. Het Verzet en Noord-Europa*. Centre de recherches et d’Etudes historiques de la Seconde Guerre mondiale, Brussel, 1994, pp. 385-386

³ Over de naoorlogse herinnering van de bezettings –en repressieperiode in België: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het Gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2003, p. 236; Bruno De Wever, “Septemberweerstanders, Flaminboches en idealistische Oostfrontstrijders. De collaboratie in België: onverwerkt verleden?”, in: *La Résistance et les européens du Nord. Het Verzet en Noord-Europa*. Centre de recherches et d’Etudes historiques de la Seconde Guerre mondiale, Brussel, 1994, pp. 384-392

de bezetting, ervoor zorgde dat in eerste instantie niemand het voor hen opnam na de oorlog. Dit resulteerde in een gemeenschap die zich ronduit kante tegen de collaboratie en elke vorm van amnestie voor voormalige (Vlaamse) collaborateurs verwierp.⁴ Historicus Koen Aerts suggereerde in een recent artikel dat deze sociale isolatie mogelijk een invloed had op de straftoemeting bij de strafrechtelijke vervolging van de Waalse collaborateurs.⁵ De Belgische historica Flore Plisnier besloot in haar boek over gewapende collaboratie in Franstalig België dat *“tijdens de tweede helft van de bezetting het geweld en de maatschappelijke spanningen zich hoofdzakelijk in het Franstalige landsgedeelte manifesteerden. Dat verklaart waarom na de oorlog, tijdens de repressie, de krijgsraden in Wallonië meer en zwaardere straffen uitspreken dan die in Vlaanderen.”*⁶ Plisnier suggereert dat op een of andere manier de maatschappelijke spanningen, die hoger waren in Wallonië in vergelijking met Vlaanderen, resulteerden in hogere straffen voor Waalse collaborateurs. Dit is een boeiende gedachtegang, maar het is maar zeer de vraag in welke mate dit idee klopt.

Plisniers uitspraak heeft betrekking op gewapende collaborateurs en het kan misschien wel kloppen dat gewapende collaborateurs meer afkeer opwekten bij de lokale omgeving. Haar uitspraak is echter moeilijk toe te passen op andere groepen rexisten, zoals Rex-burgemeesters. In hoeverre is haar stelling dat de hogere maatschappelijke spanningen in Wallonië resulteerden in hogere straffen toe te passen op andere, niet-gewapende groepen rexisten? Vaak wordt er geen rekening gehouden met de grote verscheidenheid in de ruimere groep van collaborateurs. Men kan geen algemene uitspraken doen over de sociale isolatie van ‘dé’ collaborateurs of ‘dé’ rexisten omdat het een erg heterogene groep betreft. Daarbij gaat men steeds uit van een unitaire gemeenschap. Alsof de hele Franstalige maatschappij, zonder onderscheid in ruimte en leeftijd, eenzelfde houding had ten opzichte van de collaborateurs. In Nederland bracht recent onderzoek steeds meer grijstinten aan in een soortgelijk zwart-wit-beeld van de geïsoleerde Nederlandse collaborateur dat nog altijd domineerde in de wetenschappelijke literatuur. In haar bottom up- studie naar aanhangers van de Nationaal Socialistische Beweging (NSB), de Nederlandse partij die collaboreerde met de Duitse bezetter, ondermijnt de Nederlandse historica Josje Damsma het algemene beeld dat NSB’ers tijdens de bezetting in een sociaal isolement leefden. Door naar de persoonlijke en individuele contacten van verschillende NSB-leden te kijken stelt ze vast dat louter lidmaatschap van de NSB niet noodzakelijk negatieve interactie met de sociale omgeving betekende.⁷ Voor de naoorlogse periode toonde historica Helen Grevers in haar

⁴ Flore Plisnier, *Te wapen voor Hitler. Gewapende collaboratie in Franstalig België*. Antwerpen, Manteau, 2008, p. 8

⁵ Koen Aerts, “De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog: mild in Vlaanderen en streng in Franstalig België?” in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 73, nr. 1 (2014), p. 44

⁶ Flore Plisnier, *Te wapen voor Hitler. Gewapende collaboratie in Franstalig België*. Antwerpen, Manteau, 2008, p. 141

⁷ Josje Damsma, *Nazi’s in the Netherlands. A Social History of National Socialist collaborators 1940-1945*. Amsterdam, doctoraatsverhandeling Universiteit Amsterdam (promotor: Prof. Dr. Peter Romijn), 2013, pp. 158-

onderzoek aan dat het maatschappelijk isolement van de NSB'ers na de oorlog relatief was. Dit bleek uit haar inhoudelijke analyse van de vele brieven die door vrienden, kennissen, burens en familie werden geschreven naar politie en justitie ten gunste van verdachte collaborateurs. Tamelijk wat personen namen het na de oorlog op voor de collaborateurs.⁸

De vraag is dan ook in welke mate deze inzichten ook van toepassing zijn op de leden van Rex, die net als NSB'er als paria's worden gedefinieerd. Damsma wees er namelijk op dat *"In studies of Belgian, French, Norwegian, and British fascist groups, their members are often pictured as socially unpopular; they are described as being "isolated" from their society. In literature on collaborating Nazi movements, historians seem to agree that collaborators' commitment to the local Nationalist Socialist representative led them into an isolated position. However, in all cases "the isolated position" is a hypothesis, which has not been tested or even well explained.*"⁹ Gelieerd aan deze vraag in welke mate de Rex-leden maatschappelijk geïsoleerd waren, een hypothese die voor de Belgische casus nog niet onderzocht is, is de overtuiging dat de roep om een harde bestraffing van de collaborateurs na de bezetting totaal was. Ook dit is nog een open vraag. Weliswaar zette de polarisering van tijdens de bezetting zich in eerste instantie door na de oorlog. Tijdens en na de bevrijding nam het Belgische volk de bestraffing van de echte en vermeende collaborateurs in eigen handen in wat later te boek kwam te staan als de straatrepressie. Daaruit bleek hoe diepgeworteld de haat tegen de bezetter en haar handlangers was (geweest). De bevolking wenste, zeker tot 1945, een energieke vervolging van diegenen die ze verantwoordelijk hielden voor al het leed dat ze moesten doorstaan tijdens de bezetting.¹⁰

Dat de Belgische bevolking, collectief gezien, erg gewonnen was voor een strenge bestraffing wordt algemeen verondersteld in de literatuur en lijkt erg aannemelijk. Het is echter nog maar zeer de vraag of die roep op individueel niveau even luid klonk. Een belangrijke vraag in deze masterscriptie is dan ook of dit beeld verandert wanneer we kijken naar de getuigenissen en de brieven in de strafdossiers. Stonden de rexisten daadwerkelijk geïsoleerd in de naoorlogse samenleving? Een vraag als deze is tot nog toe onontgonnen terrein in de Belgische historiografie. Via de naoorlogse strafdossiers en de documenten die ze bevatten is het mogelijk om hier een dieper inzicht in te verwerven.

In deze studie wordt een deel van de Rex-populatie onderzocht: Rex-burgemeesters. Ook zij werden steeds gekaderd binnen het beeld van de geïsoleerde rexist. In *"Histoire de la Wallonie"* (2004) beschreef men de Rex-burgemeester als een nazistische tiran die in de

160; zie ook: Josje Damsma en Erik Schumacher, *Hier woont een NSB'er. Nationaal-Socialisten in bezet Amsterdam*. Amsterdam, Boom, 2010

⁸ Helen Grevers, *Enkel en alleen in dit geval. Onderzoek naar de brieven à décharge die werden geschreven ten behoeve van de vrijlating van politieke delinquenten na de Tweede Wereldoorlog in Nederland*. Utrecht, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Utrecht (promotor Prof. Dr. de Haan), 2008, p.65

⁹ Josje Damsma, "Nazi's in the Netherlands", p. 33

¹⁰ Martin Conway, "Justice in postwar Belgium: popular passions and political realities.", in: Istvan Déak, Jan T. Gross en Tony Judt, *The politics of retribution. World War II and its aftermath*. Princeton, Princeton University Press, 2000, p. 139

uitoefening van zijn macht compensatie zocht voor zijn sociale, politieke en professionele frustraties.¹¹ Deze scheurden zich door hun radicale gedrag steeds verder af van de gemeenschap, zo luidde het. Nico Wouters toonde in zijn standaardwerk over collaboratie in het lokaal bestuur in België aan dat dit ongenueanceerde beeld moet worden bijgesteld. Wouters wees erop dat sommige Rex-burgemeesters wel degelijk op steun konden rekenen. Hoeveel personen op steun konden rekenen, komt echter niet naar voren. Ook de achterliggende dynamiek wordt niet belicht. De actoren op de achtergrond zoals de advocaat, de familie, de kennissen, de lokale gemeenschap in het algemeen komen niet aan bod bij Wouters die vooral een politiek-bestuurlijke invalshoek had.¹² De centrale vraagstelling in deze studie draait dan ook om de kwestie in welke mate de Rex-burgemeesters na de oorlog in hun lokale gemeenschap werden gepercipieerd, of ze konden rekenen op maatschappelijke steun en hoe deze vorm kreeg.

Om hier op een antwoord op te krijgen, wordt een analyse gemaakt van 29 naoorlogse strafdossiers die in het kader van het gerechtelijk onderzoek tegen de verdachte Rex-burgemeesters werden aangelegd. Die dossiers bevatten ettelijke PV's van verhoren en ondervragingen van getuigen, maar ook briefwisseling van de lokale bevolking, van de verdachte en van de advocaat naar het krijgsauditoraat. Deze getuigenissen zijn een interessante bron¹³ om de houding van de lokale bevolking ten opzichte van de burgemeester te onderzoeken. Er wordt dus enerzijds onderzocht welke personen of figuren uit de lokale gemeenschap het wel of juist niet opnamen voor de Rex-burgemeester. Meer bepaald hoe de maatschappelijke actoren zoals familieleden van de verdachte of het verzet een invloed konden uitoefenen op de rechtsgang. Steeds meer wordt vanuit een bottom up-perspectief gekeken naar de interactie tussen gerechtelijke instellingen, sociale groepen en individuen. Het Belgische onderzoeksproject "*Justice and Populations*" omarmt deze benadering en past ze toe op de Belgische casus in een internationale context.¹⁴ Er wordt onder meer gefocust op de actieve rol van maatschappelijk groepen of individuen. Het belang van juridische dossiers voor onderzoek naar sociale geschiedenis komt onder meer naar voren in het verzamelwerk *On the Case. Explorations in social history* onder leiding van de Canadese historici Franca Iacovetta en Wendy Mitchinson. In verschillende bijdragen wordt aangetoond op welke manier juridische bronnen nieuwe inzichten kunnen genereren bij de studie van seksualiteit, genderstudies, huiselijk geweld, immigratie, veiligheid, enz. Deze bronnen zijn vooral interessant omdat bepaalde groepen aan het woord komen die

¹¹ Bruno Demoulin en Jean-Louis Kupper (red.), *Histoire de la Wallonie. De la préhistoire au XXIe siècle*. Toulouse, Editions Privat, 2004, p. 299

¹² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters 1940-1944. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt, Lannoo, 2004, p. 597; Wouters schrijft de getuigenissen *à charge* toe aan het onoordeelkundig inschatten van de figuur van de burgemeester, waarbij ze vooral keken naar daden van goed bestuur en niet naar de compromitterende politieke handelingen van de Nieuwe Orde-burgemeesters.

¹³ Zie hoofdstuk 1 voor de mogelijkheden en de problemen inzake strafdossiers als historische bron.

¹⁴ <http://www.bejust.be/content/project-justice-and-populations> (geraadpleegd op 10/5/2015)

anders buiten beschouwing werden gelaten.¹⁵ Deze masterproef sluit bij deze benadering of tendens aan in die zin dat vooral wordt gefocust op de niet-gerechtelijke, sociale actoren en hun inbreng in het gerechtelijk onderzoek naar de verdachte Rex-burgemeesters.

Ervan uitgaand dat de lokale gemeenschap zich niet onbetuigd liet tijdens de strafrechtelijke vervolging van Rex-burgemeesters, wordt gekeken naar hoe verschillende maatschappelijke groepen of individuen hun stem lieten horen tijdens het onderzoek naar de verdachte Rex-burgemeesters. Door te kijken naar verschillende actoren hoop ik een dieper inzicht te verwerven in de perceptie van de Rex-burgemeesters in de naoorlogs maatschappij en in de sociale verhoudingen binnen die naoorlogse maatschappij. Stond Rex wel zo geïsoleerd als lange tijd gedacht? Het spreekt vanzelf dat door te focussen op een beperkte groep van rexisten, die tevens een specifieke rol hadden gespeeld tijdens de bezetting, geen grote conclusies getrokken mogen worden. Wel beoogt deze studie een aanzet te geven tot verder onderzoek.

Om te analyseren hoe de Rex-burgemeesters werden gepercipieerd door de lokale bevolking kijken we onder meer naar de brieven *à décharge*, die een uiting van steun kunnen zijn, en naar de brieven *à charge* waarin men de burgemeester beschuldigde van illegaal gedrag tijdens de bezetting. Vervolgens wordt gekeken welke plaats deze elementen krijgen in het verdere verloop van het onderzoek. In dit verband is het interessant om te kijken hoe de entourage van de verdachte Rex-burgemeester de verdediging opbouwde. Welke argumenten of verzachtende omstandigheden werden er naar voren geschoven? Maakte de verdachte gebruik van een advocaat en welke rol speelde deze advocaat dan? Ook welke figuren uit de lokale gemeenschap als getuige *à décharge* optraden wordt onderzocht. Dit kan een indicator zijn van hoe de burgemeester door de lokale gemeenschap werd gepercipieerd. Betreft het alleen maar vrienden of familie van de verdachte? Of sprongen ook prominente figuren zoals de dorpspastoor of de (naoorlogse) burgemeester in de bres? Vervolgens wordt gekeken hoe de auditeur deze elementen verwerkte in zijn onderzoek. Met andere woorden, hield de krijgsauditeur rekening met deze stemmen. Al deze aspecten zijn tot nog toe niet diepgaand onderzocht. Echt veel weet men dus nog niet over deze facetten van de gerechtelijke repressie.

Tegenover de verdediging staat de aanklacht. Ook de manier waarop die tot stand kwam, kan iets meer zeggen over hoe de burgemeester werd beoordeeld in de lokale gemeenschap. Het kon zijn dat brieven *à charge* aanleiding gaven tot verder onderzoek. De vraag of er sprake is van brieven *à charge* zegt mogelijk iets meer over de inschatting van de Rex-burgemeesters. Ook wie de brieven schreef en waarom is in dit verband interessant. Daarnaast kan bijvoorbeeld worden onderzocht in welke mate het verzet een rol speelde bij het schrijven van brieven *à charge*. In welke mate het verzet als een entiteit op de voorgrond

¹⁵ Franca Iacovetta en Wendy Mitchinson (eds.), *On the Case: Explorations in Social History*. Toronto, London University of Toronto Press, 1998, p. 369

kwam tijdens het gerechtelijk onderzoek is een interessante vraag, gezien de moeilijke relatie die het verzet onderhield met de centrale overheid in de directe naoorlogse periode.

Naast vragen naar de sociale omgang/positie etc, staat de vraag naar het verloop van het onderzoek centraal in deze studie. Te meer omdat de vragen naar de sociale positie van de Rex-burgemeesters enkel kunnen worden beantwoord indien men inzicht heeft in hoe de gerechtelijke repressie van colaboreurs precies in zijn werk ging. Daarnaast werd de bestraffing van de collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog bekritiseerd als een politieke repressie. Vooral uit Vlaams-nationalistische hoek bekeek men de repressie als een anti-Vlaamse repressie. In dit onderzoek wordt dan ook gekeken naar hoe het onderzoek werd gevoerd. Hoe gingen de krijgsauditeur en zijn substituten om met de verschillende aanklachten? Met welke bewijslast hield hij rekening? Waarop focuste hij? Welke getuigen ondervroeg hij?

Structuur.

In het eerste hoofdstuk wordt, na te hebben geschetst hoe de onderzoeksgroep werd bepaald, dieper ingegaan op het karakter van de bronnen. Aangezien deze de ruggengraat van het onderzoek vormen, wordt ingegaan op de inhoud van de dossiers, en de mogelijke problemen en mogelijkheden van de strafdossiers als historische bron.

Aangezien deze studie meer nuance wil brengen in een stukje verleden dat in België steeds met een zwart-witte bril wordt bekeken (weliswaar op een andere manier in respectievelijk Franstalig België en Vlaanderen) en steeds controversie opwekt, wordt in een tweede hoofdstuk gekeken naar de wijze waarop de collaboratie en Rex in de historiografie werd beschreven. Lange tijd overheerste namelijk een goed-fout schema waarbij weinig aandacht werd geschonken aan het collaboratieverleden van Wallonië.

Het derde hoofdstuk handelt over Rex voor en tijdens de bezetting. Centraal staat de vraag in welke mate het klopt dat de leden van Rex, en Rex-burgemeesters in het bijzonder, evolueerden naar een positie waarbij ze zich gingen beschouwen als vreemdelingen in eigen land. Deze stelling wordt getoetst via de studie van hoe Rex-burgemeesters aan de macht kwamen in een gemeenschap die hen niet gunstig gezind was, welke effecten dit had op hun relatie met die gemeenschap, wat de invloed was van de evoluerende bezettingscontext op de omgang met de lokale bevolking, enz. Er wordt gekeken naar de manier waarop de Rex-burgemeesters zich trachtten te handhaven in een steeds gewelddadigere en meer vijandige context. Aangezien in de onderzoeksgroep geen burgemeesters zaten van de grote agglomeraties (La Louvière, Charleroi, Luik) wordt ook gekeken naar de specifieke situatie op het platteland.

Omdat het van belang is voor een goed begrip van de strafdossiers, wordt in een vierde hoofdstuk de ontstaanscontext van de repressiedossiers, de 'repressie' in het algemeen en de gerechtelijke repressie in het bijzonder, tegen het licht gehouden. Het vijfde hoofdstuk,

tot slot, bestaat uit de eigenlijke bronnenanalyse waarbij naar een antwoord wordt gezocht op de vragen die naar voren kwamen in de probleemstelling:

- Wat leren de strafdossiers ons over de sociale positie van Rex-burgemeesters in de naoorlogse maatschappij?
- In welke mate waren de Rex-burgemeesters, als sub-groep binnen de Rex-populatie, geïsoleerd binnen de naoorlogse maatschappij? Hoe percipieerde de lokale gemeenschap de Rex-burgemeester? Welke elementen waren bepalend voor die inschatting?
- Hoe trachtten de Rex-burgemeesters en hun entourage zich te verdedigen tegen de aanklacht(en)? Welke argumenten werden naar voren geschoven?
- Welke rol konden niet-gerechtelijke, sociale actoren zoals de familie en vrienden van de verdachte, het verzet en de advocaat spelen bij het gerechtelijk onderzoek naar de verdachte Rex-burgemeesters?
- Hoe verliep het gerechtelijk onderzoek dat werd gevoerd door de krijgsauditeur? Aan welke elementen binnen het onderzoek gaf hij het meeste aandacht? Hoe werd omgegaan met het bewijsmateriaal bij de verschillende aanklachten?

Methode.

Raadpleging van strafdossiers.

De raadpleging van de repressiedossiers is onderhevig aan de archiefwet van 24/06/1955 die bepaalt dat de gerechtelijk archieven pas na 100 jaar raadpleegbaar zijn. Het Koninklijk Besluit (KB) van 28 december 1950 maakte het echter mogelijk voor de procureurs -generaal en de auditeur-generaal hier uitzonderingen op te maken en dossiers jonger dan 100 jaar toch open te stellen. Tot in de jaren tachtig was raadpleging van de strafdossiers niet echt problematisch. Toegang werd relatief gemakkelijk verleend.¹⁶ Dat wetenschappelijk onderzoek naar de bezetting en de collaboratie toen in zijn kinderschoenen stond, heeft daarmee te maken. Naarmate de interesse voor het thema toenam, werden de toelatingsvoorwaarden steeds strenger. In 1996 verstuurde het auditoraat-generaal een circulaire waarin werd gepleit voor *“een evenwicht tussen een zo groot mogelijke openheid enerzijds en de noodzaak tot voorzichtigheid anderzijds”*. De circulaire schiep duidelijkheid maar zorgde er concreet voor dat voor historisch onderzoek enkel de repressiedossiers van veroordeelde personen raadpleegbaar waren. Dossiers van personen die eeerherstel hadden bekomen of wiens dossiers zonder gevolg waren geklasseerd, kwamen buiten het bereik van het historisch onderzoek.¹⁷ Sinds 2004, na de afschaffing van de militaire rechtbanken, werd

¹⁶ Bruno De Wever, “Laat nu eindelijk ook de geschiedenis oordelen” in: Dirk Luyten en Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2002, pp. 30-33

¹⁷ Jean-Yves Mine, “De raadpleging van de archieven van de repressie: procedures, mogelijkheden en beperkingen”, in: Dirk Luyten en Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2002, p. 27-28

het College van procureurs-generaal verantwoordelijk voor de repressiearchieven. Na aanvankelijk het open archiefbeleid te hebben verder gezet, legde het College meer en meer restricties op aan geïnteresseerde vorsers. De facto werd enkel academici en studenten toegang tot de repressiearchieven verschaft. Op dit moment zijn deze dossiers wel toegankelijk voor onderzoekers en studenten. Noodzakelijke voorwaarde voor het kunnen aanvragen van de dossiers is het beschikken over de naam, de geboorteplaats en de geboortedatum van de veroordeelde collaborateur. Nadeel is dat zo geen aselecte steekproef kan genomen worden.

De herhaaldelijke pleidooien van (Belgische) historici om de repressiedossiers open te stellen voor het brede publiek ter bevordering van het historisch inzicht worden gecounterd door het College van procureurs-generaal dat steevast verwijst naar de *'passies'* die zouden oplaaien bij een complete raadpleegbaarheid.¹⁸ Federaal Staatssecretaris voor wetenschapsbeleid Elke Sleurs (N-VA) liet in haar beleidsnota eind 2014 wel noteren werk te willen maken van een betere toegankelijkheid van de repressiedossiers. Ook wie over de dossiers bevoegd moet zijn - het Ministerie van Justitie of de Rijksarchieven zoals de academische wereld wenst- zal worden herbekeken. Maar aangezien de dossiers nog steeds onder de bevoegdheid vallen van Justitie is het uiteindelijk Minister van Justitie Koen Geens (CD&V) die initiatief moet tonen.¹⁹

Selectie van Rex-burgemeesters.

Omwille van die moeilijke toelatingsvoorwaarden met betrekking tot de repressiearchieven, wat een steekproef van de gehele Rex-populatie niet mogelijk maakt, werd gekozen om een afgebakende groep Rex-burgemeesters te onderzoeken. Volgens een rapport van Eggert Reeder, de militaire verantwoordelijke voor de bestuurlijke aangelegenheden in het bezette België, waren er op dat moment zo'n 206 Rex-burgemeesters.²⁰ Over dat aantal valt echter te twisten aangezien verschillende burgemeesters dan al ontslag hadden genomen. In elk geval bestaat er geen exhaustieve lijst met de namen van alle Rex-burgemeesters. De noodzakelijke namen van de te onderzoeken Rex-burgemeesters moesten dus op een andere manier worden gevonden. Een mogelijkheid was om via de Rexistische partijkrant *'le Pays réel'* Rex-burgemeesters op te speuren. De benoeming van partijleden werd namelijk steeds met veel bombarie aangekondigd in die krant. Maar via de aankondigingen in *'le Pays Réel'* kan enkel de naam van de burgemeester worden achterhaald en niet de

¹⁸ Bruno De Wever, *art. cit.*, pp. 30-33; Zie in dit verband de open brief van 151 historici die werd gepubliceerd in de krant *De Standaard* van 25 januari 2006: "Geschiedenis is meer dan herinneren". De academici pleitten daarin voor een terugbrenging van de raadplegingstermijn van de archieven naar 30 jaar en een herziening van de privacywetgeving. Een andere, meer recente open brief in *De Standaard* dateert uit 2013: "Oorlogstrauma's achter slot en grendel." ; <https://decorrespondent.nl/2068/Gaan-de-collaboratiearchieven-van-Belgie-nu-toch-open/68903692-d8e38497> (geraadpleegd op 04/08/2015)

¹⁹ <http://www.apache.be/2014/11/21/staatssecretaris-sleurs-n-va-wil-collaboratiedossiers-openbaar-maken/?sh=d2da78f-354> (geraadpleegd op 14/04/2015)

²⁰ Martin Conway, *Collaboratie in België. Degrelle en het rexisme, 1940-1944*. Groot-Bijgaarden, Globe, 1994, p. 202

geboorteplaats en geboortedatum. Ik koos er daarom voor om via Nico Wouters' standaardwerk "*Oorlogsburgemeesters. Het lokaal bestuur in België 1940-1944*" namen van Rex-burgemeesters te verzamelen. In het bronnenapparaat achteraan in het boek staat een lijst van de genadedossiers van burgemeesters die Wouters heeft geraadpleegd. Genade kon enkel worden verleend aan personen die effectief een veroordeling hadden opgelopen, dus de geselecteerde Rex-burgemeesters waren allen veroordeeld door het gerecht. Dit impliceert ook een belangrijke beperking voor het onderzoek, aangezien Rex-burgemeesters die buiten vervolging werden gesteld, niet werden opgenomen. Al valt te verwachten dat slechts weinig Rex-burgemeesters uiteindelijk ontsnapten aan een strafrechtelijke vervolging. Desalniettemin kan dit onderzoek zich niet beroepen op representativiteit voor de gehele groep van de Rex-burgemeesters. Het is niet duidelijk in welke mate Rex-burgemeesters buiten vervolging werden gesteld. Een vergelijking van de onderzoeksdossiers enerzijds en de strafdossiers anderzijds zou echter meer duidelijk maken waarom een Rex-burgemeester juist wel of niet vervolgd werd. Elke zaak is zo specifiek en afhankelijk van de lokale situatie dat het sowieso moeilijk is om uitspraken te doen voor de gehele groep Rex-burgemeesters.

De gegevens die vermeld stonden bij de genadedossiers in het bronnenapparaat van Nico Wouters waren ook de gegevens, die nodig waren voor het aanvragen van de strafdossiers. Na selectie van enkel de namen van Franstalige burgemeesters, bleef een zestigtal potentiële onderzoekskandidaten over. Van die zestig kwam een groot deel uit de provincies Henegouwen (waar de lokale Rex-infiltratie het hoogst was) en Namen. Uiteindelijk werden er dertig strafdossiers gekozen. Aangezien er te weinig namen waren om een bepaalde regio te bespreken werd bij de selectie rekening gehouden met een geografische spreiding. Rex-burgemeesters uit zowel Henegouwen, Franstalig Brabant²¹ (het arrondissement Nijvel), Namen, Luik en Luxemburg werden onderzocht. Door de grote aanwezigheid van burgemeesters in de provincies Henegouwen en Namen is er in de onderzoeksgroep een overtal aan Rex-burgemeesters uit die provincies.

Normaal gezien zou ook het strafdossier van Alexandre Leteul van Roly (Namen) onderzocht moeten worden, maar per abuis werd een verkeerd dossier gegeven. Leteul was samen met enkele andere personen aangeklaagd in een verklikkingzaak. Het dossier dat ik kreeg draaide louter om het (beperkte) aandeel van Leteul in die zaak. Uiteindelijk werd Leteul vrijgesproken in de zaak. Het dossier waarin enkel Leteul voor politieke collaboratie werd aangeklaagd bestond, zo leidde ik af uit de PV's in het andere dossier, maar kon ik niet raadplegen. Finaal werd er dus met 29 dossiers gewerkt.

Het nadeel van deze manier van werken is uiteraard dat een geografische afbakening erg moeilijk werd. Het uitlichten van een groep burgemeesters uit een arrondissement was niet mogelijk, gezien het ontbreken van voldoende personen uit een bepaald arrondissement en het verspreide geografische karakter van de onderzoeksgroep. Een regionale afbakening

²¹ De splitsing van de provincie Brabant in Vlaams-Brabant en Waals-Brabant vond pas plaats in 1995.

heeft nochtans als voordeel dat de geografische bezettingscontext waarin de burgemeesters opereerden ongeveer gelijk is. Een regio waar het verzet bijvoorbeeld erg actief was, zou radicaler en repressiever gedrag van de burgemeester kunnen uitlokken. Maar die situatie zou voor alle leden van de onderzoeksgroep gelijk zijn. Een ander voordeel van regionale afbakening is dat de burgemeesters uit één regio meestal door dezelfde krijgsraad werden berecht. Verschillende gerechtelijke onderzoeksmethodes worden zo beperkt. Ook het aantal verschillende krijgsauditeurs wordt zo beperkt. Om de onderzoeksgroep niet helemaal van willekeur te laten afhangen, werd gekozen om vooral te focussen op Rex-burgemeesters die aan het hoofd stonden van kleinere (plattelands)gemeenten, gelegen in Henegouwen, Luik, Namen, Luxemburg en het latere Waals-Brabant.

Voor de provincie **Henegouwen** (9): René Richard (Paturâges: 10 598 inwoners²²), Arthur Staquet (Estinnes-au-Val: 1036 inwoners), Maurice Houyet (Gerpennes: 2097), Léon Staquet (Merbes-le-Château: 1189 inwoners), Jules Durant (Ressaix: 4132 inwoners), François Gorez (Thieulain: 637 inwoners), Armand Assoignon (Mévergnies: 681 inwoners), Jules Coppin (Wodecq: 1576 inwoners) en Achilles Lassoie (Wasmes: 14 669 inwoners)

Voor de provincie **Luik** (5): Jacques Houbiers (Wezet: 5140 inwoners), Emile Renson (Grand Hallet: 922 inwoners), Maximilien Jadoul (Moha: 1727 inwoners), Armand Ramioul (Forêt: 4747 inwoners) en Lucien Rensonnet (Lierneux: 3252 inwoners)

Voor de provincie **Namen** (10): Gustave Thibaut (Sombreffe: 2523 inwoners), Zéphir Denys (Ligny: 2054 inwoners), Marcel Stavelot (Nismes: 1691 inwoners), Armand Godfroid (Rhisnes: 1453 inwoners), Jules Delloye (Belgrade: 2569 inwoners), Léon Henricot (Aische-en-Retail: 979 inwoners), Alphonse Draelants (Sautour: 302 inwoners), Edmond Leclercq (Jamagne: 302 inwoners), Julien Leroy (Senzeilles: 728 inwoners), Marc Stordeur (Villers-le-Gambon: 648).

Voor de provincie **Luxemburg** (2): Lucien Eichorn (Aarlen: 11657), Albert Cornet (Ortho: 1073)

Voor het toenmalige Franstalige deel van **Brabant**/arrondissement Nijvel (3): Antoine Gaspar (Bonlez: 362 inwoners), Fernand Evrard (Rixensart: 4436 inwoners), Jules Ruelle (Lasne-Chapelle-Saint-Lambert: 1711 inwoners)

Van deze groep Rex-burgemeesters bekwamen er drie eerherstel. Het betreft Lucien Rensonnet, Jules Coppin en Jules Delloye.

'Rex-burgemeesters'?

In deze scriptie staat de strafrechtelijke vervolging van de Rex –burgemeesters centraal. Met 'Rex- burgemeester' wordt een persoon bedoeld die als lid van Rex, met behulp van de Duitse bezetter, door de Belgische Secretaris-Generaal van Binnenlandse Zaken (in de meeste gevallen Gerard Romsée), werd benoemd tot burgemeester. In een enkel geval is er

²² De gegevens over de inwonersaantallen zijn gebaseerd op de Volkstelling van het jaar 1939.

ook een Rex-lid dat niet officieel benoemd is geweest als burgemeester, maar als dienstdoend burgemeester optrad: Fernand Evrard werd wel als schepen benoemd, zijn kandidatuur voor de post van burgemeester van Rixensart werd echter niet weerhouden. Toen de dienstdoende burgemeester moest aftreden omwille van de leeftijdslimiet, nam Evrard de vacante positie in als dienstdoend burgemeester.²³ Daarnaast zijn er enkele burgemeesters die tijdens de bezetting hun ontslag hadden gegeven. Op deze uitzondering na, waren alle onderzochte personen benoemd door Romsée als burgemeester in hun gemeente. Officieel Rex-lidmaatschap wordt in deze studie niet als een noodzakelijke voorwaarde beschouwd om te spreken van een 'Rex-burgemeester'. Bepaalde personen beweerden namelijk geen lid meer te zijn van Rex op het moment van hun benoeming. Of dit klopte of niet is niet altijd op getrouwheid na te gaan. Alleszins betekende het stopzetten van officieel Rex-lidmaatschap niet dat ze het rexistische/ Nieuwe Orde- gedachtegoed niet meer onderschreven. Een voorbeeld is Lucien Rensonnet, burgemeester van Lierneux. Rensonnet was nooit officieel lid van de partij geweest maar zijn correspondentie was doorspekt van rexistische leuzen. Om zijn kandidatuur kracht bij te zetten solliciteerde hij naar de steun van *Docteur Hénault*, Rex-kopstuk van het naburige Verviers.²⁴ Of Rensonnet vooral uit opportunistische redenen de rexistische retoriek overnam om zo een postje te veroveren, is moeilijk uit te maken. Feit blijft dat Rensonnet door de Rex-leiders werd beschouwd als Nieuwe Orde-gezind en betrouwbaar werd geacht om de burgemeesterspost op te nemen. Ook de naoorlogse getuigen wezen op zijn rexistische gedachtegoed.²⁵ Vandaar spreken we in het kader van dit onderzoek van een 'Rex-burgemeester'. Officieel lidmaatschap van Rex is dus geen noodzakelijke voorwaarde om het te hebben over een 'Rex-burgemeester.'

De onderzochte burgemeesters waren allen Franstalige burgemeesters. Dit betekende dat ze allen opteerden om te verschijnen voor een Franstalige krijgsraad. Brussel werd in deze studie buiten beschouwing gelaten. De facto handelt deze scriptie dus over Waalse Rex-burgemeesters. Naast Brussel vallen ook de Oostkantons buiten het bereik van deze studie, gezien het specifieke karakter van die regio. Het overgrote deel van de Duitstalige, nieuwe Belgen was namelijk de Duitse zaak genegen. De annexatie van dit gebied door België, zoals bepaald in het Verdrag van Versailles had steeds op weinig bijval kunnen rekenen in de Oostkantons.²⁶

Tot slot nog een korte nota met betrekking tot het gebruik van persoonsgegevens. Wat de wetgeving op privacy betreft, zijn er geen duidelijke richtlijnen voor historici. In deze studie wordt gekozen voor het publiceren van de persoonsnamen. Nico Wouters wees erop dat de verdachte personen allen publieke figuren waren die een openbaar ambt hadden

²³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1125/46, Fernand Evrard, *exposé des faits*

²⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief van Rensonnet naar Charles Hénault 3/10/1941

²⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, PV Rijkswacht 23/10/1944

²⁶ Maurice De Wilde, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5: De kollaboratie*. Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1985, p. 31

uitgeoefend. De desbetreffende personen kozen bewust voor dat mandaat en kozen er dus ook bewust voor daden te stellen die als publiek beschouwd kunnen worden. Bovendien zijn hun namen bekend. Wat niet-publieke figuren betreft, stelt Wouters voor om zich als onderzoeker de vraag te stellen of het weergeven van de naam wezenlijk bijdraagt tot de studie.²⁷ Voor deze masterproef is het antwoord: 'nee'. Of de getuige X of Y heet, doet er niet echt toe. Kortom, de namen van de Rex-burgemeesters, die publieke figuren waren, worden niet geanonimiseerd. De namen van niet-publieke figuren worden wel geanonimiseerd.

²⁷ Nico Wouters, "Strafdossiers –en zuiveringsdossiers na WO II als bron voor lokale geschiedschrijving", in: *Bladwijzer*, 2012, nr. 5, p. 16

Hoofdstuk 1: De bronnen: ‘strafdossiers.’

Deze studie is in grote mate gestoeld op strafdossiers die tot stand zijn gekomen in het kader van de naoorlogse gerechtelijke bestraffing van collaborateurs. Deze strafdossiers bevatten een heleboel informatie met betrekking tot de verdachte collaborateurs en diens lokale omgeving. Verschillende personen uit die gemeenschap legden namelijk een getuigenis af aan het gerecht of schreven een brief aan het gerecht waarin ze de verdachte steunden of net beschuldigden. Ook door het schrijven van petitieën kon de lokale gemeenschap haar ‘stem’ laten horen. Op die manier krijgt men een zekere inkijk in hoe de verdachte Rex-burgemeesters werden beoordeeld door de lokale gemeenschap. Ook de verdachte zelf komt aan het woord via de verklaringen die hij aflegde aan het gerecht, maar ook via de egodocumenten die het krijgsauditoraat als bewijsmateriaal verzamelde in het kader van het onderzoek, zoals brieven en dagboeken. Deze dossiers bieden dus heel wat mogelijkheden voor verder onderzoek naar de collaboratie enerzijds en de repressie anderzijds. Al zijn er ook heel wat zaken waarmee men rekening moet houden wanneer men deze juridische bronnen bestudeert in het kader van historisch onderzoek.

Vooraleer over te gaan tot de gevaren en de mogelijkheden van de strafdossiers wordt eerst gekeken naar de wijze waarop de strafdossiers waren opgebouwd. Deze dossiers vertellen ons vooral iets over het onderzoek naar de verdachte en bevatten informatie met betrekking tot het proces. In het strafdossier vinden we verschillende ‘mapjes’ terug met documenten. Belangrijk is om erop te wijzen dat niet elk dossier even nauwkeurig is samengesteld. Bij het ene dossier is de structuur iets makkelijker te doorgronden dan bij het andere. De onderstaande onderverdeling komt het meest voor.

De ontstaanscontext van de dossiers, met name de (gerechtelijke) repressie, en het verloop van het onderzoek komen in een latere fase van de studie aan bod (hoofdstuk 4).

1.1 Opbouw van de strafdossiers.

1.1.1 De omslag van het dossier.

Op de voorkant van de kaft die rondom de stukken zit, bevindt zich de nodige basisinformatie. Afhankelijk of de beklaagde in beroep is gegaan, vind men informatie terug over het vonnis (van de krijgsraad) of het arrest (van het krijgshof). Alleszins is op de kaft heel wat persoonsinformatie over de beklaagde te vinden. Daarnaast geeft de kaft weer door welke krijgsraad de beklaagde werd berecht, wie de auditeur was, welke aanklachten de betichte ten laste werden gelegd, de strafmaat die de beklaagde werd toebedeeld, de data waarop de betichte werd aangehouden en geïnterneerd en de datum van het vonnis.

Kortom, de kaft laat toe heel snel basisinformatie over de beklaagde en het oordeel te verzamelen. Al moet wel gezegd dat bepaalde informatie zoals de strafmaat kan ontbreken.

1.1.2 Stukken van de hoorzitting.

Een eerste document geeft een opsomming van de aanklachten. Vaak betreft het een overzicht van de strafwetartikels die de beklaagde ten laste werden gelegd. Deze artikels uit het strafwetboek worden steeds voluit geschreven, waardoor het nogal lastig is het document snel te doorworstelen. Bij verklikkingzaken (op basis van artikel 121bis) wordt de naam van het slachtoffer in kwestie ook vermeld. Net als de datum overigens, welke van belang is bij het beoordelen van de verklikking. Verklikkingen die zijn gebeurd na december 1942 konden namelijk worden weerhouden als ze ook wetens (*'sciemment'*) zijn gebeurd. Voor die datum moest het gerecht enkel aantonen dat de verklikking kwaadwillig (*'méchamment'*) was gebeurd.²⁸ Vandaar het belang van de datum bij het ophoofden van de verklikkingen die de beklaagde ten laste worden gelegd. Dit document is noodzakelijk om de opbouw van het dossier te begrijpen.

Belangrijk is het proces-verbaal van de hoorzitting. Daarop vindt men onder meer informatie terug over de samenstelling van het hof, de datum, de krijgsraad en andere formele zaken. Vooral van belang zijn de verklaring van de beklaagde en de verklaringen van de opgeroepen getuigen in het proces-verbaal van de rechtszitting. Niet alle personen die tijdens het onderzoek door de auditeur werden gehoord, waren aanwezig op het proces om hun verhaal te doen. Het kan interessant zijn te kijken wie wel en wie niet werd opgeroepen. Met andere woorden wie het gerecht belangrijk genoeg achtte te laten getuigen op het proces. In dat proces-verbaal van de openbare zitting vinden we ook de uitspraak terug, al kan het oordeel ook worden verzet naar een volgende zitting. Het vonnis met de bijhorende strafmaat is dan te vinden op een nieuw proces-verbaal.

Een belangrijk document dat zich in deze map bevindt is het *'exposé des faits'* of 'uiteenzetting van de feiten'. Dit requisitoir van de auditeur betreft een korte tekst waarin de activiteiten van de verdachte tijdens de bezetting uit de doeken wordt gedaan. Het kan worden beschouwd als een korte samenvatting van het resultaat van het onderzoek. Op de achterkant van dit *'exposé des faits'* vinden we de strafvordering van de auditeur terug. Het *exposé des faits* laat toe heel snel het dossier inhoudelijk te doorgronden. De tekst is een stuk minder technisch dan het vonnis en is vlot leesbaar. Het is dan ook aangeraden eerst het *exposé des faits* te lezen als men vlug te weten wil komen wat de verdachte had misdaan.

1.1.3 Overtuigingsstukken.

In deze map bevindt zich het (schriftelijk) bewijsmateriaal. Het slaat op een heleboel zaken die moeten bewijzen dat de burgemeester de Duitse zaak aanhing, de wapens had opgenomen tegen de Belgische staat, mensen had verklikt, lid was geweest van Rex, enz...

²⁸ Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *Onverwerkt verleden*, p. 60

Het kon gaan om correspondentie met de *Kommandatur*, benoemingsbrieven, ledenlijsten, foto's waarop de beklaagde in uniform te zien was, egodocumenten, exemplaren van *le Pays réel...* Deze documenten werden tijdens het onderzoek verzameld bij huiszoekingen of in de archieven van de *Kommandatur*. Deze stukken kunnen interessant zijn om de lokale of regionale partijwerking van Rex in te schatten, om de benoeming van de verdachte te onderzoeken, om de motivaties van de verdachte te analyseren, enz.

1.1.4 Onderzoeksstukken.

In deze map bevinden zich in chronologische orde (waarbij het eerst opgestelde document zich achteraan in het mapje bevindt) de processen-verbaal van de ondervragingen van de getuigen, opgesteld door de Rijkswacht, de (gerechtelijke) politie of de Staatsveiligheid. Ook de getuigenverhoren (*dépositions de témoin*), afgenomen door de krijgsauditeur of zijn substituut, vindt men terug in deze map. Meestal is het zo dat de getuigen eerst een verklaring aflegden aan de Rijkswacht of politie en later die verklaring nog eens overdeden in een getuigenverhoor bij de (substituut-)krijgsauditeur. Meestal is er weinig verschil in de verklaring die een getuige aflegt in een PV, later in een *déposition de témoin* en eventueel op de openbare zitting. Het kan ook zijn dat de getuige of de verdachte doorheen het onderzoek zijn verklaringen bijstuurde of aanpaste aan nieuwe wendingen in het onderzoek doordat nieuwe zaken aan het licht kwamen.

De krijgsauditeur heeft wat betreft het onderzoek de touwtjes in handen. Zo mag blijken uit de kleine briefjes die werden gestuurd naar de politiediensten die de ondervragingen uitvoerden op het terrein. De auditeur kon laten weten welke personen ondervraagd moesten worden en waarop ze moesten focussen bij de vraagstelling. Ook de vraag naar banale informatie zoals wat de gezinssituatie was of welke job de beklaagde had uitgeoefend kon het onderwerp zijn van zulke correspondentie tussen de krijgsauditeur en de Rijkswacht. Wanneer bezwarend materiaal bij een eventuele huiszoeking werd gevonden liet de politiecommissaris of de chef van de Rijkswacht dit weten aan de auditeur. De correspondentie die tijdens het onderzoek werd geproduceerd, kwam ook in het dossier te zitten. Het vertelt iets meer over hoe het onderzoek is verlopen. Al moet gezegd dat de handgeschreven briefjes vaak moeilijk leesbaar zijn.

Afhankelijk van dossier tot dossier bevatte het een heleboel brieven of verklaringen ten gunste van de verdachte. Deze werden naar de krijgsauditeur gestuurd met als doel de verdachte vervroegd vrij te krijgen, het onderzoek te bespoedigen of clementie te bedingen (cfr. infra). Deze documenten bevinden zich bij de onderzoeksstukken en zijn een belangrijke bron om meer te weten te komen over de houding van de lokale gemeenschap jegens de verdachte Rex-burgemeesters. Maar men mag hierbij de ontstaanscontext en het doel van deze stukken niet uit het oog verliezen.

1.1.5 Vormstukken.

Als men op zoek gaat naar de persoonsgegevens van de beklaagde dan moet men bij de vormstukken kijken. Deze zijn stevast achteraan te vinden in het dossier. Hierin bevindt zich

namelijk een inlichtingenbulletin (*bulletin de renseignements*) dat melding maakt van de naam, eventuele bijnaam of valse naam, geboorteplaats en –datum, voornamen van de vader, naam en voornaam van de moeder, naam van de levenspartner, aantal (on)wettige kinderen en hun leeftijd, opleiding, beroep, of de beklaagde gemeenteraadslid was, wettelijke woonplaats, of de beklaagde militair was, of de beklaagde solvabel was, of de beklaagde zijn familie kon onderhouden, of de beklaagde boetes kon betalen, of de beklaagde regelmatig dronken was, of de beklaagde gewelddadig was wanneer dronken, of de beklaagde gewelddadig gedrag vertoonde, of de beklaagde onder politietoezicht staat, of de beklaagde voorwaardelijk is vrijgelaten, welke talen de beklaagde sprak, of de beklaagde de Belgische nationaliteit had en of de beklaagde Belgische of buitenlandse onderscheidingen had. Tevens was er een uittreksel van de beklaagde zijn juridisch dossier met een overzicht van eerdere veroordelingen en gepleegde misdrijven.

Dit inlichtingenbulletin is interessant voor een eventuele prosopografische studie van veroordeelde collaborateurs.

1.1.6 Beroep of Cassatie.

Indien de beklaagde, de auditeur, de burgerlijke partij in beroep ging en eventueel later naar het hof van Cassatie trok, dan werd er steeds een apart mapje voorzien. De documenten hierin bevatten weinig meer dan het proces-verbaal van de zitting voor het Militair Gerechtshof en het arrest. Ook briefwisseling die in de tussentijd was ontstaan bevindt zich meestal ook in dit mapje.

1.1.7 Consultatieve Commissie.

Soms bevatte het strafdossier een mapje met betrekking tot de consultatieve commissie. Deze commissies werden opgericht om de overvolle gevangenen tegen te gaan en adviseerden welke verdachte collaborateurs geschikt waren om voorwaardelijk in vrijheid gesteld te worden en wie in voorlopige hechtenis moest worden gehouden.²⁹ Echt veel informatie is er door de band genomen niet te vinden in deze mapjes in het strafdossier. In een enkel geval waren er echter wel heel wat stukken *à décharge* te vinden.

1.2 Problemen en mogelijkheden.

Dit historisch onderzoek buigt voornamelijk op strafdossiers. Deze bronnen en juridische bronnen in het algemeen zijn zeker niet onproblematisch. Het gerecht heeft namelijk niet de betrachtning om een historische realiteit in al zijn nuances te reconstrueren. Het enige wat hen interesseert is de schuldvraag en of de verdachte daaraan beantwoordt. Hoe dit precies in zijn werk ging wordt pas verderop besproken. Maar het volstaat te zeggen dat enkel die zaken aan bod komen in het onderzoek die de schuld of onschuld kunnen aantonen. De vele nuances waarmee die de historische realiteit kenmerken zijn in dat opzicht een obstakel

²⁹ Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders. De Opsluiting van collaborateurs in Nederland en België, 1944-1950*. Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2013 p. 126

voor de rechtsgang. Wil men als historicus gebruik maken van juridische bronnen, met name strafdossiers, moet men dus rekening houden met het feit dat strafdossiers ontstaan zijn binnen een gerechtelijke logica en bijgevolg een selectie van de feiten inhoudt die voornamelijk gemaakt is vanuit juridische motieven. Men ging niet op zoek naar een historische waarheid en ook niet naar volledigheid. In dit opzicht passen ook de getuigenverhoren en PV's die werden opgesteld tijdens het onderzoek. Deze verklaringen mogen niet als dusdanig worden bekeken, maar wel worden beschouwd binnen hun ontstaanscontext.

1.2.1 Problemen.

Een eerste aspect waar men als historicus voorzichtig moet mee omspringen bij de studie van strafdossiers zijn de getuigenverhoren en verklaringen in de processen- verbaal die talrijk aanwezig zijn in de dossiers. Om een dieper inzicht te verkrijgen in de figuur van de burgemeester of om bepaalde feiten te onderzoeken, ondervroegen de onderzoekers of de (substituut-)krijgsauditeur een hele resem aan getuigen. Hun verklaringen moeten steeds met voorzichtigheid worden gelezen. Allereerst moet erop worden gewezen dat de verklaringen werden afgelegd na de bezetting. Tussen een getuigenis, afgelegd in 1946, over een gebeurtenis in 1943 zit bijvoorbeeld drie jaar. Dat sommige getuigen hun geheugen hen dan in de steek laat of vervormd is, spreekt vanzelf. Heel vaak ook kunnen bepaalde getuigenissen erg overtuigend overkomen en bevestigd worden door andere getuigen. Men moet steeds waakzaam voor het feit dat sommige getuigenissen enkel afgaan op geruchten. Het is zaak zich bij elke getuige de vraag te stellen wie de getuige is en met welke reden hij die bepaalde getuigenis heeft afgelegd. De relatie tot de verdachte kan namelijk een invloed hebben op de getuigenis. Familie en vrienden zouden een vergoelijkende verklaring kunnen afleggen, terwijl mensen die het slachtoffer zijn geweest van de burgemeester zijn acties net overdreven bezwarende verklaringen zouden kunnen afleggen. Het zou kunnen dat bepaalde personen hun getuigenis conformeerden aan de publieke opinie. Dit is moeilijk te ontdekken in de verklaringen zelf (men vertelt uiteraard niet dat men deze getuigenis aflegt vanwege druk van de omgeving). Eenmalig vond ik hier wel een voorbeeld van. In het dossier van Albert Cornet, Rex-burgemeester in de Luxemburgse plattelandsgemeente Ortho, verklaarde een getuige dat ze eigenlijk niet wist of Cornet een schriftelijke klacht had neergelegd bij de Feldgendarmerie. Nochtans had de getuige dit in een eerdere verklaring wel gesteld. Ze deed dit naar eigen zeggen omdat in die tijd Cornet door iedereen werd gevreesd.³⁰

De verklaringen van de getuigen, maar ook van de verdachte, zijn steeds neergeschreven in een doorlopende tekst. Het lijkt een monoloog. Lijkt, want de invloed van de ondervrager op de ondervraagde (getuige of verdachte) valt vaak op. De getuige vertelt meestal niet spontaan over de verdachte. Vaak haalt de getuige eerst de relatie tussen hem/haar en de verdachte aan. Wanneer de getuige rechtstreeks te maken had met een bepaalde zaak (bijvoorbeeld een verklikking of een moord) dan werd die uiteraard daarover ondervraagd.

³⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, getuigenverhoor L. Gillet 28/11/1946

Maar vaak ook geven de getuigen informatie, waarvan het heel onwaarschijnlijk leek dat ze die spontaan zouden melden. De vragen van de auditeur of de agenten stuurden de verklaringen van de getuigen.³¹ Zij waren namelijk op zoek naar duidelijke bewijzen die de schuld of onschuld moesten bewijzen. Ze kwamen dus met heel concrete vragen op de proppen. Een voorbeeld van hoe de ondervrager via zijn vragen de getuigenis stuurde, zien we bij de ondervraging van de gemeentesecretaris van Rixensart, die stelde:

“J’étais secrétaire communal intérimaire quand Evrard a commencé les fonctions de bourgmestre. Il est notoirement connu comme rexiste et propagandiste et était au surplus armé.

J’ai vu ses deux revolvers de calibre 6mm35 à la maison communale.

Il tenait dans son cabinet de la maison communale des propos nettement pro-allemand. Il admirait le régime nazi et son organisation. Il recevait assez fréquemment les chefs en tenue de parti rexiste et même des officiers allemandes.

Vers la fin 1943 je crois Evrard m’a dit qu’il avait reçu une lettre de menaces qu’il m’a d’ailleurs exhibé. A la suite de ces menaces la maison d’Evrard fut gardée par des soldats allemandes pendant 15 jours environ.

J’ai vu Evrard pour la dernière fois le 31 aout 44 vers tres (sic) heures de l’après midi. Il me fit part qu’il allait se cacher pendant quelques temps jusqu’à l’apaisement de la population »³²

Het valt op dat bovenstaande getuigenis geen coherent verhaal vormt. Inhoudelijk worden er enkele sprongen gemaakt, die telkens wijzen op een vraag van de ondervrager. Qua vorm blijkt dit uit het starten van een nieuwe paragraaf. De vraag voorafgaand op de laatste paragraaf is meer dan waarschijnlijk: ‘wanneer heb je Evrard voor het laatst gezien?’ Slechts heel zelden worden de vragen van de onderzoekers letterlijk weergegeven. Maar dat de getuigen antwoorden op dezelfde vragen, valt op wanneer een PV meerdere verklaringen bevatten die inhoudelijk ongeveer hetzelfde gestructureerd zijn. Tijdens het onderzoek naar Albert Cornet werden enkele getuigen onafhankelijk van elkaar ondervraagd door de Rijkswacht. Allen gaven een soortgelijke getuigenis:

Lemaire Albert: *« Durant les quatre années d’occupation allemande, je n’ai jamais été inquieté en quoi que ce soit par l’occupant »*

Lambert Henri : *« Pendant les quatre années d’occupation, je n’ai jamais été inquieté en quoi que ce soit par les allemands »*

Cuissart Henri : *« Je n’ai jamais été inquieté par les Allemands durant l’occupation de territoire »*

Verder in het proces-verbaal bevinden zich verscheidene verklaringen die inhoudelijk hetzelfde meedelen en dus wijzen op dezelfde vraagstelling van de onderzoekers. Ze

³¹ Aline Sax, *Voor Vlaanderen, volk en Führer*, pp. 38-41

³² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard, PV Rijkswacht

antwoorden allen enkel en alleen op de vraag die de onderzoekers hadden gesteld. In dit specifiek geval luidt de vraag of de getuigen ooit werden verontrust door de verdachte. Andere informatie over de burgemeester die de getuigen mogelijk hebben, ontbreekt. De onderzoekers waren hierin niet geïnteresseerd. Ook bepaalde formuleringen in de verklaring zijn duidelijk een antwoord op een eerder gestelde vraag. Een getuige zei bijvoorbeeld: “*je sais qu’il était arme*”.³³ In dit geval bevestigt de getuige de stelling die de onderzoeker hem voor de voeten wierp, namelijk of hij wist dat de burgemeester een wapen bezat. Andere vormen van bevestiging of ontkenning in een verklaring kunnen wijzen op een door de onderzoeker gestelde vraag.

De getuigenissen mogen dus in geen geval worden gezien als een spontane getuigenis. Het is moeilijk om louter op basis van de verklaringen in de processen-verbaal of van de getuigenverhoren een conclusie te trekken over hoe de lokale gemeenschap oordeelde over de burgemeester. Wat de getuigen echt dachten over de burgemeester kan niet eenzijdig worden afgeleid uit de verklaringen, die zoals gezegd ontstonden in dialoog met de ondervrager. Die voerden een onderzoek naar overtredingen van de strafwet en geen onderzoek naar de publieke opinie. Dit komt expliciet naar voren in de verklaring van de plaatselijke leraar, Léon M., tijdens het onderzoek naar Maximilien Jadoul, Rex-burgemeester van Moha. Moray herhaalde de vraag die hem werd gesteld: “*Vous me demandez des faits précis à charge de Jadoul Maximilien Arthur*”.³⁴ Blijkbaar vroeg de krijgsauditeur aan Léon M. of die specifieke zaken ten laste van Jadoul wist.

De onderzoekers sturen via hun vragen dus in belangrijke mate de verklaring van de getuige. Ze doen dit ook via het taalgebruik. De schriftelijke weergave van de verklaring is niet noodzakelijk de letterlijke weergave van de mondelinge getuigenis aan de politionele diensten. De tekst van de verklaring komt dus tot stand door zowel degene die de tekst opstelt, bv. de rijkswachter, en de ondervraagde. Historicus Julie Carlier, die onderzoek deed in strafdossiers in zedenzaken, spreekt van *meerstemmigheid*. Carlier analyseerde de specifieke dynamiek bij de ondervragingen tijdens het onderzoek naar zedenzaken.³⁵ Die meerstemmigheid komt tot uiting in enerzijds het formele, gerechtelijke taalgebruik en anderzijds het informele taalgebruik van de ondervraagde. Wil men de onbeïnvloede getuigenis overhouden en de invloed van de ondervrager dus zoveel mogelijk filteren, moet men op zoek gaan naar de punten waar beide ‘stemmen’ botsen. Het woordgebruik kan hierbij een aanwijzing bieden.³⁶ De meerstemmigheid waarvan sprake komt bijvoorbeeld tot uiting in een verklaring, afgelegd ten laste van Zéphir Denys, Rex-burgemeester van Ligny:

³³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, PV Rijkswacht 20/11/1944

³⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, getuigenverhoor L. Moray. 17/12/1945

³⁵ Julie Carlier, “De wil tot weten en de list van de leugen, methodologische suggesties voor de historische kritiek van gerechtelijke bronnen met het oog op de studie van seksualiteitsbeleving from below”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3-4, 2008, p. 299

³⁶ Julie Carlier, *art. cit.*, pp. 299-301

“J’admets que j’étais particulièrement bien placé pour observer les actes posés par Denys Zéphir, pendant l’exécution de son mandat de Bourgmestre de la commune de Ligny. En mars 1942, lors de la mise en disponibilité du Bourgmestre en fonction, Denys Zéphyr qui était un rexiste notoire connu à introduit une demande en vue d’obtenir cette fonction. L’emploi était également postulé par le premier échevin... »

Aangezien het Frans mijn moedertaal niet is, is het moeilijk om het formeel, juridisch taalgebruik van het informeel taalgebruik te onderscheiden. Al valt het soms wel erg stroeve taalgebruik in dit citaat wel op. (Bijvoorbeeld *“la mise en disponibilité du Bourgmestre en fonction.”*). Verder wijst het overmatig gebruik van bijzinnen in het citaat op schrijftaal. Ook verschillende standaardformuleringen, die ook in andere verklaringen worden gebruikt, wijzen op de invloed van de ondervrager bij het opstellen van de tekst. Zo is *“rexiste notoire connu”*³⁷ een veelgebruikt epitheton bij de Rex-burgemeesters. Een andere standaardformulering die duidelijk een antwoord is op een vraag van de onderzoeker is *“il n’aurait pas été l’homme à faire du tort aux habitants de la commune”*.³⁸ Deze standaardformuleringen vertellen tegelijkertijd iets over de steeds weerkerende vragen van de onderzoekers, die blijkbaar erg geïnteresseerd waren in het feit of de verdachte een notoir rexist was in de gemeenschap en of de verdachte mensen kwaad had berokkend. Wil men dus de oorspronkelijke getuigenis overhouden of proberen te reconstrueren, dan moet men op zoek naar de breuken in de coherentie van de tekst.³⁹

Waar men zeker ook rekening mee moet houden bij het bestuderen van de PV’s of de getuigenverhoren is de machtsrelatie die er bestaat tussen de ondervrager enerzijds en de ondervraagde anderzijds. Het politionele of gerechtelijke verhoor is een vraag-en antwoordconversatie waarbij de ondervraagde zich in een ondergeschikte positie bevindt ten opzichte van de ondervrager. Deze laatste bepaalt zowel de vorm als de inhoud van de verklaring, bijvoorbeeld via de vraagstelling. De ondervrager zet de krijtlijnen uit waartussen de ondervraging plaatsvindt. In de strafrechtelijke context kunnen de ondervraagden uit eigenbelang weliswaar tactisch inspelen op de verwachtingen van de gezagsdragers. Ze kunnen in dat verband hun getuigenis aanpassen en vertellen wat ze denken dat de ondervrager wil horen. De getuige zal ook vaak proberen om de eigen daden rooskleuriger voor te stellen dan ze in werkelijkheid waren.⁴⁰ De getuige kon zijn getuigenis ook aanpassen aan de persoon van de ondervrager. Het kon zijn dat de getuige inspeelde op datgene wat de ondervrager wou horen.⁴¹

In het verzamelwerk *On the Case. Explorations in Social History* onder leiding van de Canadese historici Franca Iacovetta en Wendy Mitchinson verwijst historica Carolyn Strange

³⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, PV Rijkswacht 20/11/1944

³⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1911/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht 2/01/1945

³⁹ Julie Carlier, “De wil tot weten en de list van de leugen, methodologische suggesties voor de historische kritiek van gerechtelijke bronnen met het oog op de studie van seksualiteitsbeleving from below”, p. 300

⁴⁰ Julie Carlier, *art. cit.*, p. 304

⁴¹ Aline Sax, *op. cit.*, pp. 42-43

in haar bijdrage naar de moeilijkheid om 'de waarheid' te distilleren uit de juridische dossiers. Steevast komen meerdere interpretaties naar voren, verschillende waarheidsclaims worden door verschillende partijen geuit. Uiteindelijk is het een 'waarheid' die aanleiding geeft tot een gerechtelijk veroordeling. Voor de historicus is het vooral interessant te kijken hoe de verschillende interpretaties tegen elkaar worden afgewogen en welke factoren een invloed uitoefenden bij het totstandkomen van deze rivaliserende waarheden.⁴²

1.2.2 Mogelijkheden: strafdossiers als historische bron.

Ondanks de bovenstaande beperkingen zijn de strafdossiers een ideale bron om de gerechtelijke repressie op een kwalitatieve manier te bestuderen. Zo bevatten de dossiers heel wat feitelijke informatie zoals datum van veroordeling, de strafmaat, de namen van de krijgsauditeurs, enz... Daarnaast komen de verschillende actoren aan het woord en hun getuigenissen kunnen, mits historische kritiek, heel wat informatie verschaffen over de beklagde en diens gedragingen tijdens de bezetting. Voorts kan men in het algemeen nagaan hoe het onderzoek is verlopen.

Vooraf voor de lokale bezettingsgeschiedenis zijn de strafdossiers een nuttige bron. Als de dossiers van verschillende veroordeelde collaborateurs uit een dorp of gemeente kunnen worden bestudeerd, bieden die mogelijks een interessante kijk op het lokale bezettingsleven. De gemeentepolitiek en de infiltratie van de Nieuwe Orde komt goed naar voren. Zeker de relatie tussen het verzet en de bezetter en hun aanhangers wordt duidelijk in de dossiers. Voorvallen van politiek geweld worden meestal belicht in het onderzoek. Lokale verzetsgroepen –of leden werden hierover namelijk ondervraagd indien zij betrokken partij waren. Ook kon 'het verzet' zich in een brief richten tot de gerechtelijke instanties. Ook de lokale partijwerking (of 'niet werking') van Rex kan worden afgeleid uit de correspondentie die te vinden is in de dossiers (*pièces de conviction*). Al bevat het ene dossier meer of minder brieven en documenten. Vooral de lokale machtsgreep en het improvisatorisch karakter ervan komt goed naar voren. Zeker wanneer verschillende dossiers uit een regio kunnen worden bestudeerd, kan bijvoorbeeld de rol van de arrondissementscommissaris worden bestudeerd bij de benoeming van de burgemeesters. In dit verband is het interessant om verschillende dossiers van collaborateurs uit een gemeente of regio op te vragen. Vaak vindt men in de getuigenissen verwijzingen terug naar andere rexisten. Op die manier kan via een sneeuwbaaleffect de aanwezigheid van Rex in een bepaalde gemeente worden onderzocht, alsook hun activiteit in de desbetreffende regio of gemeente. Ook de lokale impact van de bezetting in het algemeen, bijvoorbeeld de verplichte tewerkstelling en de omgang met werkweigeraars, komt aan bod in de dossiers. Ook voor de naoorlogse lokale politiek zijn de strafdossiers nuttig. De bronnen kwamen namelijk tot stand in de periode 1944-1948. Veel getuigenverklaringen van lokale protagonisten werden dus gemaakt in 1945-1946, een periode waarin de lokale politiek een

⁴² Carolyn Strange, "Stories of their lives: the historian and the capital case file" in: Franca Iacovetta en Wendy Mitchinson (red.), *On the case. Explorations in social history*. Toronto, London University of Toronto Press, 1998, p. 43

strijdtoneel was tussen verschillende actoren. De lokale pastoor of het lokale verzetshoofd die in oktober 1945 een getuigenis aflegde aan het gerecht, heeft steeds een achterliggende agenda.⁴³

Meer en meer wordt er in de historiografie van het fascisme de nadruk gelegd op bottom up-studies. Het individu als aanhanger van het fascisme of van een fascistische beweging komt in het onderzoek steeds meer op de voorgrond. Er wordt bijvoorbeeld gekeken naar de motivaties van de 'fascisten', naar welke ideologie zij aanhingen en of dit strookte met de 'officiële' ideologie. Men kijkt naar de manier waarop zij aan hun overtuiging uiting gaven door te kijken naar hun handelen. Voor dit onderzoek zijn strafdossiers een heel rijke bron. Als bewijsmateriaal bevindt zich in de dossiers soms verschillende egodocumenten die een inkijk kunnen geven in de manier waarop de NO-aanhangers in het leven staan en wat hun overtuigingen zijn.⁴⁴ Historica Aline Sax voerde aan de hand van strafdossiers onderzoek naar de motivatie van Vlaamse collaborateurs en toonde aan dat een groot aantal van de Vlaamse collaborateurs vanuit een nazistische overtuiging collaboreerde; en dus niet louter uit Vlaamsgezindheid zoals lange tijd werd geopperd. Een dergelijke studie ontbreekt tot op heden voor de rexisten of Waalse collaborateurs (hoewel vaak zo gezien, zijn beiden geen synoniemen). Het standaardwerk voor Rex tijdens de bezetting van historicus Martin Conway is namelijk louter toegespitst op de topfiguren van de partij als Léon Degrelle, Victor Matthys en José Streel. Ook de sociale verhoudingen tussen de NO-gezinden en de lokale omgeving kunnen worden afgeleid uit de strafdossiers. Historicus Dirk Luyten wees onder meer al op de bruikbaarheid van strafdossiers om de verhoudingen tussen werknemers en werkgevers in van collaboratie verdachte bedrijven te onderzoeken. Luyten benadrukte het feit dat in de strafdossiers de arbeiders een stem kregen.⁴⁵ Dit geldt ook voor het onderzoek naar Oorlogsburgemeesters waarbij de inwoners van de gemeente een stem kregen en konden getuigen over de persoon van de burgemeester- weliswaar binnen de regie van de onderzoekers. In feite zou het nog interessanter zijn om de gewone rexisten in hun lokale omgeving te analyseren. Het Belgische archiefbeleid inzake de repressiedossiers, welke niet vrij raadpleegbaar zijn voor het grote publiek laat dit echter niet echt toe. Een steekproef nemen van de gehele groep door het gerecht veroordeelde Waalse collaborateurs is niet mogelijk aangezien zoals gezegd steeds de naam, geboorteplaats en geboortedatum vereist zijn. Nochtans zou dit erg interessant zijn omdat oorlogsburgemeesters toch een heel specifieke groep collaborateurs vormen. Zoals blijkt uit de studie van Wouters slaagden ook radicale Nieuwe Orde-burgemeesters erin om op basis van argumenten van goed bestuur gunstige getuigenissen te verzamelen.⁴⁶ De gewone Waalse (Rex-) collaborateurs hadden in

⁴³ Nico Wouters, "Straf-en zuiveringsdossiers na WO II als bron voor lokale geschiedschrijving", pp. 15-18

⁴⁴ Een voorbeeld voor Vlaanderen is Aline Sax, *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van de Vlaamse collaborateurs 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012; Ook het eerder vernoemde werk van Josje Damsma valt onder die noemer.

⁴⁵ Dirk Luyten, "Over strafdossiers en sociale verhoudingen. De Schelde te Vlissingen in de Tweede Wereldoorlog". In: *Onvoltooid Verleden. Kwartaalblad voor de geschiedenis van sociale bewegingen*. Den Haag, 2003, nr. 17, pp. 53-68

⁴⁶ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 589, p. 592

vergelijking met de Rex-bestuurders veel minder argumenten om zich te verdedigen tegen de aanklachten. Het is dan ook de vraag wie het dan voor hen zou opnemen, en of ze überhaupt op steun konden rekenen. Die vraag is nog onbeantwoord. Nico Wouters heeft die vraag voor de NO-Oorlogsburgemeesters reeds deels beantwoord door te wijzen op het duale karakter van de oorlogsburgemeesters. Ze verenigden zowel goed bestuur met een foute politieke overtuiging. Soms gaf het ene element de doorslag, soms het andere. Omdat het element van 'goed bestuur' niet aanwezig is bij de 'gewone' Waalse collaborateur biedt analyse van de strafdossiers heel wat perspectieven. De sociale positie van Waalse collaborateurs zou net daarom veel beter kunnen worden onderzocht. Wie nam het op voor de 'gewone' Waalse collaborators en hoe werd hun gedrag beoordeeld? Toegang tot de strafdossiers van de gehele groep zou het mogelijk maken een ander licht te kunnen laten schijnen op de gerechtelijke vervolging van Waalse collaborators en op hun sociale positie. Ook hier lijkt het lokale niveau het aangewezen werkterrein om de sociale verhoudingen tussen de collaborators en de directe omgeving bloot te leggen. De eerder genoemde Nederlandse historici Josje Damsma en Erik Schumacher gebruikten onder meer strafdossiers om het dagelijkse leven van Amsterdamse NSB'ers te onderzoeken.⁴⁷

Toch zijn er een aantal aspecten van de gerechtelijke repressie die niet afgeleid kunnen worden uit de strafdossiers. Men leert wel welke zaken de beklaagde ten laste worden gelegd en voor welke zaken de verdachte uiteindelijk effectief werd veroordeeld. Waarom bijvoorbeeld een verklikking niet wordt weerhouden, komt echter minder duidelijk naar voren. De rechter beargumenteert amper zijn beslissing. Ook de krijgsauditeur stelt na het onderzoek nooit duidelijk welke bewijzen of getuigenissen de doorslag geven bij bepaalde zaken of waarom hij een bepaalde straf vorderde. Dit is nochtans belangrijk aangezien de krijgsauditeur besliste over het al dan niet doorverwijzen van een zaak naar de krijgsraad. Daarom is het moeilijk om eventueel te onderzoeken in welke mate een negatieve of positieve inschatting in bijvoorbeeld de brieven *à charge* of *à décharge* een invloed had op de uiteindelijke strafmaat. Dit is moeilijk te expliciteren. Dieper vergelijkend onderzoek tussen strafdossiers en onderzoeksdossiers (waarbij de verdachte uiteindelijk niet strafrechtelijk werd vervolgd) zou meer aanwijzingen moeten opleveren in dit verband.

⁴⁷ Josje Damsma en Erik Schumacher, *Hier woont een NSB'er. Nationaal-Socialisten in bezet Amsterdam*. Amsterdam, Boom, 2010

Hoofdstuk 2: Rex in de literatuur.

2.1 De genese van een standaardbeeld.

Tijdens en na de bezetting was het overgrote deel van de Belgen gewonnen voor een onverbiddelijke bestraffing van de collaborateurs.⁴⁸ De verdeeldheid tussen de handlangers van de Duitse bezetter enerzijds en de rest van de bevolking anderzijds was compleet. Deze verdeeldheid zou zich ook doorzetten in de inschatting van de collaboratie na de oorlog. De visie op de oorlogsgeschiedenis in Franstalig België werd gekenmerkt door een politiek-morele consensus. Collaboratie was ‘fout’, het verzet was ‘goed’. Veel ruimte voor een tussenpositie liet men niet. De situatie in Franstalig België is erg vergelijkbaar met de situatie in Nederland en Frankrijk, waar ook al snel een soortgelijke (nationale) consensus was ontstaan als het ging over de oorlogsgeschiedenis.⁴⁹ In Franstalig België heerste een consensus over de bezettingsgeschiedenis waarbij Wallonië zich vereenzelvigde met het verzet en patriottisme. Het verzet tegen de Duitse bezetter maakte daarna onlosmakelijk deel uit van de Waalse identiteit. Deze zienswijze zette zich ook door in de historiografie met als gevolg dat de repressie en collaboratie in de Franstalige literatuur niet of amper aan bod kwam.⁵⁰ Vergelijken we dit met Vlaanderen dan zien we dat in Vlaanderen veel vroeger over de collaboratie en de repressie is geschreven. Vooral voormalige Vlaams-nationalistische collaborateurs slaagden erin het beeld van een anti-Vlaamse repressie te cultiveren. De repressie was volgens hen een door de Belgische Staat gehanteerd instrument om het Vlaams-nationalisme te breken. Door de cultivatie van dit slachtofferbeeld verdween het nazistische karakter van de Vlaams-nationale collaboratie buiten beeld.⁵¹

Getuige van de specifieke Franstalige herinnering aan de Tweede Wereldoorlog is dat in de relatief recente *“Encyclopédie du Mouvement Wallon”* (2001) amper wordt verwezen naar de collaboratie. Typerend is dat over Léon Degrelle of Rex geen lemma werd opgenomen.⁵²

⁴⁸ Alain Collignon, “De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem” in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003, p. 7

⁴⁹ Bruno De Wever, “Goede Belgen, Foute Vlamingen, Grijeze Nederlanders” in: Eric Corijn (red.), *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven?* Antwerpen, Manteau, 2002, pp. 59-61

⁵⁰ Francis Balace, “Collaboratie en repressie in Wallonië: anders bekeken?” in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003, p. 53 e.v.

⁵¹ Over de Vlaamse beeldvorming van de collaboratie : Marnix Beyen, “Zwart wordt van langs om meer Vlaamsgezinde massa” in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003; Bruno De Wever, “Van wierook tot gaslucht: de beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie”. In: *Docendo discimus: liber amicorum Romain van Eenoo*. Gent, Academia Press, 1999, pp. 608-609; Koen Aerts, “De Bestrafing van de Collaboratie na de Tweede Wereldoorlog: beeldvorming en onderzoek” in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis = Cahiers d’histoire du temps présent*, 21 (2009), pp. 55-92

⁵² Nico Wouters, *op. cit.*, p. 6

Collaboratie vereenzelvigde men in het zuiden van België met Vlaanderen.⁵³ Anders dan in Vlaanderen slaagden de Franstalige collaborateurs er niet in om zich als 'slachtoffers' te laten horen in het publieke debat.⁵⁴ De samenleving in Franstalig België stond dus niet echt open voor een meer genuanceerde historische realiteit die hun morele vereenzelving met het verzet zou kunnen ondermijnen. Erkennen dat de houding van het grote deel van de bevolking niet was onder te brengen in een goed-fout-schema, maar een tussenpositie had aangenomen, was moeilijk.

Tot de tweede helft van de jaren '60 waagden historici zich in Franstalig België niet op het veld van de collaboratie. Een eerste belangrijke studie was van de hand van Jacques Willequet, maar verscheen slechts als een bijdrage in de *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale* (1967). Willequet besprak de opkomst van het fascisme in België waarbij hij naast het V.N.V., het *Légion Nationale* en het Verdinaso, ook Rex bespreekt. Willequet meende ter afsluiting van zijn artikel dat "*la page est tournée, nul s'en plaindra*".⁵⁵ Een stelling die na vele jaren van discussie overboord mag worden geworpen. De studie van José Gotovitch en Jules Gérard-Libois over het eerste jaar van de Belgische bezetting, "*L'an 40. La Belgique occupée*" (1971) was een eerste belangrijk werk over de Belgische oorlogsgeschiedenis en bracht volgens de Belgische historica Chantal Kesteloot gepassioneerde debatten op gang. Het werk toonde aan dat de oorlog niet te begrijpen is zonder begrip van de evoluties in de jaren 30.⁵⁶ Veel gebeurde er daarna niet op vlak van geschiedschrijving met betrekking tot de collaboratie in Franstalig België.⁵⁷

Pas recent kwam het beeld van een 'goed', heldhaftig Wallonië onder druk te staan. Het initiatief hiertoe kwam vooral uit academische hoek. Langzaam maakten ook de collaboratie en de bestraffing ervan in Franstalig België deel uit van het wetenschappelijk onderzoek. Exemplarisch voor de langdurige veronachtzaming van het Waalse collaboratieverleden is dat het standaardwerk over het Rexisme tijdens de Tweede Wereldoorlog pas ontstond begin jaren '90. Nog veelzeggend is het feit dat deze studie werd geschreven door de Britse historicus Martin Conway en niet door een Belgische historicus.⁵⁸ Dit is vergelijkbaar met de Franse casus waarbij een Amerikaanse historicus de eerste wetenschappelijk-kritische studie schreef over het Vichy-regime.⁵⁹ Langzaam maar zeker zag

⁵³ Alain Collignon en Chantal Kesteloot, " 'Nazis durant les guerres'. De visie op de Vlaamse collaboratie in Wallonië en Brussel." in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003, pp. 121-147;

⁵⁴ Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*, p. 5

⁵⁵ Jacques Willequet, "Les fascismes belges et la seconde guerre mondiale" in : *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale*. 17e jaargang, nr. 66, sur le fascisme (april 1967), pp. 85-109

⁵⁶ Chantal Kesteloot, "Il ne s'agit pas ici d'un best-seller de qualité incertaine. Enkele echo's bij het verschijnen van l'An 40" in: *CHTP-BEG*, nr. 15, 2005, p. 461

⁵⁷ Alain Collignon, "De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem" in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), "*Het gewicht van het oorlogsverleden*". Gent, Academia Press, 2003, p. 9

⁵⁸ Martin Conway, *Collaboration in Belgium: Léon Degrelle and the Rexist movement 1940-1944*. New Haven, Yale University Press, 1993, p. 364

⁵⁹ Robert O. Paxton, *La France de Vichy: 1940-1944*. Parijs, Seuil, 1973, p. 375. Het boek van Paxton betekende een revolutie voor de geschiedschrijving van het Frankrijk van tijdens WO II. De lang vastgehouden these dat

Wallonië haar collaboratieverleden onder ogen. Verschillende aspecten van het Waalse collaboratieverleden werden vanaf de jaren '90 het onderwerp van studie. Over de rexistische jeugdbewegingen en ook over de geschiedenis van het Waals Legioen is tamelijk wat verschenen.⁶⁰ Historica Flore Plisnier nam de Franstalige militaire collaborateurs onder de loep. Plisnier stelde onder meer een sociaal profiel van de militaire collaborateurs op. Een sociologische analyse van de rekruten van de militaire en paramilitaire groeperingen in Franstalig België toont aan dat vele rekruten uit sociaal achtergestelde milieus kwamen en vanwege economische motieven de wapens hadden opgenomen. Dit verklaart Plisnier door te wijzen op de decimering van Rex, de grootste collaborerende partij, wiens overtuigde leden steeds meer afhaakten in de context van geweld.⁶¹ Dit en ander werk over de Franstalige collaboratie hamert steeds op het 'schandalige' karakter van collaboratie. Deze werken wijzen nog steeds op het doorleven van de morele consensus waarbij collaboratie onherroepelijk als fout wordt beschouwd. Studies in Nederland zoals *Grijs verleden* van Chris van der Heijden, die af wou van een morele zwart-wit benadering van de oorlog en meer ging focussen op de 'grijze massa' van Nederlanders die geen standpunt hadden ingenomen, bleven in Wallonië, maar net zo goed in Vlaanderen uit. Al moet gezegd dat '*Grijs verleden*' in Nederland heel wat controversie opwekte, net omdat het moraliserende denken over de oorlogsgeschiedenis in Nederland door van der Heijden in vraag werd gesteld.⁶²

De inspanningen van Franstalige academici ten spijt zitten de collaboratie en de bestraffing ervan dus nog sterk in een moreel kader vastgepind. Dat het thema in het zuiden van België (maar ook in Vlaanderen) stevast politiek wordt gerecupereerd doet tevens geen goed aan het historisch inzicht. Dat de Waalse maatschappij nog steeds niet in het reine is gekomen met haar collaboratieverleden mag ook blijken uit de reactie op de door de RTBF uitgezonden documentaire *Degrelle ou la Führer de vivre* (2009) van Philippe Dutilleul.⁶³ Doordat niet enkel Degrelle maar ook de doorsnee Rex-aanhangers aan het woord kwamen, kon de collaboratie niet worden opgehangen aan een figuur. Des te opvallend was dat bij de documentaire een commentaarstem ontbrak. Op die manier werden Degrelle en de collaboratie niet in een bepaald frame geplaatst. Net dat gebrek van een oordeel stootte velen tegen de borst. De kijker moest zijn eigen conclusies trekken. Al toont het feit dat de documentaire überhaupt uitgezonden werd op een (lichte) mentaliteitswijziging. In 1997

het Vichy-regime een dubbel spel speelde om de Franse bevolking te ontzien werd door Paxton onderuit gehaald. Paxton toont aan dat het Vichy-regime bewust collaboratie met Nazi-Duitsland had nagestreefd.

⁶⁰ Michel Simon, *Jeunesse Rexiste et Légionnaire (1940-1945). Du feu du camp au coup de feu*. La Gleize, Michel Simon, 1995 ; Eddy De Bruyne, *Les Wallons meurent à l'Est, La Légion Wallonie et Léon Degrelle sur le front russe, 1941-1945*. Bruxelles, Didier Hatier, 1991

⁶¹ Flore Plisnier, *Te wapen voor Hitler: gewapende collaboratie in Franstalig België 1940-1944*. Antwerpen, Manteau, 2008, p. 122

⁶² Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*. p. 13

⁶³ Dutilleul maakte ook de omstreden documentaire *Bye Bye Belgium* die een virtuele splitsing van België in beeld bracht.

werd een uitzending van een eerder opgenomen interview met Degrelle nog verboden door de top van de RTBF omwille van de gevoeligheid van het onderwerp.⁶⁴

2.2 De criminalisering van de Rex-burgemeester.

Dit goed-fout-schema had gevolgen voor de manier waarop men in Wallonië aankeek tegen de Rex-burgemeesters. Hun inschatting viel grotendeels met de herinnering aan Rex als een criminele, onvaderlandse partij. Een groot verschil met Vlaanderen waar het beeld van de goede oorlogsburgemeester dominant was als gevolg van de algemene vergoelijkende historiografie van de collaboratie en de repressie.

In de veelvoudige reeks over de bezetting *'Jours de Guerre'* van de Luikse historicus Francis Balace schreef Alain Collignon in de editie van 1997 een stuk over de Nieuwe Orde op het lokale niveau. De bijdrage gaat uit van een top-down benadering waarbij de maatregelen van de Secretarissen-Generaal en de doelstellingen van de Duitse bezetter worden weergegeven. Dan volgt een bespreking van de machtsgreep in de respectieve regio's. In zijn bijdrage focust Collignon vooral op de 'grotere steden'. Voor Wallonië komen enkel La Louvière, Bergen, Charleroi, Verviers en Luik aan bod.⁶⁵ De focus geeft door die geografische beperking echter een vertekend beeld van 'dé Rex-burgemeester' omdat in de grotere agglomeraties de infiltratie van Rex groter was. Collignon beschreef de negatieve perceptie van de Rex-burgemeesters als volgt: *"l'arrivée d'un "noir"aux affaires communales, était ressentie comme un provocation. Dans les campagnes, le rejet n'était pas moins grand, s'il était moins démonstratif..."*⁶⁶ De auteur van het standaardwerk over het rexisme tijdens de bezetting, Martin Conway, schreef dat het merendeel van de Rex-burgemeesters slaafs de Duitse bevelen opvolgden en misbruik maakten van hun machtspositie ten bate van hun eigen, vaak duistere praktijken.⁶⁷ De beoordeling van Rex-burgemeesters werd meegesleurd in de demonisering van Rex in zijn geheel. Rex kreeg een eenduidig negatieve rol toebedeeld en figureerde in het collectieve geheugen als een criminele, fascistische partij. Op die manier was een meer genuanceerde inschatting van de Rex-burgemeesters lange tijd niet mogelijk. De negatieve naoorlogse beeldvorming van Rex-burgemeesters belemmerde het onderzoek en het uitblijven van wetenschappelijk onderzoek houdt het negatieve beeld in stand.⁶⁸

De opflakkerende interesse van de Waalse academische wereld voor het thema van de collaboratie resulteerde in vele lokale of regionale casestudies. In deze studies onderzocht men de collaboratie of het verzet. Op die manier kwam men automatisch uit bij de Rex-burgemeesters en de rol die ze hadden gespeeld. Deze lokale studies zijn de belangrijkste werken met betrekking tot de rol van Rex-burgemeesters en doorbraken het aanvankelijke stilzwijgen van de Franstalige literatuur omtrent de collaboratie. Verscheidene regio's in het

⁶⁴ http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.francais/archief_FR/de.redactie.francais/magazine/1.483408 (geraadpleegd op 31/07/2015)

⁶⁵ Alain Collignon, "le nouvel ordre communal" in: Francis Balace (red.), *Jours de Guerre. Jours mêlés*. Brussel, Crédit Communal, 1997, pp. 35-91

⁶⁶ Allain Collignon, *op. cit.*, p. 53

⁶⁷ Martin Conway, *op. cit.*, p. 148

⁶⁸ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*. pp. 620-622

Franstalig landsgedeelte zijn besproken. Zowel de regio's Charleroi, Henegouwen, het arrondissement Verviers en de provincie Luxemburg werden inzake de bezetting bestudeerd. Het probleem is dat deze studies vooral focusten op de grote stedelijke agglomeraties zoals onder meer Charleroi⁶⁹ en Verviers⁷⁰. Wat de studie van het arrondissement Charleroi betreft is de focus vooral gelegd op de stad Charleroi en het latere Groot-Charleroi. Burgemeesters uit de kleine gemeenten worden niet besproken. Ook de studie naar de Nieuwe Orde in het arrondissement Verviers focust bijna uitsluitend op het bestuur in de stad Verviers. De burgemeesters in de kleine (plattelands)gemeenten komen niet aan bod.⁷¹ In deze werken werden dus steeds de radicale elementen van Rex belicht. Steeds kwam het stereotiepe beeld van de geïsoleerde Rex-burgemeester, die steeds verder radicaliseerde naargelang de bezetting voortduurde, naar voor.

Heel beperkt had men aandacht voor de ambigue rol van de oorlogsburgemeesters. Bijvoorbeeld over de burgemeesters in de provincie Luxemburg: *"il est difficile de dresser un portrait robot des rexistes nommés...un bourgmestre "aidant les gens" pour certains, "pro-Allemand" pour autres"*.⁷² Veel dieper gaat de auteur Bodelet er echter niet op in en vaak wordt ingezoomd op de gespannen relatie tussen de rexisten enerzijds en de bevolking of het verzet anderzijds.

Onder de hoede van Jean Lory werden in de jaren '80 en '90 tientallen kleinere Waalse gemeenten tijdens WO II onderzocht. Het onderzoek gebeurde op basis van getuigenissen en behandelde verschillende aspecten van het dagelijkse leven tijdens de Tweede Wereldoorlog, waaronder ook de collaboratie. De getuigenissen over de Rex-burgemeesters zijn zeker niet allemaal negatief. Er is ruimte voor nuance. Een inwoner van La Hulpe in Waals Brabant getuigde over de Rex-burgemeester Hap: *"À propos de Mrs. Hap et Servaes, il faut savoir qu'ils se préoccupaient quand même de gérer la commune tant bien que mal. Le Bourgmestre, bien que rexiste, n'était pas un véritable collaborateur"*.⁷³

Deze ongepubliceerde seminariestudies zijn slechts een druppel op een hete plaat en veranderden weinig aan de perceptie van de Rex-burgemeesters. De belangrijkste studie met betrekking tot het lokaal bestuur tijdens de Tweede Wereldoorlog in België is het doctoraat van Nico Wouters. Wouters slaagde erin een erg genuanceerd en complex verhaal te brengen over de lokale Nieuwe Orde aan de hand van tientallen voorbeelden.

⁶⁹ Flore Plisnier, *Le rexisme et l'Ordre Nouveau dans la région de Charleroi de 1933 à 1944*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling ULB, 2002, p.244

⁷⁰ Mathieu Simons, *Rex et l'Ordre nouveau dans l'arrondissement de Verviers 1935-1945*. Andrimont, Vieux-Temps, 2013, p. 272

⁷¹ Mathieu Simons, *Rex et l'Ordre nouveau dans l'arrondissement de Verviers 1935-1945*. Andrimont, Vieux-Temps, 2013, p. 272 ; Flore Plisnier, *Le rexisme et l'Ordre Nouveau dans la région de Charleroi de 1933 à 1944*. p. 244

⁷² Jean-Michel Bodelet, *Le rexisme dans la Province de Luxembourg (1940-1944)*. Luik, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Luik (promotor Prof. Dr. Francis Balace), 1996, p. 86

⁷³ Christophe Kornis, "La Hulpe sous l'occupation allemande (1940-1944)" in: Jean Lory, *Seminaire d'histoire contemporaine 1986-1987*. Université Catholique de Louvain, p. 17

Hoofdstuk 3: “Rex-burgemeesters als vreemdelingen in eigen land?”

Sinds de jaren '30 kende heel Europa een toenemende maatschappelijke polarisering. Als gevolg van economische en politieke crises wonnen zowel extreem-links als extreem-rechts aan aanhang. Ook de Belgische samenleving ontsnapte niet aan het fenomeen. De belangrijkste extreem-rechtse groeperingen die opgang maakten binnen België waren het Vlaams-nationalistische, antibelgicistische Vlaams Nationaal Verbond (V.N.V) en in mindere mate het Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso). Voor Franstalig België was Rex de belangrijkste rechts-autoritaire beweging die aan het politieke firmament verscheen. Als radicale dissidente beweging binnen de Katholieke zuil was ze onder invloed van Léon Degrelle snel opgeklommen, maar even snel weer verdwenen naar de marge van het politieke toneel. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en de bezetting van België door Nazi-Duitsland bood Rex en Degrelle een uitweg. Door te collaboreren met de Duitse bezetter manoeuvreerden de rexisten zich echter nog meer naar een sociaal isolement binnen een in sterke mate gepolariseerde maatschappij. Althans, dat is wat vaak naar voren komt in de literatuur. Het is maar zeer de vraag in welke mate dit beeld klopte. De strafdossiers bieden een inzicht in hoe de Rex-burgemeesters zich tijdens de bezetting positioneerden ten opzichte van de lokale omgeving.

3.1 Rex voor de bezetting: ‘opgang en val’.

Rex was al voor het uitbreken van de oorlog een relatief geïsoleerde beweging. De partij was in 1936 ontstaan als politieke partij onder invloed van Léon Degrelle. De beweging entte zich op een stroming van het radicale, politieke katholicisme dat sinds de jaren '20 vooral bij jongeren in heel Europa aantrek vond. In Frankrijk was de *Action Française* van Charles Maurras een voorbeeld van een van de militante katholieke groepen die zich afkeerden van de principes van de liberale parlementaire democratie. In België waren het vooral katholieke studenten in Leuven die een of andere vorm van militant katholicisme aanhingen; bijvoorbeeld binnen een groep als de *Association catholique de la Jeunesse belge* (ACJB), opgericht door Louis Picard. Deze jonge priester vroeg de talentvolle student Léon Degrelle de leiding te nemen van de kleine katholieke uitgeverij *Editions du Christus Rex*.⁷⁴ Onder Degrelle werd de uitgeverij erg succesvol en tegen 1933 had Degrelle de uitgeverij volledig onder controle. Degrelle ontsnapte aan de bevoogding van het ACJB en liet zich omringen met gelijkgestemde zielen, vaak oud-studiegenoten uit Leuven. Stilaan kregen de rexistische tijdschriften een meer politiek karakter. Van dan af begon Degrelle ook publieke bijeenkomsten te organiseren, alwaar hij zijn krachtige en excentrieke oratorische stijl ontwikkelde.⁷⁵

⁷⁴ Martin Conway, “Building the Christian City: Catholics and Politics in Inter-War Francophone” in: *Past & Present*, No. 128 (Aug., 1990), pp. 118-125

⁷⁵ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 9-10

Op die manier kwam Degrelle in botsing met de top van de Katholieke Partij. In november 1935 viel hij binnen op een congres van de oude Federatie van Katholieke Kringen in Kortrijk en hield er een vlammend betoog over de zelfingenomenheid en corruptie van de katholieke partijleiders.⁷⁶ In de maanden volgend op de ‘coup van Kortrijk’ kwam het tot een eigenlijke breuk met de katholieke politieke elite. Hubert Pierlot, de nieuwe voorzitter van de Katholieke Partij, weigerde te onderhandelen met de jonge rebellen. Vooral op nationaal vlak bleek een compromis tussen Rex en de partij niet haalbaar. Daarom besloot Degrelle met Rex deel te nemen aan de algemene verkiezingen van mei 1936 als een onafhankelijke partij.⁷⁷ Degrelle zelf was als rabiaat antiparlementarist niet terug te vinden op een lijst.⁷⁸ Na een populistische kiescampagne tegen de heersende politieke en economische elites behaalde Rex uit het niets 11,49 % van de stemmen en won het in één klap 21 van de 202 parlamentszetels. Ondanks Rex’ Belgisch-nationalistische retoriek haalde de beweging overwegend in Franstalig België succes. Vooral in Degrelles thuisbasis Luxemburg had Rex veel succes. Ook grote delen van Brussel kleurden rexistisch. Alle grote partijen verloren stemmen aan Rex, maar het was toch vooral de Katholieke Partij die leed onder het succes van Degrelle en Rex. Het mag duidelijk zijn dat deze kiezers vooral uit onvrede met het politieke bestel voor Rex hadden gekozen en niet omwille van het vertrouwen in de beleidscapaciteiten van de nieuwe partij.⁷⁹

Het onverwachte politieke succes van de partij kon echter niet worden bestendigd. Degrelle en Rex boetten al heel snel in aan populariteit. Enkele strategische blunders van Degrelle zorgden ervoor dat het succes van de partij taande en Rex steeds extremer werd. Zo maakte hij een inschattingsfout door een verbond te vormen met die andere extreemrechtse partij, het Vlaams Nationaal Verbond (V.N.V.). Met dit pact stootte Degrelle echter een deel van zijn kiezers voor het hoofd, die net uit onvrede met het Vlaams-nationalisme voor het Franstalige Rex hadden gestemd.⁸⁰ Ook de geplande Mars op Brussel (naar analogie met Mussolini’s Mars op Rome) draaide uit op een fiasco en versterkte enkel het beeld van Rex als een extremistische partij.⁸¹ Een belangrijk keerpunt voor de partij was de verloren tussentijdse verkiezing in Brussel in april 1937. Degrelle stelde zichzelf kandidaat, maar helaas voor hem besloten de drie regeringspartijen één tegenkandidaat naar voren te schuiven: premier Paul van Zeeland. Het betekende de facto een ‘cordon sanitaire’ van de gevestigde machten tegen Rex.⁸² Belangrijk voor het resultaat van de verkiezing was wat de katholieke kiezer zou doen. Dat was niet zeker tijdens de verkiezingscampagne. Toen overspeelde Degrelle zijn hand door de niet openlijke veroordeling van Rex door kardinaal Van Roey te interpreteren als een stilzwijgend goedkeuren van Rex. Dit ging de kardinaal te ver. Van Roey omschreef Rex als een gevaar voor ‘het land en voor de Kerk’ en hij riep de

⁷⁶ Martin Conway, *art. cit.*, p. 143

⁷⁷ Martin Conway, *op. cit.*, p. 10

⁷⁸ Jean-Michel Etienne, *Le mouvement rexiste jusqu’en 1940*, Parijs, Colin, 1968, p. 44

⁷⁹ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 11-12

⁸⁰ Martin Conway, *op. cit.*, p. 13

⁸¹ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 11-12

⁸² Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*. p. 31

gelovigen op om op katholiek Paul Van Zeeland te steunen. Uiteindelijk delfde Degrelle het onderspit met slechts 19 % van de stemmen.⁸³

De nederlaag betekende een keerpunt voor Rex. Een herstel van de breuk met de Katholieke Partij was nu echt onmogelijk geworden en Rex had zich buiten de katholieke zuil gemanoeuvreed. Hierdoor werden ze niet alleen buitenstaanders in de politiek, maar ook steeds meer in de maatschappij als geheel. Of de Rex-aanhangers op die manier, naast politiek, ook maatschappelijk helemaal werden geïsoleerd is nog maar de vraag. Verder onderzoek hiernaar ontbreekt. Wel is zeker dat enkel de meest trouwe aanhangers overbleven. De veroordeling van Van Roey maakte duidelijk dat de katholieke inspiratie van Rex onder druk stond. De partij verloor langzaam haar katholieke grondslag en imiteerde steeds meer andere autoritaire bewegingen elders in Europa. Zo speelden uniformen en groeten een steeds belangrijkere rol op Rex-bijeenkomsten. De partij zette vol in op antidemocratische propaganda. Het nieuwe extremisme- sommigen spreken van een fascisering- van de partij leidde tot een serieuze nederlaag bij de verkiezingen van april 1939 toen Rex slechts 4.43 % scoorde en terugviel op 4 parlamentszetels.⁸⁴

Na het debacle van de tussentijdse verkiezing en de nederlaag van Degrelle ging Rex een meer extreme koers varen. In welke mate Rex evolueerde naar een fascistische partij is een moeilijk te beantwoorden vraag die afhankelijk is van wat men onder het fascisme verstaat. Alleszins zorgde de opschuiving naar rechts voor een isolatie van de partij in de Waals/Belgische maatschappij. Historicus Jean-Michel Etienne spreekt in zijn standaardwerk van een "*fascisation progressive du mouvement*" in 1938-1939. Rond 1935 was, volgens Etienne, Rex meer een nationalistische beweging dan een fascistische. Ze had wel enkele Italiaanse fascistische symbolen overgenomen, zoals de Romeinse groet, en ondanks een afkeer van het Nazisme, waren de Rex- meetings op Duitse leest geschoeid.⁸⁵ De tussentijdse verkiezing van april 1937 leverde niet de populaire steun waarop men hoopte. Om niet ten onder te gaan moest Rex zich heroriënteren. Gezien de kloof met de katholieke partij was een fascistische koers de enige mogelijkheid voor Rex, aldus Etienne.⁸⁶ Uitingen van de extremere koers van Rex ziet Etienne in het verschijnen van racistische en antisemitische artikels in de rexistische pers, wat paste binnen een bredere tendens van xenofobie die zich van de partij meester maakte.⁸⁷

Ook de stellingname van Rex in het debat over de diplomatieke crisis in Europa (door het agressieve optreden van Nazi-Duitsland) leidde ertoe dat Rex zich meer en meer naar de rand van het politieke spectrum bewoog. Rex steunde weliswaar de beslissing van de Belgische regering om het defensief akkoord met Frankrijk op te zeggen en terug te keren naar haar neutrale status. Wel verschilde Rex van mening met het merendeel van de

⁸³ Michel Dumoulin (red.), *Nieuwe geschiedenis van België*. Tielt, Lannoo, 2005-2009, V. 2, p. 1093

⁸⁴ Martin Conway, *op. cit.*, p. 18

⁸⁵ Jean-Michel Etienne, *op. cit.*, pp. 40-42

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 141-142

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 146-147

Belgische bevolking over Frankrijk en Engeland. De op til zijnde oorlog was volgens Degrelle hun verantwoordelijkheid. Steeds meer ook gingen veel rexisten het Derde Rijk als het minste van twee kwaden beschouwen. Veel rexisten verlieten in het licht van deze ontwikkelingen dan ook de partij, wat het politieke isolement van Degrelle en zijn uitstervende beweging alleen maar groter maakte.⁸⁸ Door zijn eigen vergissingen en de druk van interne en internationale gebeurtenissen was Rex eind jaren '30 verworden tot een politieke randgroepering die steeds meer de extreme toer op ging

Deze marginalisering van Rex in combinatie met het gevoel dat Europa op een kruispunt stond tussen oude en nieuwe krachten, helpt deels verklaren waarom Rex de weg van collaboratie met Duitsland koos. De Rexisten zagen zich als een beweging die zich afzette van de gevestigde orde, van een maatschappij waarvan zij buitengesloten was. Volgens Conway zou de collaboratie uiteindelijk een voortzetting zijn van hun oppositionele houding. Het maatschappelijke isolement in de vijandige samenleving sterkte de rexisten alleen maar in hun overtuiging de elite te vormen van een Nieuwe Orde. De nederlaag van België plaatsten zij in een bredere Europese, ideologische strijd tussen de oude democratische krachten enerzijds en Nieuw Orde-krachten (waar zij deel van uit maakten) anderzijds.⁸⁹ Conway gaat er hierbij van uit dat de collaboratie van Rex vooral een ideologische keuze was. Voor Rex als partij, in casu in de persoon van Degrelle kan dit kloppen. Maar deze visie strookt geenszins met de realiteit op het terrein waarbij de collaboratie het resultaat is van een heleboel factoren, waarvan de ideologische overtuiging er één is. Dit geldt zeker zo voor de Rex-burgemeesters.

3.2 Rex tijdens de bezetting: “vreemdelingen in eigen land?”.

In de literatuur is er een algemene consensus over het maatschappelijk isolement waarin de Rexisten zich tijdens de bezetting bevonden. Historicus Martin Conway omschreef de rexisten als *“een groep die buiten de gemeenschap stond. Net zoals de Nazi-sympathisanten elders in bezet Europa, gingen de rexisten zich als vreemdelingen in hun eigen land beschouwen als gevolg van de vervreemding van hun landgenoten en hun afhankelijkheid van de gunsten van de Duitsers”*.⁹⁰ Conways werk leest in het algemeen als een relaas van toenemende isolering. Ook de Belgische historicus Antoon Vrints stelt in zijn artikel over de polarisatie in België tijdens de bezetting dat vooral in Wallonië het sociale isolement van de collaboratie al vroeg in de bezetting vrijwel compleet was. Zeker in vergelijking met Vlaanderen waar de scheidslijn op politiek vlak tussen de katholieke accommodatiepolitiek en de Vlaams-nationalistische collaboratie minder scherp was.⁹¹ In dit hoofdstuk zal dit proces van maatschappelijke isolering verder worden toegelicht. Conway beschouwt de rexisten in het algemeen steeds als een collectieve groep. Slechts af en toe heeft hij het over de Rex-functionarissen. Ook Conways beschouwingen over deze groep laten weinig aan de

⁸⁸ Martin Conway, *op. cit.*, p. 17

⁸⁹ *Ibidem*, pp. 18-19

⁹⁰ *Ibidem*, p. 157

⁹¹ Antoon Vrints, “Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog” in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 15, 2005, p. 181

verbeelding over. Ook zij worden gekaderd in een manifest vijandige omgeving: “Of ze nu naïeve goede bedoelingen hadden of gewoon uit waren op persoonlijk succes, bijna alle rexisitische ambtenaren stuitten op onverbiddelijk verzet van hun dorps -of stadsgenoten ... De strijd was bijzonder hevig tussen rexisitische functionarissen en personen die zich met meer recht en rede de leiders van de gemeenschap konden noemen”⁹².

In dit onderdeel wordt stap voor stap de lokale Rex-infiltratie uit de doeken gedaan. Daarbij wordt dieper ingegaan op de manier waarop de Rex-burgemeester in relatie stonden ten opzichte van hun lokale omgeving. Het sociaal isolement waarin de Rex-burgemeesters zich bevonden, zoals gesteld in de literatuur, is een these die nader onderzoek verdient.

3.2.1 Rex bij de inval.

In een eerste fase van de bezetting was de chaos bij Rex compleet. Door de invasie was de organisatie uitgedund en gedesintegreerd. Vele nationale en lokale leiders waren gemobiliseerd bij het Belgische leger en bevonden zich niet in België. Rex-leider Degrelle en Rex-journalist Victor Matthys werden bijvoorbeeld op de dag van de Duitse invasie gearresteerd door de Belgische overheid.⁹³ De overheid ging over tot arrestatie van personen die ze verdachten steun te verlenen aan het Duitse leger. De Belgische autoriteiten vreesden een ‘5^e colonne’ die zich bij een Duitse invasie tegen België zou keren en steun verlenen aan de vijand. Naast enkele prominente rexisten, waaronder dus Degrelle, bevonden zich ook anarchisten, communisten en V.N.V.’ers onder de gearresteerden. Naarmate de Duitsers oprukten werden de gevangenen ondergebracht in Frankrijk.⁹⁴ Dit beleid wakkerde de afkeer tegen de traditionele elite alleen maar aan en Degrelle zou zijn internering van in 1940 vaak aanhalen om zijn collaboratie te rechtvaardigen.

Na de Duitse inval in België op 10 mei 1940 en de capitulatie 18 dagen later, kwam het koninkrijk België onder een Duits militair bezettingsbestuur te staan (*Militärverwaltung* (MV)), geleid door *Militärbefehlshaber* Alexander von Falkenhausen.⁹⁵ Hij leidde een *Kommandostab* (voor alle militaire aangelegenheden) en een *Verwaltungstab* (voor alle bestuurlijke aangelegenheden). Deze *Verwaltungstab* werd op haar beurt geleid door Eggert Reeder. Reeder was in feite de belangrijkste figuur voor het binnenlandse bestuur en dus ook voor de uittekening van het beleid met betrekking tot de lokale besturen.⁹⁶

In theorie was de *Militärverwaltung* een louter controlerend bestuur en politiek neutraal. De MV moest het Belgische openbare leven in stand houden en zich beperken tot controle van het bezette gebied. België moest zo efficiënt mogelijk worden bestuurd, wat een minimale inzet van Duitse manschappen impliceerde. De hoofdpoddracht was om het Belgische economisch potentieel maximaal te exploiteren ten dienste van de Duitse

⁹² Martin Conway, *op. cit.*, pp. 208-209

⁹³ Martin Conway, *op.cit*, p. 27

⁹⁴ J. Gérard-Libois en José Gotovitch, *L’An 40. La Belgique occupée*. Brussel, CRISP, 1971, pp. 106-122

⁹⁵ Mark Van Den Wijngaert (red.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2004, pp. 25-48

⁹⁶ *Ibidem*, p. 49

oorlogsmachine.⁹⁷ Omwille van die redenen was de coöperatie van de Belgische overheid cruciaal. Grote bevoegdheden werden gegeven aan de secretarissen-generaal die de concrete bestuursmaatregelen zouden nemen en de facto als ministers zouden optreden. Tijdens de bezetting waren zij de hoogste bestuurlijke en politieke macht. Ze stonden weliswaar onder controle van de Duitse bezetter, die zich na verloop van tijd meer gingen bemoeien met het Belgische bestuur.⁹⁸

De rexisten trachtten in deze nieuwe politieke constellatie een plaats te verwerven. Net als vele andere groepen en figuren toentertijd waren ze gewonnen voor een meer autoritaire inrichting van België met een grote rol voor de koning. Rex wou koste wat het kost een rol spelen in het nieuwe België. Rex stond daar overigens niet alleen in. Verschillende groepen en individuen wilden in het schijnbaar ontstane machtsvacuüm springen. Bovendien legde de overgrote meerderheid van de bevolking zich neer bij het Duitse machtsverwicht, dat zo overrompelend was dat een andere mogelijkheid dan Duitse overheersing weinig waarschijnlijk leek. Bovendien waren vele Belgen opgelucht over de relatief hovaardige en gedisciplineerde Duitse soldaten. Een contrast met de barbaarse inval tijdens de zomer van 1914, waarvoor de mensen opnieuw vreesden, zo liet Paul Struye⁹⁹ in zijn rapporten over de publieke opinie in België weten. Bovendien, zo zei Struye, was de bevolking erg gewonnen voor een prominente rol voor Leopold III in het nieuwe België.¹⁰⁰ De rexisten onderscheidden zich echter wel in de manier waarop ze de situatie omarmden. Ze waren uit op verandering en zagen samenwerking met de Duitse bezetter als een manier om te breken met het verleden.¹⁰¹

Maar pas na zijn terugkeer eind juli poogde Degrelle zichzelf en zijn partij te profileren als toekomstige spil in de Belgische politiek. Hij richtte zich daarbij niet meteen op de Duitse MV in België, maar direct op de Duitse leiders van het Derde Rijk. Degrelle verkeerde echter in een zwakke positie, al had hij dat zelf niet door. Degrelle zag zichzelf als toekomstige leider van het bezette België, aan het hoofd van een rexistische regering. In dit verband streefde

⁹⁷ Mark Van Den Wijngaert (red.), *op. cit.*, pp. 49-50

⁹⁸ Nico Wouters, *De Führerstaat. De overheid en collaboratie in België (1940-1944)*. Tielt, Lannoo, 2007, p. 16, p. 19

⁹⁹ Paul Struye was een Franstalige advocaat die voor de oorlog nauwe banden had met de Katholieke partij. Struye had zich voor de oorlog al uitgesproken tegen het fascisme en was erg gehecht aan de monarchie, de Kerk, het parlementair systeem en sociale rechtvaardigheid. Struye was welbekend met de netwerken op het hoogste niveau van de magistratuur en de politiek. Na de oorlog werd hij minister van Justitie (maart 1947-november 1948) in de Rooms-Rode regering onder leiding van Paul Henri Spaak. In de Koningskwestie koos hij de kant van Leopold III. Na het aftreden van Leopold III verdween hij van het politieke voorplan. Struye bleef wel nog een hele poos Senaatsvoorzitter. Struye behoorde dus ongetwijfeld tot de politieke en sociale elite van België. Zijn beeld van de publieke opinie is dus automatisch toegespitst op de kringen waarin hij vertoefde. Desalniettemin trad Struye ook in contact met het 'gewone volk', maar ook hier moet de vraag worden gesteld wie daartoe gerekend kon worden. Hoewel Struye een interessante kijk biedt op de stemming van de Belgische bevolking tijdens de bezetting, mag men niet vergeten op welk deel van de bevolking Struye zich voornamelijk baseerde voor zijn rapporten.

¹⁰⁰ Paul Struye en Guillaume Jacquemeyns, *La Belgique sous l'Occupation allemande (1940-1944)*. Brussel, Editions Complexe, 2002, p. 39, p.61

¹⁰¹ Martin Conway, *op. cit.*, pp.29-31

Degrelle ook de steun van koning Leopold III na, wat maar moeizaam verliep.¹⁰² Ondanks zijn vele inspanningen bleef Degrelle geïsoleerd opereren op het politiek toneel. Hij kon het imago van een extremistische oproerkraai niet van zich afschudden. Hij kampte met een gebrek aan geloofwaardigheid om de Duitse leiders voor zich te winnen.¹⁰³

Rex ging zich door de afwijzing van de MV veel radicaler gedragen en op die manier isoleerde Rex zich steeds meer van het merendeel van de Belgische bevolking. Vanaf oktober 1940 begon Rex zich geleidelijk af te keren van de heersende publieke opinie in België. Naarmate de bezetting voortduurde en het militair conflict bleef aanslepen verdween bij een groot deel van de Belgische bevolking de overtuiging van een zekere Duitse zege. Vele Belgen schaarden zich achter de strijd van de geallieerden. Rex evolueerde daarentegen naar wat Conway een protocollaborerende houding noemt. De rexisten kantten zich resoluut tegen Engeland en Degrelle zocht het conflict met kardinaal Van Roey en de Belgische Katholieke Kerk. In *Le Pays Réel* haalde hij scherp uit naar de katholieke hiërarchie. Naarmate Rex een meer uitdrukkelijk pro-Duitse houding begon aan te nemen, gingen de betrekkingen tussen de beweging en de Kerk nog verder achteruit. Steeds meer ook sloeg Rex een antisemitische toon aan. De radicalisering van de partij ging ook gepaard met straatgeweld door de rexistische milities (*Formations de Combat* of Strijdfformaties, opgericht op 9 juli 1940) tegen politici en joodse winkels in Brussel, Antwerpen en Luik. Hoewel Degrelle de rechtstreekse actie zag als een middel om de Nieuwe Orde te installeren, bevestigden deze gewelddaden enkel het imago van Rex als een extremistische partij. Tegen het einde van het jaar 1940 leidde de hardere opstelling van Rex, die de hand uitstak naar Nazi-Duitsland, tot een duidelijke verdeeldheid tussen de rexisten en de meerderheid van de bevolking. De afkeer van de rexisten van de terughoudendheid van hun landgenoten om de Nieuwe Europese Orde te omarmen, was even hevig als de vijandigheid waarop de acties van de rexisten door de overgrote meerderheid van de bevolking werden onthaald. Reeder beschreef de stemming van de Belgische bevolking als nauwelijks verholen vijandigheid. Ook de eerste vormen van verzet staken de kop op in de vorm van sabotageacties, een clandestiene pers en demonstraties op 11 november. Het voedseltekort tijdens de eerste winter van de bezetting veroorzaakte ontberingen. De werknemers, die hun levensstandaard trachtten te beschermen, gingen veelvuldig in staking. De Belgische bevolking zag een herhaling van 14-18 ontstaan, waarbij de Duitsers louter als veroveraars, uit op het plunderen van het bezette land, werden beschouwd. De volkswoede richtte zich ook op de rexisten. Ze werden gezien als verraders die voordeel trachtten te behalen uit de ellende die de Duitse bezetter over België had afgeroepen.¹⁰⁴

De vijandige houding van de Belgische bevolking tegen de rexisten was sinds het einde van 1940 voelbaar, maar in de eerste maanden van 1941 werd de antipathie steeds uitgesprokener. Conway beschreef hoe de rexisten als reactie op de scheldpartijen en

¹⁰² Martin Conway, *op. cit.*, pp. 31-33

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 31-48

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 51-54

discriminatie zich terugtrokken uit het sociale leven en een quasi ghetto- bestaan gingen leiden. Het leven in België begon overheerst te worden door de tegenstelling tussen Duitsgezinde collaborateurs en patriotten die zich achter de geallieerden schaarden.¹⁰⁵ Struye zag naast de Britse propaganda vooral de bevoorradingsproblemen als oorzaak van de toenemende vijandigheid. De zware opeisingen van de bezetter wekten veel rancune op. Terwijl de Belgische bevolking het moest doen met een beperkt rantsoen en de boeren hun vee en graan moesten afstaan, zag men de Duitsers eten op restaurant. Al snel kreeg men het idee dat de *“extrême misère alimentaire qui fait souffrir le pays est due à l’occupant”*. Daarnaast heerste er een gevoel van onrechtvaardigheid. In Wallonië werd dit nog versterkt doordat binnen het kader van de *Flamenpolitik* Waalse krijgsgevangenen langer in gevangenschap werden gehouden in vergelijking met Vlaamse krijgsgevangenen. Bovendien correspondeerden de repressieve maatregelen van de bezetter niet met de waarden van een vrije samenleving, waaraan men gewend was.¹⁰⁶

In haar onderzoek naar de sociale verhoudingen tussen NSB'ers en de rest van de Nederlandse samenleving tijdens bezetting wees de Nederlandse historica Josje Damsma erop dat er een verschil kon zijn in de manier waarop de bevolking keek naar de NSB als groep en naar de NSB'er als individu. Door naar de persoonlijke en individuele contacten van verschillende NSB-leden te kijken stelt ze vast dat louter lidmaatschap van de NSB niet noodzakelijk negatieve interactie met de sociale omgeving betekende.¹⁰⁷ Het is dus moeilijk om te zeggen hoe de radicalisatie van Rex een effect had op de sociale verhoudingen tussen de rexisten enerzijds en de rest van de bevolking anderzijds. Conway stelde dat de kloof tussen de rexisten en de rest van de bevolking reeds duidelijk was tegen het einde van 1940.¹⁰⁸ Dit is echter moeilijk te expliciteren. Het was niet noodzakelijk zo dat het nationale discours meteen gehoor vond in de lokale rexistische geledingen. Bovendien is het moeilijk te achterhalen of het uitspreken van een nazistisch gedachtegoed iemand discrediteerde in zijn sociale omgeving. Des te meer omdat de partij erg versnipperd was en de greep van de nationale organisatie niet sterk was. De voorbeelden waarbij een lokale Rex-groep uit slechts een lid bestond zijn legio. Het straatgeweld beperkte zich ook maar tot enkele grote steden.¹⁰⁹ Dus hoe de 'kloof' tussen de rexisten en de rest van de bevolking, zoals Conway die aanduidt, strookte met de realiteit, blijft nog zeer de vraag.

¹⁰⁵ Martin Conway, *op cit.*, pp. 75-76

¹⁰⁶ Paul Struye, *l'évolution du sentiment public dans la Belgique sous l'occupation allemande*. Brussel, Editions Lumière, 1945, pp. 42-43

¹⁰⁷ Josje Damsma, *Nazi's in the Netherlands. A Social History of National Socialist collaborators 1940-1945*. Amsterdam, doctoraatsverhandeling, Universiteit Amsterdam, 2013, pp. 158-160; zie ook: Josje Damsma en Erik Schumacher, *Hier woont een NSB'er. Nationaal-Socialisten in bezet Amsterdam*. Amsterdam, Boom, 2010

¹⁰⁸ Martin Conway, *op cit.*, p. 58

¹⁰⁹ Martin Conway, *op cit.*, p. 54

3.2.2 Rex-infiltratie in het lokaal bestuur.

3.2.2.1 Een langzame start.

Degrelle had steeds een prominente politieke rol voor Rex en zichzelf beoogd binnen de nieuwe politieke context in België. De MV had Degrelle echter steeds met wantrouwen bekeken. In het kader van Hitlers *Flamenpolitik*, die gericht was op bevoordeling van de Vlaams-nationalisten en het weigeren van enige gunsten voor de Walen¹¹⁰, zag de MV bovendien weinig toekomst in samenwerking met het Franstalige Rex. Maar bovenal had de *Militärverwaltung* meer algemeen geen behoefte aan nauwe samenwerking met de Duitsgezinde NO-partijen. De eerste bezorgdheid van de MV was om via een minimale inzet van manschappen het Belgische economisch potentieel te benutten in dienst van de Duitse oorlogsmachine. Het was dus zaak om zo goed als mogelijk de orde en de rust te bewaren in België. Op dit punt kwamen de wensen van de bezetter overeen met de wens van de bevolking die na de Duitse invasie hoopte op een wederkering van de rust en vooral praktische verzuchtingen, zoals voedsel en jobs, had. Om de rust te bewaren voerde de MV een politiek gericht op samenwerking met de traditionele bestuurlijke elites. Benoeming van NO-gezinden en radicale ideologisch-politieke hervormingen zou alleen maar contraproductief kunnen werken en de openbare orde verstoren.¹¹¹

Deze belangenconvergentie vond ook in grote mate plaats op het lokale niveau. Na de capitulatie en de vlucht van de regering was het bestuur sterk gelokaliseerd. Het lokale bestuur was de meest directe vorm van bestuur dat de (door de oorlog ontstane) problemen moest oplossen. Het betrof de bevoorrading, het herstel van de materiële schade, het opvangen van vluchtelingen, het garanderen van de openbare orde. Het was in het belang van de Duitse bezetter, evenzeer als van de lokale overheden, dat deze problemen zo snel en efficiënt mogelijk werden opgelost.¹¹² De bestuurlijke belangenconvergentie op lokaal niveau had in 1940 geen politiek karakter, maar wel politieke implicaties. Zeker op vlak van ordehandhaving plaatsten de lokale overheden zich uit praktische overwegingen ten dienste van de Duitse bezetter.¹¹³

Omwille van die redenen bleef de door de rexisten verhoopte infiltratie op het lokale bestuurniveau uit. Los daarvan ontstond er zich op het lokale vlak een aparte dynamiek. De chaotische situatie in België tijdens de zomer van 1940, liet lokale rexisten toe om zich op het voorplan te manoeuvreren. De postverlating van de traditionele lokale bestuurders paste dan ook in het kraam van de rexisten. De burgemeesters en schepenen die in mei 1940 hun post hadden verlaten, konden worden afgeschilderd als lafaards. De postverlating werd dan ook gebruikt door de rexisten om de 'oude orde' te discrediteren. De lokale dynamiek

¹¹⁰ Jules Gérard-Libois en José Gotovitch, *l'An 40. La Belgique occupée*. Brussel, CRISP, 1971, p. 282

¹¹¹ Nico Wouters, *De Führerstaat*, p. 17

¹¹² Nico Wouters, "Localisation in the Age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", in: Bruno De Wever, Herman Van Goethem, Nico Wouters (red.), *Local Government in Occupied Europe*. Gent, Academia Press, 2006, p. 89; Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 61-63

¹¹³ Nico Wouters, Niels Wium Olesen en Martin Conway, "The War for Legitimacy on the local level", pp. 109-115

stond door de desintegratie van de partij los van Degrelles eigen machtsaspiraties. Een concreet plan was er niet. Lokale afdelingen handelden op eigen houtje. Dit leverde echter weinig op. Zelfs waar Rex tamelijk sterk stond kon ze geen machtspositie veroveren. Ook wanneer een zetelende burgemeester een machtsvacuüm had achtergelaten slaagden de lokale rexisten er niet in om zichzelf op te werpen als waardige opvolger.¹¹⁴

De lokale bestuurders die hun post hadden verlaten, en zo de '*loi Bovesse*', die stelde dat functionarissen op post moesten blijven in geval van bezetting (men wou zo een scenario als in de Eerste Wereldoorlog vermijden), hadden overtreden, werden door de Belgische overheid gestraft. Langzaam maar bemoeide de Duitse MV zich ook met de kwestie. Op 25 juli 1940 publiceerde de MV een belangrijke verordening (op 'de openbare bedrijvigheid'). De verordening stelde vooreerst dat burgemeesters die hun post hadden verlaten deze enkel weer konden opnemen na uitdrukkelijke toestemming van de Duitse overheid. Daarnaast, en van groot belang, eigende de Duitse bezetter zich het recht toe om elke andere Belgische gezagsdrager (die niet betrokken was bij de postverlating) de uitoefening van elk openbaar ambt te ontzeggen. Deze verordening was van groot belang aangezien ze de Duitse overheid de totale macht gaf over de personele samenstelling van het Belgisch bestuur. Elke Belgische gezagsdrager kon namelijk een ambtsverbod worden opgelegd. Op die manier raakte de Belgische procedure inzake postverlaters, zoals voorbereid door secretaris-generaal Jean Vossen, verstrengeld met de Duitse verordening. Het werd, ondanks Vossens nadruk op de Belgische onafhankelijkheid, onduidelijk wie verantwoordelijk was voor het verbieden van een burgemeester, die in mei 1940 zijn post had verlaten, zijn ambt weer op te nemen.¹¹⁵ Nico Wouters benadrukt dat de bestraffing van de postverlaters niet mag worden beschouwd als een politieke zuivering die de lokale machtsgreep van de NO-partijen voorbereidde. De sanctionering paste namelijk in een strikt Belgische wettelijke logica. Daarnaast was er nog geen plan van een eventuele politieke machtsgreep van de NO. Infiltratie van leden van de NO-partijen was geen evidentie op dat moment en leek onmogelijk. Achteraf gezien heeft de Belgische bestraffing van de postverlating de lokale machtsgreep van het V.N.V. en Rex in de kaart gespeeld.¹¹⁶

De lokale infiltratie van de NO-partijen kon pas echt van start gaan toen de MV zich ging bemoeien met de benoemingsprocedure van Belgische bestuurders. Met het aanslepen van het militaire conflict was samenwerken met de traditionele elite in een steeds vijandiger België geen sinecure. De Duitse MV werd op die manier genoodzaakt zijn heil te zoeken bij het V.N.V. en bij Rex. De Belgische wettelijkheid verhinderde echter het benoemen van Duitsgezinde figuren. Uiteindelijk besloot de Duitse bezetter begin 1941 de hinderende Belgische wettelijkheid te doorbreken, zodat de benoeming van NO-burgemeesters mogelijk werd. Fundamenteel voor de lokale machtsgreep was de door de Duitse bezetter uitgevaardigde 'ouderdomsverordening' (7 maart 1941). Deze hield in dat alle dragers van

¹¹⁴ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 98-100

¹¹⁵ *Ibidem*, pp. 64-66

¹¹⁶ *Ibidem*, pp. 76-77

openbare functies in België hun functies en ambten moesten neerleggen op het einde van de maand waarin zij 60 jaar werden. De verordening werd gelegitimeerd door te wijzen op de noodzaak van krachtadig bestuur. Dit laatste werd steevast verbonden met de jeugd. Jonge(re) bestuurders zouden voor goed bestuur zorgen. Bovendien vereenzelvigde men de oude burgemeesters met het oude democratische bestel. Uiteraard was de verordening vooral ingegeven om politieke medestanders op burgemeestersposten te krijgen.

De impact van de verordening was aanzienlijk. De bestuurlijke status quo werd helemaal overhoop gegooid en stelde de secretarissen-generaal voor voldongen feiten. Volgens de Belgische wettelijkheid konden de door de ouderdomsverordening getroffen burgemeesters niet worden vervangen. De ouderdomsverordening zou dus voor een totale bestuurlijke crisis zorgen indien de Belgische wetgeving in dat verband niet zou worden aangepast. Een belangrijke stap hierin was de vervanging van Jean Vossen door V.N.V.'er Gérard Romsée als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. Romsées aanstelling was noodzakelijk voor het welslagen van de Duitse ouderdomsverordening. Romsée doorbrak de impasse omtrent de benoemingsprocedure van burgemeesters. Zijn besluit van 16 april 1941 hield in dat (door de Duitsers) onwenselijk geachte burgemeesters nu ook een 'legaal' Belgisch ontslag konden krijgen. Het ontslaan van burgemeesters brak totaal met de bestuurlijke positie van burgemeesters in België. Romsée zorgde er verder voor dat ook personen buiten de gemeenteraad benoemd konden worden. De ouderdomsverordening en de besluiten van Romsée creëerden dus het kader waarbinnen de infiltratie van NO-gezinden in de lokale besturen zou plaatsvinden.¹¹⁷ Het betekende de implementatie van de centraal benoemde burgemeester-bestuurder en het *Führerprinzip*.¹¹⁸

De situatie leek midden 1941 een pak gunstiger voor Rex om te kunnen infiltreren in het lokale bestuur dan een jaar eerder. De MV stuurde steeds meer aan op aanstelling van NO-gezinde burgemeesters en door de benoeming van V.N.V.'er Gérard Romsée als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken stond niets de infiltratie van Duitsgezinden in het bestuur in de weg. De rexisten bekeken bovenstaande ontwikkelingen met veel genoegen. De partij ging namelijk door een diep dal door het uitblijven van een machtsgreep. De rexisten hoopten op een snelle en beslissende personeelwisseling in de lokale besturen. Dat de benoeming van de lokale ambtenaren in Franstalig België onder de bevoegdheid zou vallen van een speciaal Waals kabinet van het Ministerie van Binnenlandse Zaken deed de hoop in de rexistische geledingen alleen maar toenemen. Zeker omdat dit kabinet werd bevolkt door rexistische oudgedienden.¹¹⁹

Als we kijken naar de onderzoeksgroep dan zien we dat van de 29 Rex-burgemeesters slechts 3 van hen in 1941 werden benoemd. Een van hen, Albert Cornet van Ortho, was

¹¹⁷ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 135-143

¹¹⁸ Nico Wouters, "Localisation in the Age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", p. 93

¹¹⁹ Martin Conway, *op. cit.*, p. 83

bovendien gemeenteraadslid.¹²⁰ Pas vanaf het voorjaar van 1942 werd het merendeel van de Rex-burgemeesters benoemd. Van de onderzoeksgroep werden er 20 op 29 in 1942 benoemd. Uiteindelijk werden er nog zes rexisten in 1943 benoemd. In vergelijking met het V.N.V. duurde het toch nog een poos vooraleer het gevormde kader dat de NO-infiltratie faciliteerde operatief was.

Waarom de infiltratie van Rex-kandidaten op zich liet wachten heeft verscheidene verklaringen. Infiltratie in de lokale besturen was ten eerste erg afhankelijk van het politieke profiel van de provinciegouverneur en de deputatie. Gouverneurs, maar ook arrondissementscommissarissen speelden namelijk een belangrijke rol in het doorspelen van kandidaturen van de partij naar het centrale niveau. De gouverneurs konden namelijk benoemingsprocedures van NO-kandidaten vertragen.¹²¹ Dit verklaart waarom in Henegouwen, waar de rexist Hubert Leroy sinds maart 1941 gouverneur was, veel sneller Rex-burgemeesters ziet dan in de andere provincies.¹²² Meer algemeen bleek in 1941-1942 het verzet van sommige Waalse provinciegouverneurs een belangrijk obstakel van de machtsgreep van Rex.¹²³ Hoe arrondissementscommissarissen en gouverneurs een vertragende rol konden spelen bleek uit de benoeming van Gustave Thibaut. Thibaut was in 1938 op een onafhankelijke lijst verkozen en werd schepen in Sombreffe. Toen de burgemeesterspost vrij kwam, schaarden de gemeenteraadsliden zich achter Thibaut, hoewel hij ondertussen lid was geworden van Rex, en ook de arrondissementscommissaris steunde diens kandidatuur. Thibaut werd niet beschouwd als een militante rexist (*“rien n’indiquait qu’il était militant rexiste”*). De arrondissementscommissaris wou op die manier de benoeming van een radicale rexist counteren: *“Au début de 1942, l’autorité allemande voulait imposer comme bourgmestre à Sombreffe un nommé Mamert. Une rapide enquête me donna l’assurance ce que ce candidat était indésirable à la tête d’une commune belge. Je me suis opposé à cette nomination, et j’ai alors demandé à M. Thibaut d’accepter d’être désigné pour remplir régulièrement les fonctions de bourgmestre à Sombreffe .”*¹²⁴ De arrondissementscommissaris kantte zich dus resoluut tegen de benoeming van deze persoon.

Een tweede element dat een vertraagde lokale machtsgreep in de hand werkte was het structurele gebrek aan bekwame kandidaat-bestuurders. Rex kon, veel minder dan het V.N.V. buigen op een grotere groep van bekwame bestuurders. Dit was in de eerste plaats te wijten aan de sociale samenstelling van de rexistische achterban. Als we afgaan op het opleidingsniveau van de Rex-burgemeesters in de onderzoeksgroep dan zien we inderdaad dat weinigen van hen een hogere opleiding hadden genoten. In het inlichtingenbulletin, dat stevast bij het strafdossier wordt gevoegd, wordt het opleidingsniveau van de verdachte vermeld. Van de 29 Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep hadden er 10 een hogere

¹²⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, *exposé des faits*

¹²¹ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 199

¹²² Nico Wouters, *op. cit.*, p. 186

¹²³ *Ibidem*, p. 199

¹²⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, PV Staatsveiligheid 7/7/1945 Courtois

opleiding genoten. Opleidingsniveau zegt uiteraard niet alles over de bestuurlijke kwaliteiten, maar het zegt wel iets over het onervaren bestuurlijke kader van Rex.

Bovendien was de bezettingscontext zodanig geëvolueerd dat Rex-burgemeesters aan het hoofd van een vijandige gemeenschap zouden terecht komen. De post van burgemeester was niet meteen aantrekkelijk geworden. Het noopte Rex ertoe in sommige gevallen niet-leden als burgemeester te steunen. Dit zorgde er wel voor dat heel wat Rex-kandidaten de partij gebruikten uit puur opportunisme en na hun benoeming aan de controle van de partij ontsnapten.¹²⁵ Een illustratie van dit manifeste gebrek aan bekwame kandidaat-bestuurders en de problemen die dat met zich meebracht zien we bij de benoeming van Armand Godfroid, Rex-burgemeester van Rhisnes. Godfroid was reeds lid van Rex in 1935, maar stapte uit de partij in 1938 omdat de partij hem naar eigen zeggen niet meer beviel. In 1942 sloot hij zich echter weer aan bij de partij. De Rex-kringleider had Godfroid namelijk beloofd dat hij dan burgemeester kon worden van Rhisnes. Ook moest Godfroid de opleiding tot *Hilfsfeldgendarme* volgen. Godfroid greep opportunistisch zijn kans, maar de desillusie kwam al snel en uiteindelijk ging Godfroid niet meer naar de tweewekelijkse opleiding en betaalde hij zijn lidgeld niet meer. Hij werd in december uit de partij gezet. Desalniettemin bleef hij aan als burgemeester, wat de onmacht van Rex aantoont.¹²⁶ Een andere factor voor een vertraagde infiltratie was de figuur Degrelle. Diens opvallende politieke stijl en gemanoevree stuitte de MV lange tijd tegen de borst en zorgde ervoor dat Rex zijn imago van extremistische partij niet van zich af kon werpen. Daarnaast zorgde het gebrek aan bekwame bestuurders ervoor dat Rex zich niet kon presenteren als een geloofwaardige bestuurspartij. Kortom, Rex kon ook een jaar na de Duitse invasie nog niet rekenen op Duitse steun.¹²⁷

3.2.2.2 Het Waals Legioen en het vertrek van Degrelle.

Het doorbreken van het niet-aanvalspact met de Sovjet-Unie door Nazi-Duitsland bood Degrelle een kans om hem en zijn partij uit het isolement te halen, met name door deelname aan het militaire conflict. Dit was volgens Degrelle de ideale manier om de steun van de Duitsers te verwerven. Degrelle vroeg daarom aan het MV om een eenheid van vrijwilligers op te richten die zouden gaan strijden aan het Russische front. Begin juli 1941 gaf de *Militärverwaltung* de rexisten toestemming om een eenheid van Franstalige Belgische vrijwilligers op te richten. Het *Légion Wallonie* of Waals Legioen ressorteerde onder de *Wehrmacht*. De rekrutering viel onder meer omwille van die reden erg tegen. Vechten onder Duits bevel bleek voor vele rexisten toch een gevoelige zaak. Degrelles bevlogen speeches ten spijt. Enkel de meest idealistische of naïeve anticommunisten waren bereid zich aan te sluiten bij het Legioen.¹²⁸ Degrelle slaagde er amper in niet-rexisten te overtuigen en was genoodzaakt zich voornamelijk op de eigen leden te richten. Om deze te overhalen nam

¹²⁵ Ibidem, pp. 188-189

¹²⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/44, Armand Godfroid, ondervraging Armand Godfroid 24/10/1944

¹²⁷ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 189

¹²⁸ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 97-98

Degrelle een beslissing die ingrijpende gevolgen zou hebben voor hem en de partij: hij besloot onverwachts om persoonlijk naar het Oostfront te trekken. Vele ervaren rexistische militanten vervoegden hun leider bij het Legioen. Dit was nefast voor de organisatie van de partij, die al de grootste moeite had om bekwame leden te vinden, maar ook voor de perceptie van Rex bij de bevolking.¹²⁹

De Rexisten werden reeds aanzien als aanhangers van Nazi-Duitsland, maar gingen nu over tot daadwerkelijke steun aan de nazi's. Bovendien liet het aantrekken van een Duits uniform weinig ruimte voor interpretatie. Het steunen van de Duitse oorlogsmachine was onvergefelij en ging direct in tegen de Belgische (politiek-militaire) belangen. De meerderheid van de Belgen beschouwde de oprichting van het Legioen als een monsterachtige misdaad, waarvoor geen excuses bestonden.¹³⁰

Een tweede gevolg van Degrelles vertrek was dat hij het bestuur en het beleid van zijn partij overliet aan anderen binnen Rex. De belangrijkste figuren die de rol van Degrelle overnamen waren chef *ad interim* Victor Matthys en José Streel, die aan het hoofd kwam te staan van de *Service Politique de l'Etat Major du chef de Rex*.¹³¹ Streel, een journalist, profiteerde van Degrelles afwezigheid om via de door hem opgerichte *Service Politique* de politieke richting van de partij te bepalen.¹³² Onder Streel groeide de *Service Politique* uit tot het belangrijkste instrument om de politiek-administratieve machtsgreep van Rex uit te voeren. Zo werd binnen de politieke dienst een *Service de nominations* of benoemingsdienst opgericht die als verbindingsorgaan moest dienen tussen de partij en het Waals kabinet van Romsée.¹³³ Streel was een gematigde rexist in die zin dat hij gekant was tegen de kritiekloze imitatie van het Duitse nationaalsocialisme. Collaboratie was voor Streel een noodzaak om de Belgische belangen te vrijwaren. De NO-revolutie moest voor hem binnen een Belgisch kader plaatsvinden.¹³⁴ Cruciaal in Streels 'patriottische', gematigde collaboratie was net de aanstelling van rexistische militanten in centrale en lokale functies. Hij hoopte dat de Rex-militanten een gematigdere houding zouden aannemen, eenmaal ze zouden fungeren als bestuurder. De *Service Politique* van Streel onderhield daarom nauw contact met het Waals kabinet van Binnenlandse Zaken. Samen bekeken ze welke kandidaten geschikt waren om benoemd te kunnen worden.¹³⁵

Onder leiding van de tandem Matthys en Streel verbeterden de relaties tussen Rex en de MV. De Duitse bezetter zag Rex meer en meer als een betrouwbare bondgenoot. Volgens Conway was dit vooral een gevolg van een toenemende vijandigheid van de Belgische bevolking. De MV was genoodzaakt op zoek te gaan naar meer betrouwbare personen om hun beleid uit te voeren. De verscherpte politieke tegenstellingen zorgden ervoor dat er

¹²⁹ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 94-101

¹³⁰ *Ibidem*, p. 100

¹³¹ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 156

¹³² Martin Conway, *op. cit.*, p. 112

¹³³ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 156

¹³⁴ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 117-118

¹³⁵ *Ibidem*, pp. 140-141

niets anders op zat om samen te werken met Rex.¹³⁶ Kort gesteld faciliteerde Degrelles vertrek de ombouw van Rex tot een meer betrouwbare beleidspartij.¹³⁷

Concreet leverden de noodgedwongen toenadering tussen de MV en Rex enerzijds en de inspanningen van de *Service Politique* anderzijds een toenemende infiltratie van Rex-militanten in de lokale besturen op. Begin 1942 werd het tempo waarin burgemeesters werden vervangen opgevoerd. Heel wat Rex-leden werden benoemd.¹³⁸ Een rapport van Reeder aan zijn oversten maakt gewag van 206 Rex-burgemeesters in maart 1944.¹³⁹ Dit was goed voor slechts 12.5 % van de Waalse gemeenten, maar deze 206 burgemeesters bestuurden wel 70 % van de Waalse bevolking.¹⁴⁰ De infiltratie in de lokale besturen verliep ongelijkmatig in de tijd en per provincie. De rol van de provinciegouverneurs heeft hier veel mee te maken en werd reeds hierboven belicht. De benoeming van burgemeesters in Namen en Luxemburg verliep minder vlot voor Rex. In Namen verzette gouverneur De Croy zich na een conflict met Rex hevig tegen de benoeming van enkele radicale Rex – kandidaten.¹⁴¹ De inspanningen van Degrelle aan het front werden goed onthaald door de Duitsers. Op die manier kon Rex na verloop van tijd de negatieve Duitse perceptie omkeren.

3.2.3 “Goed bestuur”: wel woorden, geen daden.

3.2.3.1 Een kwestie van legitimiteit.

Conway stelde dat de infiltratie van rexisten in de openbare ambten hun reputatie geen goed deed. Hij oordeelde dat de machtsoverdracht een belangrijke wijziging teweegbracht in de houding tegenover de rexisten: *“zij die zo lang waren gemeden en bespot geweest door de meerderheid van de bevolking stonden nu in het middelpunt van het openbare leven. Zij hadden nu de leiding over het gemeentehuis, en hun aankondigingen omtrent voedselrantsoenering, openbare orde en een hele reeks andere plaatselijke kwesties hadden voortaan een rechtstreekse weerslag op het welzijn van veel gemeenten”*.¹⁴² Of deze rechtlijnige visie van Conway klopt, is maar zeer de vraag en wordt verderop uitgediept. Alleszins kan men wel stellen dat de rexisten die op een of andere manier een burgermeesterspost hadden kunnen veroveren met een gebrek aan legitimiteit kampten ten opzichte van de bevolking waarvan zij aan het hoofd kwamen te staan.

Legitimiteit van het gezag kan worden gezien als de mate waarin de gezagsuitoefening van een regime- en de bestuurders die het regime vertegenwoordigen- door de bevolking worden aanvaard. Legitimiteit heeft dus te maken met de aanvaarding van de gezagsuitoefening van een regime en de bestuurders door een bevolking. De aanvaarding

¹³⁶ Martin Conway, *op. cit.*, pp. 120-121

¹³⁷ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 156

¹³⁸ Martin Conway, *op. cit.*, p. 141

¹³⁹ *Ibidem*, p. 202

¹⁴⁰ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 208

¹⁴¹ *Ibidem*, pp. 208-212

¹⁴² Martin Conway, *op. cit.*, p. 147

van het gezag kan worden gezien als het 'gebrek aan opstand' door de bevolking¹⁴³ of, zoals socioloog David Beetham stelt, een uiting van instemming door de bestuurden in de specifieke machtsrelatie als een van de drie belangrijke factoren van legitimiteit.¹⁴⁴ Het komt er dus op aan te gaan kijken hoe het gezag van de Rex-burgemeesters werd gecontesteerd. Dit hangt samen met de polarisatie in de samenleving, maar niet noodzakelijk. Een aanslag van het verzet op het huis van de Rex-burgemeester was niet perse een afkeuring van het gezag van de burgemeester; misschien nog meer was het geweld tegen een Rex-burgemeester afkomstig van de haat tegen de Rex-burgemeester als rexist. Op de tweedeling van de Rex-burgemeester als een lid van Rex enerzijds en een bestuurder anderzijds, wordt nog teruggekomen.

Legitimiteit kan erg verschillen afhankelijk van de context (*legitimacy-in-context*).¹⁴⁵ Legitimiteit kan evolueren in tijd en ruimte. Een bevolking kan verschillende dingen verlangen van een bestuur. Een bevolking zal het gezag van een regime en de bestuurders op langere termijn blijven aanvaarden als het overeenkomt met haar eigen noden en wensen. De legitimiteit van de burgemeester hangt vooral samen met de mate waarin hij aan het verlangen van haar bevolking tegemoet kan komen. De wensen van een bevolking zijn echter per definitie veelvuldig, heterogeen en dubbelzinnig. Met andere woorden, niet iedereen verlangde hetzelfde van de burgemeester. Hoe moet dit tastbaar worden gemaakt? Concreet kan legitimiteit worden afgetoetst aan het begrip gezagscontestatie. Wanneer de instemming met het bestuur afwezig is en de momenten waarop de gezagsuitoefening niet werd aanvaard. Op die momenten is er een gebrek aan legitimiteit. In wat volgt zal worden uiteengezet hoe het gezag van de Rex-burgemeesters meer en meer werd gecontesteerd. Rex-burgemeesters reageerden op de gezagscontestatie met handelingen die hun gezag moesten doen aanvaarden. In dit verband spreken we van 'legitimering'. Een grote activiteitsgraad van legitimering is in vele gevallen omgekeerd evenredig met de mate van legitimiteit waarop de bestuurders konden buigen. Namelijk hoe minder het gezag werd aanvaard, hoe meer men zijn best moest doen om dat gezag aanvaard te zien worden.¹⁴⁶

Factoren die bijdroegen aan de ondermijning van de legitimiteit van het NO-bestuur was het ontbreken van goed bestuur in bijvoorbeeld de voedselvoorziening en de politisering van het burgemeestersambt. Deze aspecten komen hieronder aan bod.

3.2.3.2 'Goed bestuur'?

Ondanks de centraliserende maatregelen van het Duitse bezettingsbestuur om de hoge lokale politieke autonomie te breken, bleef het beleid tijdens de Duitse bezetting van België uitermate gelokaliseerd. Omdat het lokale niveau door aanstelling van Duits-gezinden op het

¹⁴³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters (1940-1945). Lokaal Bestuur en Nieuwe Orde in België, Nederland en Noord-Frankrijk*. Gent, Onuitgegeven Doctoraatsverhandeling (promotor: Prof. Dr. Bruno De Wever), 2004, p. 19

¹⁴⁴ David Beetham, *The Legitimation of Power*. Basingstoke, Mac Millan, 1991, p. 18

¹⁴⁵ David Beetham, *The Legitimation of Power*, pp. 13-15

¹⁴⁶ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters (1940-1945) Lokaal Bestuur en Nieuwe Orde in België, Nederland en Noord-Frankrijk*. p. 20

lokale bestuursniveau meer betrouwbaar was, vond de collaboratie met de Duitsers vooral op dat niveau plaats.¹⁴⁷ De legitimiteit van het NO-regime moest dus grotendeels op het lokale niveau worden veroverd. Of de Duitsers een legitiem NO-bestuur konden installeren hing in grote mate af van het succes op het lokale niveau.¹⁴⁸

Omdat Rex inzag dat het geen succes bij de MV zou behalen door het innemen van radicale standpunten steunde de Rex-propaganda van 1940 en 1941 vooral op bestuurlijke argumenten. De traditionele burgemeesters, die aanvankelijk het vertrouwen genoten van de Duitse bezetter omwille van de bestuurlijke normalisering, werden door de rexisten en de V.N.V.'ers aangepakt omwille van hun vermeende slechte bestuur. Deze burgemeesters van de 'oude orde' schoten vooral tekort bij de voedselvoorziening, zo klonk het. Rex trachtte zo, net als het V.N.V., in te spelen op de wensen van de bezetter. De Rex-retoriek beloofde efficiënt en krachtadig bestuur wanneer Rex de macht zou krijgen.¹⁴⁹ Toen de Rex-burgemeesters uiteindelijk werden benoemd, konden zij hiervoor niet terugvallen op wettelijke gronden. De manier om hun macht als legitiem te laten overkomen bij de lokale gemeenschap was dan ook door het leveren van goed bestuur. Dit was de perfecte propaganda voor Rex om de bevolking te overtuigen van de superioriteit van de Nieuwe Orde.¹⁵⁰ Alleen was 'goed bestuur' in de context van de bezetting niet vanzelfsprekend. Wat werd gezien als goed bestuur verschilde voor de verschillende actoren in bezet België. De Belgische overheid verwachtte dat de Rex-burgemeester binnen het Belgische wettelijke kader zou besturen. Voor de Duitse bezetter betekende 'goed bestuur' vooral de bestrijding van het verzet en repressie van ontduikend gedrag door de bevolking. De bevolking verwachtte daarentegen bescherming tegen die bezetter en haar maatregelen. Er ontstond een discrepantie tussen het bestuur van de Rex-burgemeesters en datgene wat de bestuurden verwachtten van de burgemeester. Daar kwamen nog de specifieke partijbelangen van Rex bij die de Rex-burgemeesters onder druk kon zetten.¹⁵¹ De hele notie van goed bestuur was naderhand een politiek begrip geworden dat niet voor iedereen hetzelfde betekende.

David Beetham wierp op dat legitimiteit bij de bevolking grotendeels afhing van hun wensen en noden.¹⁵² Een van de centrale bezorgdheden van de bevolking, en een terrein waarop de Rex-burgemeesters hun gebrek aan legitimiteit zouden kunnen wegwerken, was de voedselbevoorrading. Historicus Antoon Vrints wees, na analyse van anonieme brieven die werden geschreven aan de leiding van de voedselvoorziening in Nederland, op het belang dat de Nederlandse bevolking hechtte aan de voedselproblematiek. Door het schrijven van

¹⁴⁷ Nico Wouters, "Localisation in the Age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", p. 94

¹⁴⁸ Nico Wouters, Niels Wium Olesen en Martin Conway, "The War for Legitimacy on the local level", pp. 109-110

¹⁴⁹ Nico Wouters, "Localisation in the Age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", p. 95

¹⁵⁰ Nico Wouters, *op. cit.*, p. 95

¹⁵¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 225

¹⁵² David Beetham, *The Legitimation of Power*, p. 18

zulke brieven trachtte de Nederlandse bevolking zijn stem te laten horen. De briefschrijvers trachtten op een of andere manier de voedselpolitiek te beïnvloeden. Uit de brieven bleek dat voedsel een nationalistische invulling had gekregen: Nederlands voedsel moest voor de Nederlanders zijn en niet voor de Duitse bezetter. Daarnaast zagen de briefschrijvers de klassentegenstellingen versterkt waarbij bepaalde sociale groepen beter af waren dan andere.¹⁵³ Ook in België, waar de materiële noden nog groter waren, was de voedselbevoorrading een van de belangrijkste problemen die de bevolking bezighield. Ooggetuige Paul Struye beschreef hoe de toenemende voedselproblematiek een knauw gaf aan het moreel van de Belgische bevolking. De voedselkwestie verdrong alle andere zaken naar de achtergrond. De grootste bezorgdheid van de mensen was iets te eten hebben.¹⁵⁴ Een efficiënte organisatie van de voedselvoorziening leek in theorie dus een van de meest eenduidige vormen van 'goed bestuur' te zijn. Het verband tussen de legitimiteit en de voedselvoorziening is al langer het onderwerp van studie. Vooral in periodes van schaarste was de voedselbevoorrading van belang voor de legitimiteit van de gezagsdragers.¹⁵⁵ De voedselvoorziening kon daarom ook heel wat spanningen opwekken. Een eerste taak die de burgemeester moest uitvoeren met betrekking tot de voedselleveringen was de controle op de leveringen van de landbouwers. De burgemeester moest maken dat de landbouwers voldeden aan de centraal opgelegde leveringsquota. Ook bestrijding van de voedsel fraude, zoals de zwarte markt, viel binnen het terrein van het lokaal bestuur. Van groot belang was ook de verdeling van de voedselzegels en bevoorradingkaarten.¹⁵⁶ Dat de voedselbevoorrading een cruciaal punt was voor de sociale verhoudingen binnen een gemeenschap mag blijken uit het voorbeeld van Emile Renson, Rex-burgemeester van Grand Hallet. Toen enkele landbouwers uit de gemeente niet voldeden aan de leveringsquota, vroeg de *Kommandatur* van Hoei aan burgemeester Emile Renson om een lijst op te stellen van de desbetreffende boeren. Uiteindelijk moesten acht boeren, die geen gehoor hadden gegeven aan de oproep het deficit te leveren, zich in het gezelschap van Renson melden op de *Kommandatur* van Hoei. De in gebreke gebleven landbouwers werden allen 19 dagen opgesloten in de citadel van Hoei.¹⁵⁷ Na de oorlog namen de veroordeelde boeren het Renson erg kwalijk dat hij hun namen had doorgespeeld aan de *Kommandatur*. Ze vroegen dan ook dat Renson streng gestraft zou worden.¹⁵⁸ Dus door gehoor te geven aan de eisen van de bezetter had Renson zich als bestuurder gecompromitteerd bij de eigen bevolking. In de ogen van de bezetter was dit echter net goed bestuur. In de ogen van de lokale landbouwers absoluut niet. Ook voor het naoorlogs gerecht was dit een moeilijk in te schatten zaak. Was dit een zaak van verklikking of was dit louter het doorgeven van

¹⁵³ Antoon Vrints, "Alles is van ons. Anonieme brieven over de voedselvoorziening in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog.", in: *BMGN*, deel 26, nr. 3, pp. 33-51

¹⁵⁴ Paul Struye, *op. cit.*, p. 70

¹⁵⁵ Antoon Vrints, "Alles is van ons. Anonieme brieven over de voedselvoorziening in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog.", p. 45

¹⁵⁶ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 242

¹⁵⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht 9/10/1944 verhoor van de landbouwers

¹⁵⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief *à charge*

informatie in een bestuurlijke context? Over deze problematiek wordt verder ingegaan in hoofdstuk 5. Dat de Rex-burgemeesters er wel degelijk in slaagden om hun legitimiteit op te krikken door wel tegemoet te komen aan de verzuchtingen van de bevolking toont het voorbeeld van François Gorez uit Thieulain die de landbouwers in zijn gemeente hielp de opgelegde leveringsquota te ontwijken. Omdat Thieulain hoofdzakelijk een landbouwgemeente was, had dit een grote invloed op de populariteit van de Rex-burgemeester tijdens en na de bezetting.¹⁵⁹

Er is reeds gewezen op het gebrek aan ervaren bestuurders binnen Rex. Conway stelde dat de infiltratie van rexisten in de staatsinstellingen zorgde voor een professionalisering van Rex.¹⁶⁰ Een echte professionalisering op lokaal vlak is echter niet vast te stellen. Door het gebrek aan valabele kandidaten werden personen van allerlei slag benoemd in hun eigen of een andere gemeente. Het was dan ook te verwachten dat het merendeel van de nieuwe Rex-burgemeesters geen oplossing of plan had voor de talrijke problemen inzake de openbare orde en de voedselvoorziening.

Algemeen plaatste de voedselvoorziening de burgemeesters voor een dilemma. Als de burgemeester de centrale richtlijnen inzake de leveringen van voedsel strikt zou naleven, riskeerde hij zijn legitimiteit te ondergraven bij de lokale bevolking, zoals het voorbeeld van Emile Renson aantoont.¹⁶¹

3.2.3.3 Politisering van het bestuur.

Een belangrijke factor die ervoor zorgde dat de Rex-burgemeesters hun gezag niet als legitiem konden doen overkomen bij de lokale bevolking was de politisering van het bestuur. De Rex-burgemeesters waren geen neutrale bestuurders, maar traden op als vertegenwoordigers van Rex.

Wouters wees erop dat de Rex-burgemeesters een minder demonstratieve politisering vertoonden dan hun V.N.V.-collega's. Ze liepen minder te koop met hun rexistische of Duitsgezinde overtuiging bij de uitoefening van hun bestuur. De verklaring die Wouters hiervoor aanhaalt is de vijandige maatschappelijke omgeving waarin de rexisten zich bevonden. Om de lokale gemeenschap niet voor het hoofd te stoten waren Rex-burgemeesters voorzichtiger in het tentoonspreiden van hun overtuiging.¹⁶² Uit de strafdossiers bleek echter dat verschillende Rex-burgemeesters wel degelijk aan symboolpolitiek deden. De strafdossiers bieden echter geen antwoord op de vraag waarom bepaalde Rex-burgemeesters wel of niet openlijk politieke activiteiten ontplooiden. Mogelijke verklaringen kan men zoeken in de (radicale of gewiekste) persoonlijkheid van de burgemeester of door toedoen van een sterke rexistische aanwezigheid in de gemeente of regio. Of de 'vijandige omgeving' de doorslag gaf in het niet ontplooiën van politieke

¹⁵⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, PV Staatsveiligheid inlichtingen 11/3/1945

¹⁶⁰ Martin Conway, *op. cit.*, p. 146

¹⁶¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 251

¹⁶² *Ibidem*, p. 239

activiteiten of symbolen is dus niet duidelijk. In elk geval zijn er dus voorbeelden van burgemeesters die de Rexistische of nazistische symbolen niet verborgen hielden. Dienstdoend Rex-burgemeester van Rixensart in het toenmalige Franstalige Brabant, Fernand Evrard, had bijvoorbeeld een buste van Léon Degrelle op zijn bureau in het gemeentehuis.¹⁶³ Diezelfde Evrard besloot als dienstdoend burgemeester een straat in Rixensart om te dopen tot *'Rue John Hagemans'*, naar de leider van de Rex-jeugd die sneuvelde aan het Oostfront.¹⁶⁴ Een ander voorbeeld was de niet mis te verstane inhuldigingstoespraak van de Rex-burgemeester van Moha bij Hoei, Maximilien Jadoul. Hij maande het gemeentelijke personeel aan zijn beleid te ondersteunen: *"je suis national-socialiste et j'ai derrière moi la force armée"*. De uitspraak had echter een tegengesteld effect want de eerste schepen weigerde nog te zetelen met Jadoul als burgemeester.¹⁶⁵ Het gebeurde wel vaker dat de Rex-burgemeesters in conflict kwamen met het gemeentepersoneel. Ook Armand Ramioul kwam in botsing met de zetelende schepenen.¹⁶⁶ Als enige rexist in een gemeente was het uiteraard niet vanzelfsprekend de rexistische overtuiging openlijk te uiten. Ook in Nederland kwam dit soort conflicten tussen de vooroorlogse wethouders en de NO-burgemeester voor.¹⁶⁷

Naast deze expliciete voorbeelden zijn er talrijke getuigenissen van Rex-burgemeesters die Rex-meetings bijwoonden of mensen aanspoorden lid te worden van Rex. Het is echter moeilijk om de specifieke houding van de inwoners tegenover deze politieke demonstratie van de Rex-burgemeesters af te leiden. Wel werden de Rex-burgemeesters snel geconfronteerd met kleinere vormen van gezagscontestatie. Wouters stelde dat Rex-burgemeesters hier meer en sneller mee te maken kregen dan in Vlaanderen omdat daar de lijn met de katholieke accommodatiepolitiek dunner was. Een voorbeeld van een relatief banale vorm van gezagscontestatie zien we in het geval van Adolphe Draelants, Rex-burgemeester in Sautour bij Philippeville. Onbekenden hadden zijn veld bezaaid met ijzeren voorwerpen, waardoor Draelants zijn teelt niet machinaal kon oogsten. Vervolgens drong Draelants er bij de Duitse autoriteiten op aan dat de inwoners van Sautour manueel zijn veld zouden oogsten.¹⁶⁸

Analyse van de strafdossiers toont echter aan dat de naoorlogse getuigen goed het onderscheid maakten tussen de burgemeester als rexist of NO-bestuurder enerzijds en de goede bestuurder anderzijds. Ze wezen op de openlijke rexistische overtuiging van de burgemeester, maar wezen er tegelijkertijd op dat diezelfde burgemeester qua bestuur niets verweten kan worden (cfr. infra). Het is echter moeilijk af te leiden of de inwoners het bestuur tijdens de bezetting zelf als legitiem beoordeelden. Legitimiteit is namelijk een

¹⁶³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard, *exposé des faits*

¹⁶⁴ Martin Conway, *op. cit.*, p. 123

¹⁶⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, PV Rijkswacht Tannier

¹⁶⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul, getuigenverhoor G. Holoye 12/11/1945

¹⁶⁷ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters (1940-1945) Lokaal Bestuur en Nieuwe Orde in België, Nederland en Noord-Frankrijk.*, deel 3 B p. 29

¹⁶⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, *exposé des faits*

veranderend concept, afhankelijk van situatie tot situatie en van tijd tot tijd. De fundamentele vraag is waar de grens lag bij de politisering voor de legitimiteit van de burgemeester. Wanneer had een politieke daad van de burgemeester gevolgen voor diens legitimiteit? En welke invloed had dit voor de sociale verhoudingen tussen de Rex-burgemeesters en zijn inwoners?

In elk geval bemoeilijkte de politisering het voeren van efficiënt bestuur voor de Rex-burgemeesters. Het lokte spanningen uit met de bevolking, maar ook met de gemeentelijke administratie, wat het voorval met Jadoul aantoonde.¹⁶⁹ Op die manier slaagde de Duitse bezetter er niet in haar bestuur te legitimeren. Legitimiteit was compleet versnipperd en verschilde van plaats tot plaats. Stilaan werd het niet gehoorzamen aan het gezag een meer legitieme vorm van handelen.¹⁷⁰ Het gebrek aan legitimiteit van de Rex-burgemeesters wordt concreet zichtbaar in de verschillende vormen van gezagscontestatie. Dit vond plaats in een context van toenemende maatschappelijke polarisering.

3.2.4 Het falen van de Nieuwe Orde.

3.2.4.1 Toenemende polarisering en de zoektocht naar legitimiteit.

Tegen dat de meeste Rex-leden waren geïnfiltreerd in het lokale bestuur was de maatschappij reeds gekenmerkt door een hoge mate van polarisering. De oprichting van het Waals Legioen en het vertrek van de eerste lichte legionnaires in augustus 1941 had de ambities van Rex duidelijk gemaakt. Maar naast het Waals Legioen, waren er nog milities zoals de *Formations de Combat*, de *Garde wallonne* en andere wachtmilities. Struye omschreef de situatie als volgt: “*la collaboration est passée du domaine de la théorie à celui des faits. Des centaines de jeunes Belges n’ont pas hésité à revêtir l’uniforme allemand et à prêter serment de fidélité au Führer- créant ainsi un fossé apparemment infranchissable entre eux et l’immense majorité de leurs compatriotes* ».¹⁷¹ Door het toenemende geweld van het communistische verzet in Wallonië, drong er zich een militarisering van Rex op. Want ondanks herhaaldelijke pleidooien bij de Duitse autoriteiten, konden de rexisten op slechts weinig steun rekenen van de Duitse overheid inzake hun persoonlijke veiligheid. Het militaire en repressieve optreden van de rexisten in opbod met het verzet was erg groot en leidde tot een toenemende polarisering, waarbij de rexisten in het algemeen steeds meer geïsoleerd in de maatschappij kwam te staan. Al is ook dit een wankelende stelling die nader onderzoek verdient.

Moeilijker is het om na te gaan in welke mate Rex-burgemeesters als subgroep binnen de rexistische beweging te maken kregen met een vijandige omgeving. De vraag is dan ook hoe de Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep geconfronteerd werden met de vijandige omgeving waarin ze moesten opereren en hoe ze daarop reageerden.

¹⁶⁹ Nico Wouters, “Localisation in the age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)”, p. 96

¹⁷⁰ Nico Wouters, Niels Wium Olesen en Martin Conway, “The War for Legitimacy on the local level.”, p. 127

¹⁷¹ Paul Struye, *L’évolution du sentiment public en Belgique sous l’occupation allemande*, p. 74

3.2.4.2 Gezagscontestatie en toenemend geweld.

Al snel werd duidelijk dat het Rex- bestuur werd gecontesteerd door de lokale bevolking. Toch ziet Wouters de gezagscontestatie en de oppositie vanuit de bevolking in een eerste periode nog als een 'normale' spanning. De uitingen van gezagscontestatie konden nog worden beschouwd als triviaal. De Rex-top rekende erop dat de initiële tegenstand op termijn nog overwonnen kon worden en dat een legitiem NO- bestuur kon worden geïnstalleerd.¹⁷² Dit veranderde vanaf de winter van 1942-1943 toen een legitiem NO- bestuur steeds onmogelijker werd.

Wanneer voor de winter van 1942-1943 de toekomst van Europa in Duitse handen leek te liggen, keerden de krijgskansen erna in het voordeel van de geallieerden. De militaire nederlagen aan het Oostfront en in Noord-Afrika deden de Duitsers overgaan tot een 'totale oorlog'. Dit had ook repercussies voor de bezette gebieden in Noordwest-Europa. De Duitse bezetter zette vol in op de economische exploitatie van de bezette gebieden en maakte zich minder zorgen om de openbare orde. De Duitse bezetter legde haar eigen doelstellingen steeds meer op aan de lokale besturen zonder rekening te houden met de lokale gevoeligheden op het terrein.¹⁷³ Een duidelijke maatregel in dit opzicht was de invoering van de verplichte tewerkstelling in Duitsland (*Service du Travail Obligatoire* of *STO*) op 6 oktober 1942 en wordt algemeen gezien als een breukmoment in de Belgische bezettingsgeschiedenis. Conway zag de massadeportatie van Belgische mannen (als gevolg van de *STO*) als de katalysator die de haat van het volk tegen de bezetter en zijn Belgische bondgenoten aanwakkerde.¹⁷⁴ Zeker toen vanaf februari 1943 hele 'jaarklassen' werden opgeroepen¹⁷⁵ en weinig families niet getroffen werden door de maatregel, die bovendien de herinnering aan de deportaties van tijdens de Eerste Wereldoorlog opriep.¹⁷⁶

Vooraf in Wallonië nam het geweld toe en was de polarisering sterk. Vanaf 1943 en vooral in 1944 lagen de homicideratio's een stuk hoger in het zuiden van België in vergelijking met het noorden. Niet enkel de geïndustrialiseerde, verstedelijkte provincies met een sterke socialistische achterban als Luik en Henegouwen vertoonden hoge homicideratio's, ook de meer rurale provincies als Luxemburg en Namen vielen ten prooi aan de spiraal van geweld. De grootste verklarende factor voor het regionale verschil zag historicus Antoon Vrints in het rigoureuze optreden van het verzet in Wallonië, dat hier veel sterker stond dan in Vlaanderen. Meer bepaald het communistische verzet werd een te duchten tegenstander van de Duitse bezetter en de collaborateurs.¹⁷⁷ Na de Duitse invasie in de Sovjet-Unie, was de Communistische Partij niet meer gebonden aan het niet-aanvalspact met Nazi-Duitsland. Het Kremlin riep op om de Duitse bezetter via guerrilla te bestoken. De Communistische Partij

¹⁷² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 345

¹⁷³ Nico Wouters, "Localisation in the age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", p. 100

¹⁷⁴ Martin Conway, *op. cit.*, p.

¹⁷⁵ Mark Van den Wyngaert, *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, p. 98

¹⁷⁶ Paul Struye, *op. cit.*, p. 109

¹⁷⁷ Antoon Vrints, "Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog", pp. 191-193

richtte daartoe het Onafhankelijkheidsfront (*Front de l'Indépendance*) op. Deze verzetsgroep moest de voornaamste verzetsinitiatieven bundelen. De gewapende arm van het Onafhankelijkheidsfront waren de Gewapende Partizanen en de Patriottische Milities. Aangezien de Communistische Partij traditioneel sterk stond in Brussel en de geïndustrialiseerde gebieden in Wallonië, was het communistisch geïnspireerd verzet daar het sterkst aanwezig.¹⁷⁸ Op het Waalse platteland en in Vlaanderen had de partij meer moeite om voet aan de grond te krijgen. Steeds meer evolueerde de activiteit van het communistische verzet van sabotageacties naar gerichte aanslagen op collaborateurs en Duitse soldaten. Het doel was om de samenwerking met de Duitse bezetter zo onaantrekkelijk mogelijk te maken. De aanslagen en daaropvolgende vergeldingsacties namen in 1943 en 1944 hand over hand toe en kenden een hoogtepunt vlak voor de bevrijding.¹⁷⁹ Globaal genomen deden de Franstalige collaborateurs in die geweldcontext vaker een beroep op geweld om stand te houden in vergelijking met de Vlaamse collaborateurs.¹⁸⁰

Ook Rex-burgemeesters werden steeds meer geconfronteerd met een vijandige en ook gewelddadige omgeving. Conway wees erop dat bijna alle rexistische ambtenaren op onverbiddelijk verzet stuitten van hun dorps- of stadsgenoten, wat kon escaleren in geweld.¹⁸¹ Rex-burgemeesters waren dan ook een geliefkoosd doelwit voor aanslagen van het verzet. Aan het eind van 1943 lanceerde het communistische *Front de l'Indépendance* een nationale campagne gericht tegen de door de Duitse bezetter aangestelde personen in het lokale bestuur. De verzetsstrijders stelden de lokale mandatarissen voor een ultimatum: '*démissionner ou mourir*'.¹⁸² In bijna alle strafdossiers komt de sfeer van geweld goed naar voren. Uit de getuigenissen van de Rex-burgemeesters bleek dat weinigen van hen niet op een of andere manier geconfronteerd werden met geweld, gaande van aanslagen, doodsbedreigingen of materiële vernielingen ter intimidatie. Deze bedreigingen konden wel degelijk een effect teweegbrengen. Zo werd Armand Assoignon, Rex-burgemeester van Mévergnies, zijn huis opgeblazen door het verzet. Daarop besloot Assoignon er de brui aan te geven. Zijn ontslag werd echter niet aanvaard.¹⁸³ Hetzelfde gebeurde bij Maximilien Jadoul. Ook hij wou zijn ontslag geven nadat twee leden van het verzet het gemeentehuis waren binnengedrongen, Jadoul hadden overmeesterd en vastgebonden met een telefoondraad. Vervolgens ontdeden ze Jadoul van zijn broek en plakten ze zijn gezicht vol met Rex-zegels. Jadoul kon uiteindelijk ontsnappen toen de gijzeling werd opgemerkt door enkele *Feldgendarmen*.¹⁸⁴ Het ontslag van Jadoul werd niet aanvaard uit vrees voor een sneeuwbaaleffect. Ook doodsbedreigingen konden de burgemeester ertoe brengen hun ontslag aan te bieden. Nadat drie mannen bij een overval enkele duizenden voedselzegels

¹⁷⁸ Van de 11 308 erkende leden was 82,9 % gevestigd in Wallonië, 7,2 % in Brussel en 9,9 % in Vlaanderen.

¹⁷⁹ Mark Van Den Wijngaert (red.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, pp. 211-234

¹⁸⁰ Antoon Vrints, "Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog", pp. 191-193

¹⁸¹ Martin Conway, *op. cit.*, p. 167

¹⁸² *Ibidem*, p. 236

¹⁸³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, getuigenverhoor Assoignon 19/2/1946

¹⁸⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, getuigenverhoor L. Moray 17/12/1945

hadden geroofd en hij doodsbedreigingen had ontvangen, besloot Rensonnet zijn ontslag aan te bieden aan Romsée, wat hij enkele dagen nadien weer introk. Rensonnet beschreef de toestand als volgt: « *Attendu que les bandits sont armés de mitraillettes avec munitions de réserve. Attendu que les attentats communistes et terroristes se multiplient en audace et en impunité allant jusqu'à attaquer leurs victimes chez elles et en plein jour, j'estime que les mesures de protection sont insuffisantes* ». ¹⁸⁵ Dit is in essentie het verhaal dat in Conways werk naar voren komt. Langs de ene kant is er het hardere en meedogenloze optreden van het verzet, langs de andere kant slaagden de rexisten en de Duitsers er niet in om hier gepast op te reageren. ¹⁸⁶

In vele gevallen was de reactie op de toenemende gezagscontestatie, in de vorm van geweld en aanslagen, toenemende repressie en samenwerking met de Duitse ordediensten. Verschillende Rex-burgemeesters ontkwamen niet aan de toenemende militarisering binnen de partij. Om een antwoord te kunnen bieden op het geweld en ter vervanging van de uitgeholde *Formations de Combat*- de in 1940 opgerichte rexistische militie- werd een opleiding voor een rexistisch elitekorps ingesteld. Deze militaire opleiding in Kontich onder leiding van de *Wehrmacht* moest de rexisten voorbereiden op een mogelijke revolutie van het verzet. Uiteindelijk zou het niets meer blijken dan een door de Duitsers geleide opleiding tot *Hilfsfeldgendarme*. Er bestond echter weinig animo bij de rexisten om in dienst te treden bij de *Hilfsfeldgendarmarie*. ¹⁸⁷ Enkele Rex-burgemeesters, zoals onder meer Achilles Lassoie ¹⁸⁸ van Wasmes en Adolphe Draelants van Sautour, namen deel aan deze opleiding. Het toont de angst aan die bij de rexisten en de Rex-burgemeesters in het bijzonder leefde. Bovendien vroegen bijna alle Rex-burgemeesters een *Waffenschein* aan, wat hen toestond een wapen te dragen. In die context droeg dit enkel bij tot een verdere escalatie van het geweld. Maximilien Jadoul vroeg reeds in september 1942 aan de *Kommandatur* van Hoei de toelating om een wapen te dragen. Hij stelde dat "het feit alleen al dat hij rexist was veel haat opwekte en dat hij verschillende malen bedreigd was." ¹⁸⁹ Het kan zijn dat Jadoul lichtelijk overdreef om zijn aanvraag kracht bij te zetten, maar in elk geval werd Jadoul toegestaan een wapen te dragen, wat zou leiden tot een ongelukkig schietincident. Toen Maximilien Jadoul midden in de nacht iemand betrapte op zijn veld dacht hij te maken hebben met een bende stropers. Nadat een van hen geen gehoor gaf aan Jadouls waarschuwing niet dichter te komen, schoot Jadoul de man neer. ¹⁹⁰

Om hun veiligheid te verzekeren konden verscheidene Rex-burgemeesters ook rekenen op persoonlijke lijfwachten om zich te beschermen tegen mogelijke aanslagen. Daarnaast werden ter afschrikking gijzelaarslijsten (*liste d'otages*) opgesteld. Deze lijsten bevatten de

¹⁸⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief aan secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken 15/3/1943

¹⁸⁶ Martin Conway, *op. cit.*, passim

¹⁸⁷ Martin Conway, *op. cit.*, p. 152

¹⁸⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, *exposé des faits*

¹⁸⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, brief naar *Kommandatur* van Hoei 12/9/1942

¹⁹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, *exposé des faits*

namen van prominente personen uit de lokale gemeenschap en zouden worden gearresteerd, moest de burgemeester iets overkomen. Albert Cornet van het Luxemburgse Ortho verklaarde op de openbare zitting een gijzelaarslijst te hebben opgesteld en op het moment dat hij dreigbrieven had ontvangen de lijst doorspeelde aan Sipo-SD in Brussel.¹⁹¹ Een pak radicaler lijkt in dit verband het gedrag van Edmond Leclercq, Rex-burgemeester van Jamagne, te zijn. Leclercq speelde regelmatig informatie door aan de *Geheime Feldpolizei* van Charleroi en nam zelf deel aan verschillende arrestaties van verzetsleden en werkweigeraars.¹⁹² In sommige steden trad een verstrengeling op tussen de lokale (Rex-)overheid en paramilitaire milities en bendes. Zo had Groot-La Louvière zijn *Bande Duquesne* en Groot-Charleroi zijn *Police Merlot*. Deze lokaal opererende milities, die vooral een grootstedelijk fenomeen waren, speelden een grote rol in de strijd tegen het ondergronds verzet. Hun gewelddadige optreden had bovendien een grote invloed op de beeldvorming van de rexisten tijdens de bezetting, maar ook in de naoorlogse (Waalse) maatschappij (cfr. supra).¹⁹³ Zulke gewelddadige milities kwamen symbool te staan voor het criminele Rex van Léon Degrelle. Kijken we naar Nederland, dan zien we dat de NSB-burgemeesters, zeker vanaf 1944, net als Rex-burgemeesters te maken kregen met aanslagen op hun persoon.¹⁹⁴ Een licht verschil met Rex-burgemeesters was de timing. De Rex-burgemeesters waren al veel vroeger het doelwit van het verzet. Jean Teughels van Charleroi werd reeds in november 1942 gedood door het verzet.¹⁹⁵ Dit verschil in timing kan deels worden verklaard door te verwijzen naar het feit dat Nederlandse collaborateurs misschien minder geïsoleerd stonden in de maatschappij dan de rexisten (al ontbreekt diepgaand onderzoek hiernaar). De grootste reden is echter het achterwege blijven van een grootschalig gewapend verzet in Nederland zoals dat in Wallonië - in de vorm van het communistische verzet- wel bestond.¹⁹⁶

3.2.4.3 Het verzet en de bevolking versus de Rex-burgemeester?

De toename van politiek geweld wijst op een sterke polarisering van de toenmalige maatschappij. Een belangrijke vraag die in dit verband enige opheldering verdient maar die in het bestek van deze studie onvoldoende kan worden belicht is de mate waarin het geweld, dat vaak werd gepleegd door de verschillende verzetsgroeperingen kon rekenen op de steun en goedkeuring van de lokale bevolking. Met andere woorden in welke mate was de houding van het verzet tegenover de collaborateurs representatief voor de houding van de bevolking van deze of gene gemeente. Een maquis of lokale verzetsgroepering kon bestaan uit heel diverse groepen mensen die niet noodzakelijk een band hadden met de

¹⁹¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, PV openbare zitting 20/2/1947

¹⁹² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, *exposé des faits*

¹⁹³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 524-525

¹⁹⁴ Peter Romijn, *Burgemeesters in Oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting*. Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2006, p. 506

¹⁹⁵ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 526 ; de dood op Jean Teughels zorgde voor grote opschudding binnen Rex en droeg bij tot verdere radicalisering van Rex en inzet van milities.

¹⁹⁶ Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*, pp. 42-45

omgeving waarin ze opereerden.¹⁹⁷ Deze groepen werden ook vaak gekenmerkt door een grote mobiliteit. De relatie tussen de maquis en de lokale omgeving waarin ze waren gesetteld, is in Frankrijk reeds voor verschillende regio's onderzocht. De Amerikaanse historicus John Sweets besprak de relatie tussen de maquisards en de rurale gemeenschappen in Clermont-Ferrand. Hij wees erop dat de plattelandsgemeenschappen niet altijd zo tevreden waren met een maquis in hun buurt: "*Dans l'esprit des fermiers, le maquis est passé du statut de terroristes à celui de héros*". Ze waren vaak een last voor de omgeving, waarop de maquisards rekenden voor voedsel en onderdak.¹⁹⁸ De Franse historicus François Marcot beschreef de relatie tussen het verzet en de bevolking in de Jura en wees erop dat verschillende verzetsgroepen de steun van de lokale bevolking hard nodig hadden om te kunnen overleven. Dit leverde echter vaak spanningen op. Bovendien konden gewelddaden van het verzet of het maquis represailles teweegbrengen bij de lokale omgeving die, zoals gezegd, het optreden van het verzet niet noodzakelijk goedkeurde.¹⁹⁹ De relatie tussen de bevolking en het lokale verzet is veranderlijk in de ruimte en in de tijd. Het is moeilijk hier algemene uitspraken over te doen. Zeker voor de Belgische of Waalse casus waar de relatie tussen het verzet en de bevolking amper is onderzocht.

Deze problematiek komt ook tot uiting bij de eerder besproken Rex-burgemeester van Mévergnies, Armand Assoignon. Assoignon was in maart 1943 het slachtoffer van een aanslag op zijn woning door het verzet. Na de oorlog kon Assoignon nochtans rekenen op heel wat gunstige verklaringen van inwoners. Assoignon had heel wat werkweigeraars tijdens de bezetting van voedselzegels en valse paspoorten voorzien. Verscheidene getuigen dichtten hem ook geen 'groot antipatriottisch gedrag' toe.²⁰⁰ Het algemene buurtonderzoek van de Rijkswacht leek dit bevestigen. De rijkswachters stelden dat Assoignon voor de hele bevolking '*un homme bon et affable*' was.²⁰¹ Op het eerste zicht lijkt Assoignon dus een tamelijk goede verstandhouding met de lokale gemeenschap te hebben gehad. Het idee van een vijandige context dat men zou verwachten, afgaande op de aanslag op Assoignons huis, lijkt dus onverzoenbaar met de naoorlogse getuigenissen. Deze tegenstrijdigheid zou verklaard kunnen worden door te kijken naar hoe de daders van de aanslag, namelijk het niet nader gedefinieerde verzet, werden gepercipieerd binnen de lokale gemeenschap. Het is moeilijk hier een sluitend antwoord op te geven, maar het mag duidelijk zijn dat een dergelijke uiting van geweld niet per se door die lokale gemeenschap werd gedragen of ondersteund. Ongeveer hetzelfde stramien als bij Armand Assoignon zien we bij Jules

¹⁹⁷ Harry Roderick Kedward, "Le monde rural face au maquis", in: *La Résistance et les Français : lutte armée et maquis : colloque international de Besançon 15-17- juin 1996*. Besançon, Presses Université Franche-Comte, 1996, p. 339 (Op basis van Harry Roderick Kedward, *In search of the maquis: rural resistance in Southern France 1942-1944*. Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 340)

¹⁹⁸ John Sweets, "Clermont Ferrand et les maquis" in: *La Résistance et les Français : lutte armée et maquis : colloque international de Besançon 15-17- juin 1996*. Besançon, Presses Université Franche-Comte, 1996, p. 315

¹⁹⁹ François Marcot, "La Résistance et la population : Jura 1944 : Relations d'une avant-garde et des masses" in : *Guerres mondiales et conflits contemporains*, No. 146 (April 1987), pp. 12-13

²⁰⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, PV Staatsveiligheid 19/12/1945 verhoor C. Andrieux

²⁰¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, *exposé des faits*.

Coppin, Rex-burgemeester van Wodecq. Coppin was sinds het prille begin lid van Rex en was celleider in Wodecq bij Ath. Daar werd hij op 20 december 1941 benoemd tot eerste schepen en op 15 augustus 1942 werd hij burgemeester. Coppin kon na de bezetting op heel wat steun van de lokale gemeenschap rekenen. De getuigen uit het ambtelijk personeel hadden niets aan te merken op zijn bestuur dat *'juste et impartial'* was.²⁰² Desalniettemin kreeg Coppin te maken met een erg gewelddadige omgeving. Twee keer werd zijn huis gemolesteerd. Het klapstuk kwam enkele weken voor de bevrijding op 12 augustus 1944 toen enkele weerstanders, op zoek naar een rexistische kameraad van Coppin, de burgemeester zijn huis binnendrongen en Coppin en zijn familie bedreigden. Na wat tumult sloegen de verzetsstrijders op de vlucht waarna Coppin het vuur opende op de vluchtende weerstanders met als gevolg dat een van hen zwaar gewond raakte.²⁰³ Dat 375 van de 415 familiehoofden van Wodecq na de bezetting een petitie voor de vrijlating van Coppin ondertekenden, doet vermoeden dat de gewelddaden van het verzet niet echt strookten met de algemene, positieve houding van de bevolking ten opzichte van burgemeester Coppin.

Conway wees er bijvoorbeeld op dat de oorlog die de Partizanen tegen de Pro-Duitse collaborateurs voerde genadeloos was en dat er weinig of geen onderscheid werd gemaakt tussen radicale en gematigde Rex-burgemeesters. Zij beschikten over weinig informatie en omdat ze voortdurend in angst zaten om te worden verkleet, konden de lokale bevelhebbers van het verzet weinig selectief te werk te gaan. Het feit dat iemand lid was van Rex was al voldoende om deze personen aan te vallen.²⁰⁴ Dit helpt mee te verklaren waarom Rex-burgemeesters die op het eerste zicht een consensus met hun bevolking hadden bereikt, toch het slachtoffer werden van geweld (van het verzet).

Een mogelijke hypothese is dus dat de vijandige context die onmiskenbaar aanwezig was, misschien meer werd vertolkt door de aanwezigheid van verzetsgroepen dan door de lokale bevolking zelf. Wanneer men het heeft over de vijandige context waarin de rexisten en Rex-burgemeesters verzeild waren geraakt, verwijst men steevast naar de geweldspiraal waarin de collaborateurs en het verzet in waren beland. Men verwijst daarbij ook naar het grote aantal politieke moorden als gevolg daarvan. Dit zegt iets, maar niet alles over de manier waarop de lokale omgeving stond tegenover de Rex-burgemeester. Verderop zal door analyse van brieven *à décharge* en de petitie in de strafdossiers worden gekeken hoe de lokale omgeving precies stond tegenover de Rex-burgemeesters.

In elk geval was het toenemende geweld waar de Rex-burgemeesters mee werden geconfronteerd onmiskenbaar. Terwijl sommigen zich steeds radicaler gingen gedragen en werden meegezogen in de spiraal van geweld, was er echter ook een groot deel van de Rex-burgemeesters dat hun gedrag ging aanpassen. Rex was een contradictoire partij en de lijn

²⁰² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, PV Rijkswacht 22/9/1944 ondervraging F. Keymeulen, J. Lison, A. Rasneur

²⁰³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, *exposé des faits*

²⁰⁴ Martin Conway, *op. cit.*, p. 236

die Degrelle of het (meer gematigde) *Département Politique* uitzette, strookte maar zelden met de situatie op het terrein. Belangrijke factoren waarmee men rekening moet houden is het onderscheid tussen stad en platteland, waar geïsoleerde Rex-burgemeesters vaak een meer pragmatische houding aannamen of konden aannemen dan in de stad. Door hun gedrag aan te passen slaagden vele Rex-burgemeesters op het platteland erin om via goed bestuur een lokale consensus met de bevolking te bewerkstelligen.

3.2.5 Rex-burgemeesters op het platteland: lokale consensus via ‘goed bestuur’.

Naast de groep van Rex-burgemeesters die zich in de vijandige context steeds radicaler gingen gedragen en steeds dichter tegen de Duitse bezetter gingen aanschurken voor bescherming, was er ook een grote groep Rex-burgemeesters die net een heel gematigde houding aannam. Wouters wees erop dat vele Rex-burgemeesters, eens ze waren benoemd, ontsnapten aan de bevoogding van de partij en aan het escalerende optreden van partijmilities. Ze slaagden erin hun eigen koers te varen. Dit was zeker op het Waalse platteland het geval. Het was vooral daar dat de Rex-burgemeesters een meer gematigde houding aannamen.

3.2.5.1 Het platteland tijdens de bezetting.

Wouters wijst erop dat het in de kleinere rurale gemeenten gemakkelijker was voor de Rex-burgemeesters om radicaal gedrag te voorkomen en een lokale consensus met de bevolking te bereiken. Dit had ten eerste te maken met de geringe aanwezigheid van de Duitsers op het platteland. Het Duitse militaire bestuur rekende zoals gezegd op een zo min mogelijke inzet van troepen voor het bestuur van België. De meeste Duitse militaire en politieke diensten bevonden zich dan ook in de grotere stedelijke kernen.²⁰⁵ Op die manier was het rechtstreekse contact met de Duitse diensten op het platteland minder dan in de steden.

Op het platteland werden de Rex-burgemeesters ook relatief minder geconfronteerd met de voedselproblematiek. Désiré Denuit, een Franstalige journalist en schrijver die een verslag maakte van het leven op het Waalse platteland tijdens de bezetting, beschreef hoe men op het platteland ‘zijn plan kon trekken’. In vergelijking met de Eerste Wereldoorlog zag hij hoe de moeilijkheden om aan voedsel te geraken beter overwonnen konden worden op het platteland. Denuit wees weliswaar op de groei van vee- en tarwedieven. Denuit stelde dat de oorlog voor bepaalde sociale groepen een goede zaak was, niet alleen voor de boeren, maar voor iedereen die iets te verkopen had. Het winstbejag was algemeen; de armoede evenzeer.²⁰⁶ Dit betekent niet dat men op het platteland niet leed onder de bezetting, maar in het algemeen had vooral de bevolking in de steden en de industriegebieden een tekort aan voedsel.²⁰⁷ In een tijd waarin vooral de materiële behoeften doorslaggevend waren, droeg een geringere voedselproblematiek bij tot minder ophef wat het bestuur betrof. Op

²⁰⁵ J. Gerard-Libois en José Gotovitch, *L’an 40. La Belgique occupée*, pp. 140-149

²⁰⁶ Désiré Denuit, “Het Waalse platteland tijdens de bezetting”, in: *1940-1945. Het dagelijkse leven in België*. 21 december 1984-3 maart 1985. Brussel, ASLK-Galerij, 1984, pp. 257-263

²⁰⁷ Mark Van den Wijngaert (red.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2004, p. 82

het platteland hadden de burgemeesters meer mogelijkheden om goed bestuur inzake de voedselbevoorrading te leveren. In de steden was men voor de voedselbevoorrading namelijk afhankelijk van wat het platteland produceerde. Burgemeesters op het platteland konden soepel omspringen met de centraal opgelegde leveringsquota en de boeren in hun gemeente ontzien. Dat de burgemeester in een plattelandsgemeente die geen al te strikt voedselbeleid had gevoerd, kon rekenen op gunstige getuigenissen na de bezetting, mag blijken uit het voorbeeld van Rex-burgemeester François Gorez van Thieulain (637 inwoners). Gorez had verschillende teeltplannen voor de boeren in zijn dorp vervalst zodanig dat de boeren minder moesten leveren, maar ook konden ontkomen aan de verplichte tewerkstelling (wie een groot areaal verbouwde en dus veel oogst moest afstaan, kon worden vrijgesteld van de verplichte tewerkstelling).²⁰⁸ De Staatsveiligheid bevestigde in een rapport de houding van François Gorez: *“il aidait ses administrés producteurs à ne pas livrer au ravitaillement certains produits rationnés. Comme il s’agit d’une commune essentiellement agricole cette politique lui attirait la sympathie de la population.”*²⁰⁹ Gorez slaagde er dus in om zijn landbouwers te ontzien van de hoge leveringsquota’s en dit leverde hem een pak legitimiteit op bij de lokale bevolking, die voor een groot deel bestond uit landbouwers. Een mogelijke verklaring voor Gorez’ houding ten opzichte van de landbouwers in zijn gemeente is het feit dat Gorez zelf een landbouwer was in de omgeving. Ook Gustave Thibaut leefde op goede voet met de boerenbevolking van Sombrefte. Zo getuigde een petitie ondertekend door 36 landbouwers uit Sombrefte.²¹⁰

Een andere factor die bijdroeg tot het gematigde bestuur van Rex-burgemeesters op het platteland was het feit dat de kleinere gemeenten minder te maken kregen met het optreden van het actief verzet. Weliswaar breidde met de verplichte tewerkstelling en de vele onderduikers het verzet uit van de stedelijke kernen tot het platteland. Toch waren de voornaamse activiteiten van het verzet gelokaliseerd in de steden.²¹¹ Tot slot boden de meer rurale gemeenten, soms gelegen in bosrijk gebied, grotere mogelijkheden tot onderduiken, waardoor dit voor minder problemen zorgde.²¹²

3.2.5.2 Gedragaanpassing.

We zagen dat in het algemeen de meeste Rex-burgemeesters er niet in slaagden om een legitiem lokaal bestuur te installeren. Door op te treden als vertegenwoordiger van Rex en een falend beleid konden de Rex-burgemeesters hun retoriek van ‘goed bestuur’ niet in daden omzetten. Het gezag van de Rex-burgemeesters werd gecontesteerd en het geweld tegen collaborateurs nam almaar toe. Dit kon enerzijds leiden tot radicaler gedrag en een nauwere samenwerking met de Duitse bezetter, maar anderzijds zorgde de gevaarlijke context waarin de Rex-burgemeesters moesten werken er ook voor dat de Rex-burgemeesters een lokale consensus gingen nastreven met de lokale bevolking. Deze these

²⁰⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, *attestation* 13/12/1944 épouse F. Carette

²⁰⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, PV Staatsveiligheid 11/3/1945 *Renseignements*

²¹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, petitie 23/11/1945

²¹¹ Mark Van Den Wijngaert, *op. cit.*, p. 212

²¹² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 536

van Wouters wordt in dit verband zeker bevestigd. Heel wat Rex-burgemeesters slaagden erin een verstandshuwelijk aan te gaan met hun lokale omgeving, eventueel na een duidelijke gedragsaanpassing.

Een voorbeeld van iemand die zijn gedrag aanpaste aan de vijandige omgeving was Lucien Rensonnet, Rex-burgemeester van Lierneux bij Verviers. Rensonnet was benoemd in januari 1943. In zijn *réquisitoir* liet de krijgsauditeur optekenen dat Rensonnet goed had bestuurd en veel goeds had gedaan voor zijn inwoners: *“il gère la commune intelligemment et fait du bien à ses administrés, ne s'épargnant aucune démarche en leur faveur”*.²¹³ Een opvallend positieve opmerking aan het adres van Rensonnet. Normaal gezien focuste de krijgsauditeur in zijn *exposé des faits* enkel en alleen op bezwarende feiten en niet op daden van goed bestuur. Dat Rensonnet een goede verstandhouding leek te hebben met zijn inwoners mag tevens blijken uit de brieven van tijdens de bezetting waarin men Rensonnet verzocht om hulp. Uit die brieven kan men afleiden dat de briefschrijvers op de hoogte waren van Rensonnets 'goede daden' (*connaissant votre bon coeur et votre solidarité envers le malheureux*).²¹⁴ Rensonnets hulp ging tamelijk ver. In die mate zelfs dat in februari 1944 de Duitsers bij een razzia in Lierneux, met de bedoeling de steun aan het nabijgelegen maquis te stoppen, ook Lucien Rensonnet werd opgepakt. De hulp van Rensonnet aan de maquisards was de Duitsers een doorn in het oog. Hij leverde hen onder meer voedselzegels. Uiteindelijk bracht Rensonnet anderhalve maand in de citadel van Luik door.²¹⁵ Meer dan waarschijnlijk had Rensonnet zijn gedrag aangepast aan de situatie. Rensonnet werd niet lang na zijn benoeming met de dood bedreigd, waardoor hij in maart 1943 zijn ontslag aanbood aan Secretaris-Generaal Romsée. Iets wat hij enkele dagen later echter introk, naar eigen zeggen om 'zijn medeburgers zo goed mogelijk bij te staan als burgemeester'.²¹⁶ Een belofte die hij, tegenover zijn inwoners, leek te houden. Een meer expliciete aanwijzing krijgen we van de Rensonnets voorganger als burgemeester van Lierneux: *“Il est d'ailleurs à signaler que sa conduite pourrait-être le résultat des différentes menaces lui adressée par écrites des son entrée en fonction, et peut-être aussi a-t-il fait preuve d'opportunisme étant donné les circonstances »*.²¹⁷ Ongetwijfeld speelde in het geval van Rensonnet een zeker opportunisme mee. Vanaf 1943 leek een Duitse zege van het conflict niet meer zo onafwendbaar als voorheen. Een mogelijke bevrijding door de geallieerden leek weer tot de mogelijkheden te behoren. Dus om hun eigen hachje te redden, weken bepaalde Rex-burgemeesters op het platteland af van het partijbelang en besloten ze uit zelfbehoud hun lokale bevolking op een of andere manier te helpen. Lucien Rensonnet was zo iemand.

Wat ook een verklarende factor voor de gematigde houding van Rex-burgemeesters kon zijn, was de relatief late benoeming van de Rex-burgemeesters. Van de onderzoeksgroep werden er 17 van de 29 Rex-burgemeesters benoemd na juli 1942. Op het moment dat ze werden

²¹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, *exposé des faits*

²¹⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief aan Rensonnet

²¹⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, PV Rijkswacht 23/10/1944

²¹⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief aan Gérard Romsée 20/3/1943

²¹⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, PV Rijkswacht 23/10/1944

benoemd was de bezettingscontext al gewijzigd. Vaak kwamen ze terecht in een vijandige omgeving waarbij amper een lokale partijwerking was. Antoine Gaspar was voor de bezetting gemeentesecretaris van de gemeente Bonlez (362 inwoners) in Brabant. Gaspar werd in 1940 lid van Rex en werd als enig lid meteen ook groepschef.²¹⁸ Hij solliciteerde in december 1942 omwille van financiële redenen naar de burgemeesterspost.²¹⁹ Gaspar werd pas op 2 juni 1943 benoemd tot burgemeester van Bonlez en de meeste getuigen dichtten hem weinig of geen politieke activiteit toe. Hij had de gemeente goed bestuurd zonder er voordeel uit te hebben gehaald, aldus de vooroorlogse burgemeester van Bonlez.²²⁰ Maurice Houyet was een andere Rex-burgemeester die pas laat werd benoemd. In februari 1943 werd Houyet burgemeester van Gerpennes. Volgens de getuigen was er niets opvallends aan zijn bestuur. Houyet gaf volgens hen geen blijk van een pro-Duitse houding, daarbij had hij verschillende inwoners van Gerpennes geholpen.²²¹ Alleszins was het voor de Rex-burgemeesters die als enig partijlid aan het hoofd van een antirexistische gemeenschap kwam te staan een grotere stap om radicaal bestuur te leveren en zich aldus verder te compromitteren in de lokale gemeenschap.²²²

Daarbij kwam dat vele burgemeesters beseften dat de toekomst van de NO ten dode opgeschreven was en dat een andere houding aangewezen was. Het kon zijn dat de naoorlogse getuigen expliciet wezen op een gewijzigde houding van de oorlogsburgemeester. Het voorbeeld van Rensonnet werd al aangehaald. Een getuige stelde over Emile Renson, Rex-burgemeester van Grand-Hallet, *“la dernière année il a notablement évolué, il a officiellement diminué les livraisons »*. Renson, die initieel erg strikt was in de naleving van de voedselleveringen, zou zich na verloop van tijd een pak inschikkelijker hebben opgesteld ten aanzien van de boeren in Grand-Hallet. Bovendien zou Renson met het keren van de krijgskansen communistisch geworden zijn.²²³ Ook in het geval van Houbiers wijst de oud-burgemeester van Wezet expliciet op gedragsverandering van Houbiers: *“Dans le derniers temps, il fit montre de meilleurs sentiments”*.²²⁴ Dit wordt bevestigd door de toenmalige politiecommissaris van Wezet die banden had met het verzet. Hij stelde dat Houbiers een stuk voorzichtiger was geworden in 1943-1944.²²⁵ (*“Houbiers en 1943-1944, est devenu plus prudent. Il connaissait notamment mon activité à Visé il m’avait déjà parlé en termes tel que je me suis rendu compte qu’il savait sur moi beaucoup de choses et s’il avait voulu me dénoncer, il aurait pu le faire facilement. »*) Ook Marc Stordeur, een tamelijk radicale rexist die onder meer de opleiding tot *Hilfsfeldgendarme* in Kontich deed en na de bevrijding deel uitmaakte van het hoofdcommando onder Degrelle in Duitsland,

²¹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, *exposé des faits*

²¹⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Staatsveiligheid rapport 21/12/1944

²²⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Staatsveiligheid 16/2/1945 G. Collette

²²¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. x, Maurice Houyet, PV Rijkswacht 5/2/1946 verhoor V. Dethise, L. Gontier, F. Rodelet

²²² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 537

²²³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, getuigenverhoor Binard 31/7/1945

²²⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, PV Rijkswacht 19/10/1944 ondervraging J. Devos

²²⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, getuigenverhoor 24/10/1944 P. Delville

was heel voorzichtig in zijn eigen gemeente, Villers-le-Gambon. Stordeurs voorganger, die zich heel negatief uitliet over Stordeur, wees erop dat Stordeur repressailles vreesde en zich daarom 'low profile' opstelde. Stordeur wou doorgaan als een goede en brave burgemeester en hij wou zoveel mogelijk mensen te vriend houden.²²⁶ Stordeur was dus een goed voorbeeld van een overtuigde rexist die rekening hield met de omgevingsfactoren en zijn gedrag daaraan aanpaste. Enkele getuigen namen het dan ook op voor Stordeur. Iemand stelde Stordeur altijd als een loyaal persoon gezien te hebben.²²⁷ Een ander verklaarde dat Stordeur een goede man was die niemand kwaad had gedaan.²²⁸ Deze verklaring moet echter wel worden genuanceerd. Als het zo was dat Stordeur zoveel mogelijk mensen te vriend wilde houden, kan het zijn dat deze getuigenissen vanuit een zekere onwetendheid ten opzichte van Stordeur werden afgelegd.

Een frappant voorbeeld van gedragswijziging vinden we bij de figuur van Marcel Stavelot. Stavelot was lid van Rex sinds 1936, maakte deel uit van het hoofdcommando van Rex-Philippeville en was lid van de *Formations de Combat*.²²⁹ Stavelot gaf te kennen dat hij op een zeker moment uit de partij wou stappen, maar op vraag van enkele leden van het verzet solliciteerde Stavelot toch voor de burgemeesterspost.²³⁰ Uiteindelijk werd Stavelot in september 1942 benoemd tot burgemeester van Nismes.²³¹ De gemeentesecretaris, die deel uitmaakte van het verzet, verklaarde dat hij schrik had dat de nieuwe burgemeester een onbekende rexist van buiten de gemeente zou worden. Hij en andere leden van de gemeenschap achtten het daarom beter dat Stavelot burgemeester werd.²³² Stavelot gebruikte zijn positie effectief om verschillende verzetsbewegingen in de omgeving te steunen. Heel veel verzetsleden gaven na de oorlog te kennen dat Stavelot hen op verschillende vlakken had geholpen. Stavelots gedrag ging dus een stap verder dan het traditionele leveren van voedselzegels en uitschrijven van valse certificaten, zoals verschillende Rex-burgemeesters hadden gedaan.²³³ De leider van het nabijgelegen maquis wees op de belangrijke rol van Stavelot in de bescherming van het kamp: "*Monsieur Stavelot fut pour nous un collaborateur précieux qui a rempli sa mission d'une façon parfaite et digne de tous les éloges. Il a aidé tous les mouvements de résistance et c'est grâce à lui que Nismes n'a pas eu à subir de représailles*".²³⁴ Stavelot kan als een schoolvoorbeeld worden beschouwd van de burgemeester die via goed bestuur zijn legitimiteit bij de lokale bevolking tot grote hoogten kon stuwen. Stavelot schetste in een document bestemd voor de krijgsauditeur zijn 'patriottische handelen' als burgemeester en hoe hij zich als burgemeester had opgesteld tussen verschillende rivaliserende verzetsgroepen. Stavelot schreef over zijn

²²⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur, PV Staatsveiligheid 3/8/1945 verklaring L. Lambot

²²⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur, PV hoorzitting getuigenis L. Longpré 28/9/1945

²²⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur, PV hoorzitting getuigenis C. Dumont, 28/9/1945

²²⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, *exposé des faits*

²³⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, hoorzitting 13/3/1946 getuigenis Stavelot

²³¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, PV Staatsveiligheid 6/2/1945 verklaring Fooz

²³² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, openbare zitting 13/3/1946 getuigenis Allard

²³³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, PV Rijkswacht *renseignements* 16/9/1944

²³⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, brief à *décharge* A. Chartry 10/2/1946

bemiddelende rol: “*je n’avais nullement besoin de les dénoncer aux allemands puisqu’ils se chargeaient eux-mêmes de cette besogne. Mon rôle s’est borné à neutraliser ces dénonciations et à les sauver tous, même à leur insu, et surtout à éviter des ennuis à mes administrés* ». ²³⁵ Stavelots gewijzigde houding wekte trouwens argwaan op bij andere rexisten in de regio.

3.2.5.3 De verplichte tewerkstelling en ‘goed bestuur’.

Een belangrijke factor die bepaalde of de Rex-burgemeester een verstandshuwelijk met de lokale omgeving kon aangaan was in welke mate die zijn gezag weer als legitiem kon doen overkomen. We zagen al dat legitimiteit erg afhankelijk is van tijd en context. We zagen ook dat de verplichte tewerkstelling een breukmoment was in de Belgische bezetting en dat verplichte tewerkstelling algemeen gezien wordt als een maatregel die de haat bij de bevolking aanwakkerde tegenover de bezetter en haar medestanders. Wouters stelde bovendien dat de mogelijkheden voor de Rex-burgemeesters om wat de bevolking beschouwde als goed bestuur te leveren op die manier sterk werden gereduceerd. ²³⁶

De redenering kan ook worden omgedraaid. De verplichte tewerkstelling bood tegelijkertijd een resem aan opportuniteiten voor de Rex-burgemeesters om via goed bestuur de eigen legitimiteit op te krikken. De verplichte tewerkstelling had namelijk een erg grote impact op verschillende onderdelen van het lokale bestuur. Onder meer de voedselvoorziening en de openbare orde kwamen erg onder druk te staan door de enorme groei van een grote groep werkweigeraars die kozen voor een clandestien bestaan. Bovendien rekruteerde het verzet uit deze groep jonge mannen. De burgemeesters werden als gevolg van de verplichte tewerkstelling met enkele problemen geconfronteerd. Een eerste probleem had te maken met het doorgeven van informatie over hun inwoners aan de *Werbstellen* of Duitse politiediensten. Vooral de lokale besturen werden ingeschakeld om de getroffen arbeiders te identificeren, op te sporen en aan te houden. Ze werden hierin niet geholpen door de tegenstrijdige informatie die secretaris-generaal Romsée hierover verspreidde. Ook de richtlijnen voor het doorgeven van informatie over werkweigeraars en onderduikers was niet duidelijk. ²³⁷ Een tweede grote probleem had te maken met de voedselvoorziening. Of de burgemeesters de werkweigeraars bijvoorbeeld van voedselzegels moesten voorzien, was een fundamentele vraag waar elke oorlogsburgemeester mee te kampen had. Ook rondom deze kwestie werden onduidelijke richtlijnen gegeven door de centrale overheid. De Duitse overheid in de persoon van Reeder was duidelijk: werkweigeraars mochten geen voedselzegels of ravitaillingskaart krijgen. Na een tijd ging de secretaris-generaal van Landbouw en voedselvoorziening Emiel De Winter akkoord met Reeder's standpunt. Na een eerdere periode van onduidelijkheid en onenigheid tussen het provinciale en nationale niveau sprak secretaris-generaal De Winter zich dan toch uit voor het blijven leveren van

²³⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, document ter verdediging van Stavelot aan de krijgsauditeur 22/12/1945

²³⁶ Nico Wouters, “Localisation in the age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)”, p. 100

²³⁷ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 386-406

voedselzegels aan werkweigeraars. In concreto bleef de situatie op het lokale terrein erg onduidelijk.²³⁸ Te meer omdat de partij Rex haar partijleden opdroeg als nationaal-socialisten de maatregel van Reeder ten volle uit te voeren.²³⁹

De verplichte tewerkstelling creëerde voor de Rex-burgemeesters op die manier een beleidsterrein om door het leveren van goed bestuur hun gezag de nodige legitimiteit te verschaffen. Aangezien het gemeentebestuur verantwoordelijk was voor de zegeldistributie, had de burgemeester een belangrijk instrument in handen om de werkweigeraars te helpen. De voorbeelden van Rex-burgemeesters die tijdens hun mandaat de lokale bevolking, en meer bepaald de werkweigeraars, op allerlei manieren hebben geholpen zijn legio. Het ging om zowel actieve als passieve steun aan de werkweigeraars. Passief wil zeggen dat de burgemeester op de hoogte was van de aanwezigheid van de werkweigeraars of verzetsleden in de gemeente, maar geen repressieve actie ondernam. Op het platteland vormden de onderduikers veel minder een probleem dan in de stad. De nabije omgeving met bossen, velden en boerderijen was meer geschikt om als werkweigeraar in de anonimiteit te leven.

Dit niet verklikken van werkweigeraars is echter moeilijk op getrouwheid na te gaan. Het kon zijn dat de Rex-burgemeester niet eens op de hoogte was van de aanwezigheid van werkweigeraars of verzetsleden in zijn gemeente. Actieve vormen van hulp zoals het leveren van voedselzegels aan werkweigeraars of het uitschrijven van valse certificaten zodat inwoners de verplichte tewerkstelling konden ontlopen, is makkelijker aan te tonen, maar is niet onprobleematisch. Door het clandestiene karakter van dit soort gedrag waren hier geen schriftelijke sporen van. De gunstige verklaringen en brieven *à décharge* die vaak in grote getale werden geschreven ter verdediging van de burgemeester doen echter vermoeden dat verscheidene Rex-burgemeesters wel degelijk daden van 'goed bestuur' hadden geleverd.

Een voorbeeld van een burgemeester die erin geslaagd was een consensus te bereiken met zijn lokale omgeving was de eerder genoemde François Gorez van Thieulain. Het ambtelijk personeel had Gorez niets te verwijten. Integendeel, iedereen wees naar de goede daden die Gorez had verricht.²⁴⁰ Een buurtonderzoek van de Rijkswacht bij de 'betrouwbare' personen uit het dorp leverde de constatacie op dat "het grootste deel van de bevolking geheel bereid is te verklaren dat Gorez talrijke diensten heeft verleend aan de bevolking tijdens de bezetting".²⁴¹ Gorez had inderdaad heel wat jonge mensen helpen ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling. Dat hij dit deed door de jongeren in te schrijven bij Rex²⁴², leek weinig getuigen te deren (!). Dit is waarschijnlijk te verklaren doordat de betrokken personen zelf niet op de hoogte waren van hun inschrijving in Rex. In elk geval kon Gorez

²³⁸ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 413-415

²³⁹ Martin Conway, *op. cit.*, p. 165

²⁴⁰ Auditeur-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, PV Rijkswacht 4/11/1944 verklaring Durez, Stanus

²⁴¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, PV Rijkswacht 22/11/1944 rapport van een buurtonderzoek

²⁴² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, PV Staatsveiligheid 9/3/1945 ondervraging A. Plume

rekenen op veel steun van de bevolking van Thieulain. Net na de bevrijding vond er zelfs een spontane manifestatie plaats ter bedanking van de burgemeester voor zijn goede bestuur (*“lors de la libération une manifestation toute spontanée a eu lieu en sa faveur de Mr. Gorez. Afin de le remercier de sa conduite durant la guerre »*). Er vond een optocht plaats, waarin naast het merendeel van de bevolking van Thieulain, ook mensen uit de naburige gemeenten meeliepen.²⁴³ Ook werd een petitie opgesteld waarin 189 *‘chefs de famille’* zich uitspraken voor het aanblijven van François Gorez als burgemeester, die overigens buiten de gemeenteraad was benoemd.²⁴⁴ Hij had door bemiddeling en bescherming van zijn inwoners dusdanig veel legitimiteit opgebouwd dat de inwoners van Thieulain hem beschouwden als hun rechtmatige burgemeester. Gorez was in de eerste maanden na de bevrijding niet geïnterneerd. Enkele dagen voordat Gorez uiteindelijk werd gearresteerd, was hij zelfs unaniem verkozen tot voorzitter van het plaatselijke *‘syndicat agricole’*.²⁴⁵ Gorez lijkt dus een typevoorbeeld te zijn van een rexist die heel handig de opportuniteiten die het burgemeestersambt bood, heeft aangewend om het etiket van rexist af te werpen en om zijn eigen positie te versterken.

3.2.5.4 Besluit.

Conway wees erop dat voor de meeste Belgen de vervanging van democratisch verkozen functionarissen door rexisten een bevestiging was van hun idee dat Degrelle en zijn volgelingen niet meer waren dan gewetenloze opportunisten die profiteerden van de Duitse aanwezigheid om hun eigen loopbaan een duwtje te geven. De Rex-burgemeesters hadden dus geen enkele legitimiteit. Conway wees erop dat zodra de rexisten eenmaal deel uitmaakten van de lokale overheid, zelfs de meest gematigde rexisten geregeld hun toevlucht tot uiterst strenge maatregelen in een vruchteloze poging om hun gezag kracht bij te zetten. Conway stelde wel dat een aantal rexistische ambtenaren mensen met goede bedoelingen waren die de belangen van de gemeenschap wilden dienen. Hij zag een enkeling zelfs een zekere populariteit bereiken. Volgens Conway was dit echter een uitzondering die in fel contrast stond met de vele voorbeelden van rexistische burgemeesters en schepenen die de Duitse bevelen slaags opvolgden en misbruik maakten van hun positie ten bate van de eigen, vaak duistere praktijken.²⁴⁶ Conway laat hier dus weinig ruimte voor nuance. De opgeworpen these van Wouters die stelt dat op het Waalse platteland verscheidene Rex-burgemeesters een consensus konden bereiken met de lokale bevolking houdt, na analyse van de strafdossiers, zeker steek. Het beeld dat Conway schetst niet. Bij heel wat dossiers van Rex-burgemeesters die werden onderzocht, valt het gematigde bestuur op. Het clichébeeld van de geïsoleerde Rex-burgemeester die uit zelfbehoud steeds meer een beroep doet op de Duitse repressiediensten moet worden bijgesteld. De mate waarin Rex-burgemeesters konden rekenen op steun vanuit de lokale bevolking en waarom, wordt in hoofdstuk 5 verder uitgewerkt. Het verschil tussen stad en

²⁴³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, brief à décharge van dorpsleraar Dusaucois André

²⁴⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, petitie ten voordele van François Gorez

²⁴⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, brief à décharge van N. Stanus 9/4/1945

²⁴⁶ Martin Conway, *op.cit.*, p. 148

platteland lijkt zeker een rol te spelen, maar ook de persoonlijkheid van de burgemeester, de manifeste zwakheid van Rex en de lokale integratie speelden een rol (cfr. infra).

Hoofdstuk 4: 'De repressie'²⁴⁷

4.1 Algemeen.

De term repressie verwijst naar de verschillende manieren waarop de mensen die hadden samengewerkt met de Duitse bezetter na de oorlog werden gestraft. Zowel de bevolking, de overheid of private organisaties speelden hierin een rol. De bevrijding van het Belgische grondgebied in september 1944 werd gevolgd door een volks- of straatrepressie. Anders dan de Belgische regering in ballingschap had gehoopt nam de Belgische bevolking het recht in eigen handen en keerde zich tegen de echte en vermeende collaborateurs. De straatrepressie werd gekenmerkt door fysiek geweld en de verdachte collaborateurs werden in vele gevallen van hun bezittingen beroofd, mishandeld en in enkele tientallen gevallen ook gedood.²⁴⁸ Gepaard gaand met de straatrepressie was de massale internering van de (vermeende) collaborateurs in geïmproviseerde interneringskampen.²⁴⁹

Deze periode van straatrepressie zou een belangrijke rol spelen bij de herinnering en interpretatie van de repressie in zijn geheel door de Vlaams-nationalisten.²⁵⁰ De repressie zou in de Vlaams-nationalistische literatuur te boek komen te staan als anti-Vlaams en onrechtvaardig.²⁵¹ Een mythe die gemeengoed werd in de bredere maatschappij als gevolg van de Vlaamse repressieliteratuur die steevast een slachtofferrol cultiveerde. In contrast daarmee stonden de Franstalige juridische traktaten die op een heel technische manier de juridische kant van de repressie belichtten. Deze studies evalueerden op een kritische manier de werking van de parketten, de militaire strafprocedure en de interneringskampen.²⁵² De meest bekende studie is die van de substituut bij de auditeur-generaal, John Gilissen. Zijn statistische studie van de repressie, "*étude statistique sur la*

²⁴⁷ Enkele standaardwerken met betrekking tot de bestraffing van de collaboratie, oftewel de repressie: John Gilissen, *Etude Statistique de la répression de l'incivisme*. Leuven, Rega, 1951; Frank Seberechts, *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*. Leuven, Davidsfonds, 1994; Luc Huyse, Steven Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994; Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België, 1944-1950*. Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2013 over de fysieke uitsluiting van collaborateurs in Nederland en België en over de herintegratie van collaborateurs in de maatschappij.; Koen Aerts, *Repressie zonder maat of einde? De juridische reïntegratie van collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*. Gent, Academia Press, 2014, p. 547 over de strafuitvoering van de straffen, uitgesproken door het gerecht; Sis Matthé, *Het 'tweede deel van de repressie': de vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent (promotor Gita Deneckere), 2002, p. 224; Dirk Luyten, *Burgers boven elke verdenking? Vervolg van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*. Brussel, VUB Press, 1996, p. 270

²⁴⁸ Luc Huyse, Steven Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994, p. 35

²⁴⁹ Zie in dit verband onder meer Björn Rzoska, *Zij komen allen aan de beurt, de Zwarten. Het kamp van Lokeren*. Leuven, Davidsfonds, 1999, p. 135

²⁵⁰ Marnix Beyen, "Zwart wordt van langs om meer Vlaamsgezinde massa" in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003, pp. 107-108

²⁵¹ Herman Van Goethem, "Historicus tussen hamer en aambeeld. Het collectieve geheugen in België anno 2001, t.a.v. collaboratie, Nieuwe Orde en Jodenvervolgving in 1940-1944." In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2001, nr. 9, pp. 237-239

²⁵² Steven Dhondt en Luc Huyse, Luc Huyse, Steven Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994, pp. 14-15

répression de l'incivisme" (1951), is ook nu nog relevant.²⁵³ De vaktechnische kwaliteiten van deze studies ten spijt, deze werken hadden wegens hun technische karakter een geringe impact op de latere beeldvorming van de bestraffing van de collaboratie. Begin jaren '90 werd er afgerekend met de mythe van een anti-Vlaamse repressie door het verschijnen van "*Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952*". Dit werk gaf een impuls aan de wetenschappelijke studie van de bestraffing van de collaboratie.²⁵⁴

Naast de straatrepressie en de zuivering door private organisaties, zoals onder meer de politieke partijen en verscheidene beroepsverenigingen, was er ook repressie vanuit de overheid. De overheidsrepressie was de meest belangrijke vorm van repressie en nam vier mogelijke vormen aan. Via de burgerlijke epuratie kon de krijgsauditeur de kleinere collaborateurs uit het openbare leven weren. Met de 'kleine collaborateurs' worden de personen bedoeld die naast lidmaatschap van een Nieuwe Orde-partij geen bijkomende misdaden hadden gepleegd. Zij verloren na inschrijving op de lijst van de krijgsauditeur hun politieke en- burgerrechten.²⁵⁵ 'Onvaderlandse' ambtenaren konden op hun beurt via de administratieve epuratie uit hun ambt worden ontzet.²⁵⁶ Daarnaast kon aan collaborateurs een bewijs van burgertrouw worden geweigerd, met als gevolg dat zij geen aanspraak konden maken op bepaalde rechten, zoals het krijgen van een vergoeding voor oorlogsschade of van een goedkope lening voor een huis.²⁵⁷ De kern van de overheidsrepressie was echter de strafrechtelijke vervolging van de collaborateurs voor militaire rechtbanken. Het is in het kader van deze vorm van repressie dat de strafdossiers tot stand zijn gekomen en de strafrechtelijke repressie staat dan ook centraal in deze scriptie.

In hoofdstuk 3 werd gewezen op het betrekkelijke aantal Rex-burgemeesters dat er in slaagde een lokale consensus te bereiken met hun lokale gemeenschap. De vraag is dan hoe zich dat vertaalde in de naoorlogse vervolging van de Rex-burgemeesters, aangezien in de literatuur steevast wordt gewezen op de grote mate van polarisering en het verlangen van de bevolking streng af te rekenen met de collaborateurs²⁵⁸. Alvorens deze vraag te beantwoorden gaan we na hoe de overheid en de bevolking stonden tegenover de bestraffing van de collaboratie en hoe het wettelijk kader van de gerechtelijke repressie vorm kreeg.

²⁵³ John Gilissen, "étude statistique sur la répression de l'incivisme". In: *Revue de droit pénal et de criminologie*, Vol 31, (1951-5), p. 513-628

²⁵⁴ Koen Aerts, "Van een onverwerkt naar een onvermoed verleden: de historiografie over de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog.", in: *Belgische vereniging voor Nieuwste Geschiedenis. Mededelingenblad*, 30 (3), 2008, p. 21

²⁵⁵ Luc Huyse en Steven Dhondt, *Onverwerkt verleden*, p. 27-28

²⁵⁶ Luc Huyse en Steven Dhondt, *op. cit.*, pp. 31-34; De centrale overheid streefde ernaar om politieke stabiliteit te verwezenlijken op lokaal niveau. De hogere overheid wenste daarom sterke burgemeesters met een brede maatschappelijke basis die op lokaal niveau voor stabiliteit zouden zorgen. Dit zorgde ervoor dat burgemeesters die politiek niet 'fout' waren geweest toch op basis van bestuurlijke argumenten, bijvoorbeeld ouderdom, naar de uitgang werden gedreven. Dit kaderde ook vaak in een lokale politieke strijd.

²⁵⁷ Steven Dhondt en Luc Huyse, *op. cit.*, p. 37-41;

²⁵⁸ Martin Conway, "Justice in Postwar Belgium: Popular Passions and Political Realities, p. 136

4.2 Ideeën over de repressie en voorbereidingen te Londen.

Al tijdens de bezetting heerste er onder de bevolking de wil om af te rekenen met de collaborateurs. Paul Struye, die zich tijdens de bezetting in België bevond en regelmatig rapporten verstuurde naar de regering in Londen over de stemming van de bevolking, liet in zijn oorlogsdagboek optekenen *“il existe , dans le pays entier, une soif de justice ou de vengeance qui pousse d’innombrables Belges à exiger que les traîtres soient châtiés ... on peut dire que la population est quasi unanime à s’opposer d’avance à toute politique de coups d’éponge ou d’amnistie générale »*²⁵⁹ De roep om wraak bij de bevolking was, volgens Struye, groot en totaal. Iets waar de Belgische regering in ballingschap rekening mee diende te houden.

Het oorlogskabinet in Londen, onder leiding van Premier Hubert Pierlot, dacht ook al tijdens haar verblijf in Londen na over hoe met de collaborateurs afgerekend moest worden. Huyse stelde dat er voor 1942 weinig elementen aanwezig waren die wezen op een toekomstige strenge bestraffing van de collaborateurs.²⁶⁰ Na 1942 werd er als gevolg van de evoluerende bezettingscontext actie ondernomen om de bestaande wetgeving aan te vullen. De Belgische ministers in Londen besloten dat deze wetgeving niet volstond om de collaboratie met de Duitse bezetter te vervolgen. Al vrij snel richtte het kabinet –Pierlot een Commissie voor de studie van Naoorlogse Problemen op. Deze Commissie dacht na over hoe de bestraffing van de collaboratie aangepakt moest worden. De wetten in het Strafwetboek (SWB) die de *‘Misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat’* omschreef, werden in dat verband aangepast door middel van verschillende besluitwetten.²⁶¹ Minister van Justitie in het oorlogskabinet Antoine Delfosse, die pas vanaf augustus 1942 de Belgische regering in ballingschap vervoegde, speelde volgens Huyse een voorname rol in de aanpassing van de wetgeving. Delfosse kwam uit het bezette België en was beter dan de regering op de hoogte van de toestand in het bezette België. Delfosse wees op de ernst en omvang van de collaboratie. Huyse werpt op dat Delfosse zich voornamelijk had gebaseerd op de situatie in Wallonië, waardoor een veralgemeend beeld was ontstaan.²⁶² Mogelijk is Delfosses pleidooi voor een strenge bestraffing te wijten aan de betrachting zijn eigen blazoen op te poetsen. Het feit dat hij de Belgische regering niet meteen had gevolgd en nog twee jaar in België was achtergebleven, werd hem kwalijk genomen.²⁶³

In elk geval bevond de Belgische regering in Londen zich in een benarde positie. Ze kampte met een groot gebrek aan legitimiteit door haar houding volgend op de Duitse inval en haar beslissing om België voor Londen te verlaten.²⁶⁴ De Belgische bevolking voelde zich hierdoor

²⁵⁹ Geciteerd in: Steven Dhondt en Luc Huyse, *Onverwerkt verleden*, p. 65

²⁶⁰ Steven Dhondt, Luc Huyse, ea., *Onverwerkt verleden*, p.62

²⁶¹ Frank Seberechts, *leder zijn zwarte. Verzet, collaboratie en repressie*. Leuven, Davidsfonds, 1994, pp. 62-63

²⁶² Steven Dhondt en Luc Huyse, *op. cit.*, p. 64

²⁶³ Steven Dhondt en Luc Huyse, *op. cit.*, p. 66

²⁶⁴ Luc Huyse, “The Criminal Justice System As a Political Actor in Regime Transitions: The Case of Belgium, 1944-50.” in: Istvan Déak, Jan T. Gross en Tony Judt (eds.), *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*. Princeton, Princeton University Press, 2000, p. 158-159

in de steek gelaten door de regering. Anders dan de regering had zij wel gedurende het verloop van de oorlog de moeilijke bezettingsperiode doorstaan. Bovendien leefde de Belgische regering in onmin met koning Leopold III omdat die in mei 1940 na de Duitse zege besloten had in België te blijven en een compromis met de Duitsers had nagestreefd. De regering vreesde dat de koning haar legitimiteit na de oorlog niet zou erkennen.²⁶⁵ Tegelijkertijd werd het geweldmonopolie van de Belgische staat dusdanig op de proef gesteld door het gewelddadig optreden van het (communistisch) verzet tegen de collaborateurs tijdens de bezetting. Vooral in Wallonië hadden verschillende verzetsgroepen zich tijdens de bezetting erg actief getoond in het afrekenen met collaborateurs. De regering in ballingschap vreesde een machtsgreep door het communistisch geïnspireerde verzet tijdens de bevrijding. Het was dus van groot belang voor de regering zich de repressie toe te eigenen en de openbare orde in België te superviseren.²⁶⁶

Een efficiënte strafrechtelijke vervolging van de collaborateurs was in deze context een mogelijk middel om steun en populariteit te verwerven bij de Belgische bevolking. Deze was namelijk uit op een strenge bestraffing van de incivieken, wie de bevolking verantwoordelijk hield voor al het leed dat de bezetting met zich mee had gebracht.²⁶⁷ Door deze vervolging op een doortastende manier te organiseren, kon de overheid tegemoet komen aan de verwachtingen van de Belgische bevolking en zo een deel van zijn tanende legitimiteit herwinnen. Langs de andere kant echter, zou een verregaande zuivering van administratieve kaders ook contraproductief kunnen werken voor de efficiëntie van de staat. De voor de heropbouw noodzakelijke ervaren bestuurders konden zo namelijk worden uitgerangeerd.²⁶⁸

In dit proces van het herstellen van de legitimiteit via de bestraffing van de collaboratie speelde het lokale politieke niveau een voorname rol. Legitimiteit was in de maanden voorafgaand aan de bevrijding erg gefragmenteerd en gedecentraliseerd. Het probleem was een discrepantie tussen het vooropgestelde beleid van de centrale overheid dat gericht was op nationale eenheid en het herstel van de orde enerzijds en de diverse en uiteenlopende verwachtingen van de lokale bevolkingen anderzijds. Gemeentes die een ingrijpende bezettingsperiode hadden gekend, kenden andere verwachtingen dan gemeentes die van zulke ervaringen gespaard waren gebleven. Nochtans waren betrouwbare lokale besturen noodzakelijk voor het herstel van de legitimiteit van de centrale overheid. Wanneer de Belgen vertrouwen zouden hebben in het lokaal bestuur zou het dat ook hebben in het centraal bestuur. De Belgische regering rekende hiervoor, onder meer door middel van de administratieve epuratie, op sterke burgemeesters. De lokale zuiveringen waren een ideaal

²⁶⁵ Helen Grevers, *Van landverraders tot goede vaderlanders*, p. 49

²⁶⁶ Helen Grevers, *op. cit.*, p. 49

²⁶⁷ Martin Conway, "Justice in Postwar Belgium: Popular Passions and Political Realities", pp. 136-138

²⁶⁸ Luc Huyse, "The Criminal Justice System As a Political Actor in Regime Transitions: The Case of Belgium, 1944-50.", pp. 158-159

middel om gecompromitteerde of incapabele, oude burgemeesters uit het ambt te ontzetten en eventueel strafrechtelijk te vervolgen.²⁶⁹

De aanvullende repressiemaatregelen legden ten eerste vast wat precies strafbaar was en ten tweede bepaalden ze de procedure van hoe de berechting moest verlopen. De besluitwet van 17 december 1942 kwam tot stand na de koerswijziging van de regering onder invloed van Delfosse. De besluitwet verruimde de reikwijdte van de strafwetten die op de collaborateurs betrekking hebben. Politieke collaboratie (artikel 118bis) werd bijvoorbeeld ruimer opgevat dan voorheen. Vanaf december 1942 was ook het voeren van propaganda gericht tegen het verzet of het aanzetten tot medewerking met de vijand strafbaar. Daarnaast moest de rechter bij verklikking kunnen aantonen dat de verdachte 'wetens' had gehandeld (en niet louter 'kwaadwillig'). Dit betekende zoveel als dat de verdachte beseftte dat zijn gedrag risico's had ingehouden voor België of zijn inwoners. De maatregelen die de regering- Pierlot in Londen nam, voorzagen in een strenge afrekening met de collaborateurs.²⁷⁰ De strafrechtelijke vervolging van de collaborerende oorlogsburgemeesters is in dit verband erg belangrijk. In het herstel van het vertrouwen van de bevolking in het openbaar bestuur speelde de zuivering van de burgemeesters namelijk een grote rol. De vorm van openbaar bestuur waarmee de bevolking het meest te maken kreeg, was immers het lokale bestuur.²⁷¹

De procedure voor de berechting van de collaborateurs werd bepaald in de besluitwet van 26 mei 1944. Deze wet bepaalde dat de berechting van de verdachte collaborateurs, net als na de Eerste Wereldoorlog, door het militaire gerecht zou gebeuren. De rol van auditeur-generaal Ganshof van der Meersch was bij deze besluitwet groot. Hij verzette zich bijvoorbeeld heftig tegen het zetelen van verzetsleden in de krijgsraden -en hoven. Het berechten van collaboratiefeiten door de militaire rechtbanken was niet nieuw, maar leverde wel een aantal problemen op. De procedure was in de eerste plaats niet voorzien op tienduizenden dossiers, wat ernstige vertragingen veroorzaakte. Een ander discutabel punt was de concentratie van bevoegdheden in de handen van de krijgsauditeur; bevoegdheden die normaal bij verschillende personen berusten. De auditeur cumuleerde een drietal functies. Hij was officier van de gerechtelijke politie, magistraat van het Openbaar ministerie en onderzoeksrechter. Dit betekende dat hij een onderzoek kon starten, verdachten aanhouden, een voorlopige hechtenis verlengen of beëindigen, huiszoekingen doen, beslag leggen op goederen, iemand al dan niet vervolgen, straffen vorderen, enz.²⁷² De krijgsauditeurs opereerden in een strikt hiërarchische organisatie en ontvingen hun richtlijnen van het ministerie van Justitie. Volgens Luc Huyse waren de krijgsauditeurs dus

²⁶⁹ Nico Wouters, "The War for Legitimacy on the local level", pp. 137-140

²⁷⁰ Zie in dit verband: Martin Conway, "Justice in Postwar Belgium: Popular Passions and Political Realities". In: Istvan Déak, Jan T. Gross en Tony Judt (eds.), *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*. Princeton, Princeton University Press, 2000, p. 137

²⁷¹ Nico Wouters, "The War for Legitimacy on the local level", pp. 136-141

²⁷² Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *op. cit.*, p. 60 ev.

kwetsbaarder voor externe politieke druk.²⁷³ De Vlaams-nationalistische critici van de repressie, trokken fel van leer tegen de krijgsauditeurs. De uitspraak “*une justice de rois nègres*” van oud-minister van Justitie Joseph Pholien (PSC) zou in de Vlaamse repressieliteratuur als symbool van de onbeperkte macht van de krijgsauditeur figureren. Om de onwettelijkheid van de repressie nog extra in de verf te zetten wees men vanuit Vlaamse hoek naar het gebrek aan ervaring van de krijgsauditeurs.²⁷⁴ De auditoraten werden namelijk overspoeld met dossiers waardoor men uit personeelsgebrek genoodzaakt was om onervaren juristen aan te stellen. De Vlaamse-nationalistische kritiek werd onderuitgehaald door te verwijzen naar het strikte hiërarchische en organisatorische kader waarbinnen de auditeurs opereerden en dat hen niet toeliet als een ‘*Roi nègre*’ op te treden.²⁷⁵

4.3 De publieke opinie: volk versus de regering.

Hoe de Belgische bevolking werkelijk dacht over de repressie is moeilijk te vatten. Desalniettemin zal in dit onderdeel worden getracht na te gaan in welke mate de bevolking dacht over een strenge bestraffing van de collaborateurs. Een bestraffing die direct na de bevrijding door het volk zelf werd uitgevoerd. De vraag die uiteindelijk beantwoord moet worden is of het beeld van een luide roep om een strenge bestraffing dat steeds naar voren wordt geschoven nog stand houdt wanneer we kijken naar de strafdossiers.

De polarisering van tijdens de bezetting zette zich in eerste instantie door na de oorlog. Tijdens de straatrepressie bleek hoe diepgeworteld de haat tegen de bezetter en haar handlangers was (geweest). De bevolking had het gemunt op echte en vermeende collaborateurs. Hun bezittingen werden vernield, ze werden fysiek belaagd en publiekelijk vernederd. De Belgische historicus Antoon Vrints wees vooral naar de betekenis en functies van de collectieve acties tegen de collaborateurs tijdens de straatrepressie. Vrints ziet de collectieve acties als bevrijdingsriten waarbij de informele gemeenschap wordt gezuiverd van onreine elementen, van normovertreders.²⁷⁶ Algemeen onderscheidt men in de literatuur twee periodes van straatrepressie. De eerste golf ontstond meteen na de bevrijding van België in september 1944. Door het plotse vertrek van de Duitse bezetter was er een soort van machtsvacuüm ontstaan. Sociologen spreken in dit verband van ‘anomie’: een overgangstoestand waarin een gemeenschap zich bevindt na een periode van conflict en waarbij wet en orde grotendeels op non-actief staan.²⁷⁷ De tweede golf van straatrepressie

²⁷³ Luc Huyse, *art. cit.*, p. 164; een voorbeeld dat Huyse aanhaalt is de verbetering waarmee de auditeurs politieke collaborateurs inschreven op de lijst (en aldus hun politieke rechten verloren) tussen december 1945 en februari 1946. De verbetering van de auditeurs valt te verklaren door de nakende naoorlogse verkiezingen, waarbij de linkse coalitie wou verhinderen dat een groot deel collaborateurs een stem zou kunnen uitbrengen en dus druk uitoefende op de auditeurs snel te handelen.

²⁷⁴ Raymond Derine, *Repressie zonder maat of einde?* Leuven, Davidsfonds, 1978, p. 130

²⁷⁵ Dirk Luyten en Michel Magits, “Aspecten van de werking van de krijgsauditoraten en de rekrutering van militaire parketmagistraten na de Tweede Wereldoorlog”. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1998, 1-2, p. 211

²⁷⁶ Antoon Vrints, *Het theater van de straat: publiek geweld, respectabiliteit en sociabiliteit in Antwerpen (ca. 1910-1950)*. Gent, doctoraatsverhandeling Universiteit Gent (promotor Prof. Dr. De Wever), 2006, p. 458, 491-495

²⁷⁷ Luc Huyse, Steven Dhondt, e.a., *Onverwerkt verleden*, p. 45

volgde in de lente van 1945 na de capitulatie van Nazi-Duitsland en de daaropvolgende terugkeer van de slachtoffers uit de Duitse gevangenissen en kampen. Hun verhalen brachten nieuwe wandaden aan het licht en wakkerden de haat jegens de collaborateurs opnieuw aan.²⁷⁸

De gebeurtenissen tijdens de straatrepressie waarbij de collaborateurs in grote getale werden opgesloten in interneringskampen, was volgens Conway een uiting van een diep geloof in de noodzaak van een *“justice sévère et expéditive”*.²⁷⁹ Vanaf de bevrijding tot na de tweede golf van straatrepressie was de roep om wraak erg luid. Wat daar toe bijdroeg was het onverwachte voortduren van de oorlog. Met het neervallen van de Duitse V-bommen en vooral in het zuiden van België het in december 1944 door de Duitsers gelanceerde Von Rundstedtoffensief was het duidelijk dat de bevrijding geen einde had gemaakt aan de oorlog op zich. Ook de koude winter van 1944-1945 en de bijhorende ellende droeg bij tot de haat tegenover de collaborateurs, die verantwoordelijk werden gehouden voor die oorlogsmiserie.²⁸⁰ Maar in welk mate zette deze eis tot wraak zich door met het verstrijken van de tijd?

De regering zou rekening moeten houden met de wensen van de bevolking. Zeker omdat de regering door haar vertrek in ballingschap, zoals eerder gezegd, op weinig populariteit kon rekenen. Hoewel de regering tamelijk snel de structuren voor de strafrechtelijke vervolging op poten had gezet en de interneringscentra onder centrale controle gebracht, ging het voor de bevolking allemaal te traag. Een interessante bron die een inkijk biedt in de publieke opinie over de strafrechtelijke repressie zijn de brieven die de Belgen in de lente van 1945 schreven naar Belgische en geallieerde soldaten in het buitenland. Het ministerie van Defensie gebruikte de oorlogscontext om deze brieven in te kijken en maakte rapporten op van wat er in de duizenden brieven werd geschreven over de repressie. De rapporten op basis van de brieven toonden aan hoe de bevolking verontwaardigd was over het gepercipieerde falen van de repressie. Al moet men ook rekening houden met het feit dat de brieveschrijvers konden overdrijven, zeker in een context waarbij Nazi-Duitsland op instorten stond en de gruwelverhalen van de kampen langzaam maar kenbaar werden.²⁸¹ Ook via persstudies werd aangetoond hoe er kritiek werd geuit op het repressiebeleid van de regering. Annick Laurent stelde in haar scriptie dat het voor de kranten toen weinig zin had in te gaan tegen de publieke opinie als men haar krediet bij de lezers niet wilde verspelen. De publieke opinie was namelijk bijna unaniem gekant tegen enige clementie wat de bestraffing van de collaboratie betrof.²⁸²

²⁷⁸ Frank Seberechts en Frans-Jos Verdoodt, *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, Davidsfonds, 2009, p. 32-33

²⁷⁹ Martin Conway, “Justice in postwar Belgium: popular passions and Political Realities”, p. 139

²⁸⁰ Martin Conway, *art. cit.*, pp. 136-137

²⁸¹ *Ibidem*, pp. 141-142

²⁸² Annick Laurent, *L’opinion publique face à la répression de l’incivisme en Belgique (6 septembre 1944- 20 mars 1946)*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Université Catholique de Louvain, 1981, p. 178

Een belangrijk punt is dat de eis tot een strenge bestraffing voornamelijk een lokaal karakter had. Dit kwam reeds tot uiting tijdens de straatrepressie, waarbij collectieve acties tegen collaborateurs de vorm aannamen van oude bevestigingen van de gemeenschapsidentiteit. Dit was een gevolg van de lokalisering van het leven tijdens de bezetting. De eis tot zuivering van de collaborateurs maakte ook deel uit van een bredere roep om sociale hervorming. Er moest als het ware schoon schip gemaakt worden om een toekomstige sociale en politieke hervorming mogelijk te maken.

Conway beschrijft hoe er vanaf de zomer van 1945 een steeds grotere kloof kwam tussen de op wraak beluste bevolking en de meer pragmatische elite in de kwestie van de bestraffing van de collaboratie. De politieke en sociale elite zou sneller een meer gelimiteerde visie op de repressie hebben aangenomen omdat zij minder dan de bevolking bloot hadden gestaan aan de ontberingen van de bezetting.²⁸³ Bovendien waren de naoorlogse regeringen beducht voor een te doorgedreven repressie op de lange termijn negatieve gevolgen zou hebben voor het herstel van het land. Deze visie werd het best vertegenwoordigd in de persoon van Premier Achille Van Acker. De regering Van Acker wou de bestraffing van de incivieken zo snel mogelijk afhandelen. Vooral personen die duidelijke misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat hadden begaan, zouden worden bestraft.²⁸⁴ De belangrijkste reden hiervoor is de prioriteit die de regering wou geven aan het economische en politieke herstel van het land.

De bevolking had geen boodschap aan radicale politieke en economische verandering. Zij wensten een energieke vervolging van diegenen die ze verantwoordelijk hielden voor al het leed dat ze moesten doorstaan tijdens de bezetting. Een rol in het orchestreren van het ongenoegen van de bevolking over het gevoerde repressiebeleid van de regering was weggelegd voor het communistische *Front de l'Indépendance* en de Communistische partij (eens ze geen deel meer uitmaakten van de regeringsmeerderheid). Hun eis voor een strenge bestraffing was ook sterk gelinkt aan de Koningskwestie of de vraag of Leopold III uit ballingschap moest terugkeren naar België. Stilaan werd het thema van de repressie politiek gerecupereerd en entte het zich op de communautaire breuklijn, waarbij vooral de Vlaamse katholieken zich uitspraken voor een meer gematigde repressie. Politieke recuperatie van het Vlaams-nationalistische electoraat door de CVP was bij deze demarche niet veraf. Aan de andere zijde kantten de linkse partijen, die vooral in de geïndustrialiseerde bekkens in Wallonië een sterke aanhang hadden, zich tegen een meer pragmatische repressie en tegen de terugkeer van Leopold III. Doordat de repressiekwestie op die manier werd verbonden aan ruimere politieke disputen, werd het repressievraagstuk minder een thema waarrond de grote massa zich kon mobiliseren zoals dat in een eerste fase wel was gebeurd.²⁸⁵ Ondertussen was het militaire repressieapparaat op gang gekomen en waren belangrijke collaboratiefiguren voor het gerecht verschenen. Stilaan doofde de ophef bij het publiek

²⁸³ Martin Conway, *art. cit.*, p. 138

²⁸⁴ *Ibidem*, pp. 145-146

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 150

rond de repressie uit en tegen eind 1945 had de kwestie geen fundamentele invloed meer op het publieke debat.²⁸⁶ Wel werd in de verkiezingscampagne van februari 1946 de repressie gebruikt om kiezers achter zich kunnen scharen. Enkel de Communisten exploiteerden de repressie nog als een politiek thema.

Men kan zich dus afvragen in welke mate deze verminderde interesse in het repressievraagstuk een invloed had op het gerechtelijk onderzoek. Men zou kunnen aannemen dat meer personen meer geneigd waren om het op te nemen voor van collaboratie verdachte personen. Daar waar ze in eerste instantie misschien eerder een strenge bestraffing voorstonden.

4.4 Gerechtelijke repressie in de praktijk: de procesgang.

4.4.1 Het onderzoek.

De strafdossiers, die de ruggengraat vormen van deze studie, kwamen tot stand tijdens het onderzoek naar de mensen die van collaboratie werden verdacht. De strafdossiers zijn dossiers van personen die, na het onderzoek door het krijgsauditoraat, verschenen voor de krijgsraad. De strafdossiers zijn niet te verwarren met zogenaamde ‘onderzoeksdossiers’, waarbij de zaak uiteindelijk niet tot een strafproces heeft geleid maar waarbij zonder gevolg werd geklasseerd of de verdachte buiten vervolging werd gesteld als gevolg van een gebrek aan schuldbeelden. Wanneer het militair parket via aangifte, een klacht, een proces-verbaal, enz. kennis had genomen van elementen die het openen van een dossier rechtvaardigden, kon de krijgsauditeur of de substituut een onderzoek *à charge* en *à décharge* voeren.²⁸⁷ Bij normale militaire strafvordering werd het onderzoek gevoerd door een gerechtelijke commissie, bestaande uit twee officieren en een krijgsauditeur. Bij misdaden tegen de uitwendige veiligheid van de staat werden de bevoegdheden van de gerechtelijke commissie verenigd in de persoon van de krijgsauditeur. Hij verenigde dus de functies van onderzoeksrechter en van procureur des Konings.

Hoe een onderzoek ongeveer in zijn werk ging kan misschien best worden aangetoond via enkele voorbeelden. Zéphir Denys, rexistisch oorlogsburgemeester van Ligny bij Charleroi, werd onder ons onbekende omstandigheden geïnterneerd op 13 september 1944. Dus kort na de bevrijding. Reeds in 1943 speelde het “*Commissaire principal de la Sûreté de l’Etat*” oftewel het Hoog Commissariaat voor Staatsveiligheid een proces-verbaal door aan de Auditeur-Generaal in Londen. In het rapport werd gesteld dat Denys lid was van Rex en zich kandidaat had gesteld voor de vrijgekomen burgemeesterspost.²⁸⁸ Dit Hoog-Commissariaat voor Staatsveiligheid werd opgericht door de regering Pierlot en was belast met de

²⁸⁶ Martin Conway, *art. cit.*, p. 151

²⁸⁷ Stanislas Horvath, “*Het verloop van de incivismeprocessen voor de militaire rechtbanken 1944-1949*”, in: Dirk Luyten en Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2002, p. 4

²⁸⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, PV Staatsveiligheid 14/10/1943

voorbereiding van alles wat met de ordehandhaving in de eerste maanden na de bezetting te maken had.²⁸⁹ Al tijdens de bezetting was Denys dus al op de radar van het gerecht gekomen als lid van Rex. De specifieke verklikingsaanklacht lijkt te zijn ontstaan nadat de lokale Rijkswacht net na de bevrijding een brief had ontvangen van ene L. Larsimont Hij betichtte Denys van het verklikken van zijn nichtje.²⁹⁰ Zo'n informele aanklacht kon aanleiding geven tot verder onderzoek.

Vanuit zijn hoedanigheid van onderzoeksrechter deed de auditeur voor het verzamelen van inlichtingen en getuigenissen vaak een beroep op de Rijkswacht. Zij stuurden de opgemaakte processen-verbaal door naar het militair parket. Denys werd zelf als eerste ondervraagd. Dit was uiteraard niet altijd het geval. Verschillende Rex-burgemeesters waren uit vrees voor represailles gevlucht naar Duitsland en keerden pas in de loop van 1945 terug. Van de 29 personen uit de onderzoeksgroep kozen er 11 het hazenpad. Dit betekende echter niet dat het onderzoek daardoor stillag. Men wachtte niet op de terugkeer van deze personen. Dit leidde tot veroordelingen bij verstek. In totaal werden zo'n 9000 vonnissen bij verstek uitgesproken, wat vaak resulteerde in de doodstraf.²⁹¹ Een voorbeeld zien we bij Rex-burgemeester Draelants van Sautour. Op 31 januari 1945 werd hij bij verstek ter dood veroordeeld. Draelants verbleef in Duitsland waar hij was opgepakt als krijgsgevangene en belandde in oktober 1945 in het interneringskamp van Beverlo. Hij tekende verzet aan tegen het verstekvonnis²⁹², gezien noch hijzelf, noch familie van hem op de hoogte was gesteld van het vonnis (betekening). Zijn proces moest opnieuw worden gevoerd. Daartoe werd een nieuw onderzoek geopend en heel wat grondiger gevoerd dan in eerste instantie. Zo slaagde Draelants erin enkele gunstige getuigenissen te verzamelen met behulp van zijn advocaat.²⁹³ Uiteindelijk werd Draelants ruim een jaar later veroordeeld tot 12 jaar cel.

Belangrijk voor het onderzoek was het uitvoeren van een huiszoeking. Op die manier kon heel wat compromitterend materiaal worden verzameld dat zou dienen als overtuigingsstukken (*pièces à conviction*). Het kon gaan om correspondentie met de Duitse autoriteiten, met de arrondissementscommissaris, enz. Ook spullen die wezen op de nationaal-socialistische overtuiging van de beklaagden werden (als het praktisch mogelijk was) bij het strafdossier gevoegd. Het kon bijvoorbeeld gaan om exemplaren van de rexistische partijkrant *Le Pays réel*, om afschriften van financiële bijdragen aan de *Honneur*

²⁸⁹ Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *Onverwerkt verleden*, p. 92

²⁹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, brief à charge L. Larsimont 10/9/1944

²⁹¹ Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *op. cit.*, p. 183

²⁹² Het was/is namelijk mogelijk om tegen een vonnis verzet aan te tekenen wanneer het proces werd gevoerd zonder aanwezigheid van de beklaagde. Bijvoorbeeld wanneer de betrokken persoon was gevlucht na de bezetting. Het proces werd dan gewoon overgedaan.

²⁹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, brief van de advocaat aan de krijgsauditeur 8/1/1946

*Légionnaire*²⁹⁴, om posters van Hitler, om een lidkaart van Rex, om brieven ondertekend met de leuze *Rex-vaincra!*, enz...

4.4.2 De voorlopige hechtenis tijdens het gerechtelijk onderzoek.

Als de krijgsauditeur het nodig achtte voor het onderzoek of vreesde dat de verdachte zich zou onttrekken aan het gerecht, kon hij de voorlopige hechtenis van de verdachte bevelen voor de duur die hij nodig achtte voor zijn onderzoek, desgevallend voor de hele duur van het onderzoek. De verdachte die in voorlopige hechtenis was genomen kon, na het verstrijken van één maand na de uitvoering van het aanhoudingsbevel, zijn voorlopige invrijheidsstelling aanvragen. Binnen de 8 dagen nadat het verzoekschrift ter griffie van de Krijgsraad of van het militair gerechtshof was neergelegd werd een beschikking gewezen die hetzij de voorlopige hechtenis bevestigde hetzij de invrijheidsstelling beval van de gedetineerde. Tegen deze beschikking kon noch beroep noch verzet worden ingesteld. Dat zou immers het onderzoek kunnen vertragen, wat de regering wou vermijden. Indien het aanhoudingsbevel bevestigd werd, kon de gedetineerde na verloop van een maand een nieuw verzoekschrift neerleggen en zo telkens na verloop van een maand na een beschikking die de aanhouding verlengde.²⁹⁵

4.4.3 Gevolgen.

Na afronding van het onderzoek kon de krijgsauditeur, vanuit zijn hoedanigheid van procureur des konings, de verdachte doorverwijzen naar de krijgsraad of een minnelijke schikking voorstellen. De krijgsauditeur kon bij een gebrek aan schuldbeelden het dossier ook zonder gevolg klasseren of een beschikking tot buitenvervolgung instellen. Alleen de krijgsauditeur gaf dus gevolg aan zijn eigen onderzoek.²⁹⁶ Bij het merendeel van de geopende dossiers werd er niet overgegaan tot vervolging. Bij 57 052 (oftewel bij 58 140 personen) van de 405 067 collaboratiedossiers werd wel overgegaan tot vervolging. Hiervan werden uiteindelijk zo'n 53 000 personen veroordeeld.²⁹⁷

4.4.4 Proces.

Wanneer de krijgsauditeur na zijn onderzoek besliste de zaak door te verwijzen naar de krijgsraad kwam het uiteraard tot een proces. De procedure voor de krijgsraad verliep zoals voor elke rechtbank. Eerst volgt een '*exposé des faits*' (of uiteenzetting van de zaak). Dit is een concrete samenvatting van de activiteiten van de beklaagde tijdens de bezetting. Het is de concrete uitkomst van het onderzoek van de auditeur en is een oplisting van alle in het oog van het gerecht strafbare feiten. Daarna volgt in het requisitoir van de krijgsauditeur de strafvordering. Vervolgens werd de beklaagde meegedeeld waarvan hij werd beticht en legde de beklaagde een verklaring af. Hierin gaf hij zijn versie van de feiten en kon hij

²⁹⁴ De *Honneur Légionnaire* was een rexistische organisatie die moest instaan voor het materiële welzijn van de families van de soldaten van het Waals Legioen

²⁹⁵ Stanislas Horvath, *art. cit.*, pp. 5-6

²⁹⁶ Stanislas Horvath, *art. cit.*, p. 6

²⁹⁷ Paul Aron en José Gotovitch (red.), *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*. Brussel, André Versailles éditeur, 2008, p. 382

bepaalde zaken die hem ten laste werden gelegd, weerleggen. Na de ondervraging van de beklagde werden een heleboel getuigen gehoord. Het kon ook zijn dat bepaalde personen of instellingen, die beweerden slachtoffer te zijn van de handelingen van de beschuldigde, zich burgerlijke partij stelden. Dit kon de Belgische Staat zijn, maar ook bijvoorbeeld de gemeente die de beklagde had bestuurd. Zo eiste de gemeente Rixensart 16 400 franken van haar voormalige burgemeester Fernand Evrard.²⁹⁸ Tijdens het proces legden de burgerlijke partijen op hun beurt hun conclusies en eisen (een geldsom) voor. Na de openbare zitting volgde, na beraad, het vonnis. Dit kon eventueel ook in een latere zitting worden uitgesproken.²⁹⁹

De openbare zitting kon gespreid worden over meerdere zittingen en niet noodzakelijk op opeenvolgende dagen. Als de Krijgsraad meende dat er gevaar was dat de veroordeelde zich aan het gerecht zou onttrekken, kon hij, op vraag van de krijgsauditeur de onmiddellijke aanhouding van de veroordeelde bevelen. Wanneer de veroordeelde aanwezig was op de zitting waarop het vonnis werd uitgesproken, werd hij meteen aangehouden door de rijkswachters.³⁰⁰

4.4.5 Straffen.

Met de besluitwet van 17 december 1942 werd naast een uitbreiding van de strafwetartikelen ook de strafmaat verhoogd. Zo zou politieke collaboratie, net als economische en militaire collaboratie bestraft worden met de dood. Dit gaf de krijgsauditeurs en de rechters weinig speelruimte bij de berechting van de collaborateurs. Het gebrek aan variatie in de strafmaatregelen gaf hen niet de kans om ten volle rekening te houden met de aanzienlijke verscheidenheid en intensiteit van de collaboratie.³⁰¹ Gezien de aanwezige druk vanuit de bevolking en de onwetendheid over de collaboratiefeiten in de eerste maanden na de bevrijding zorgde deze bepaling dat de collaborateurs die in de eerste maanden werden berecht, relatief zwaarder werden bestraft.³⁰² Op basis van de door mij onderzochte strafdossiers lijkt deze kritiek enkel tijdens de eerste maanden steek te houden. Tamelijk snel is er een evolutie waarbij de krijgsauditeurs bij het vorderen van de strafmaat wel degelijk erg rekening houden met de gradaties van de collaboratieactiviteiten.

Er was een hele resem aan straffen die de veroordeelde collaborateurs te beurt konden vallen. Ten eerste waren er de straffen die werden gecatalogeerd onder 'criminele straffen'. Het ging om de doodstraf, dwangarbeid (levenslang of tijdelijk), hechtenis (levenslang of tijdelijk: de buitengewone hechtenis tussen vijftien en twintig jaar, de gewone hechtenis van vijf tot tien jaar of van tien tot vijftien jaar) of opsluiting (van vijf tot tien jaar). Deze straffen werden in de gevangenis uitgezeten. Bovenop deze gevangenisstraffen kon de veroordeelde

²⁹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard, *conclusions* van gemeente Rixensart

²⁹⁹ Stanislas Horvath, *art. cit.*, p. 7

³⁰⁰ *Ibidem*, p. 7

³⁰¹ Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *op. cit.*, pp. 60-62

³⁰² Luc Huyse, "The Criminal Justice System As a Political Actor in Regime Transitions: The Case of Belgium 1944-1950", p. 166

ook uit verscheidene politieke en burgerrechten worden ontzet, een geldboete worden toegekend, bepaalde goederen of bezittingen van de veroordeelde verbeurd worden verklaard. Daarnaast verloren degenen tegen wie een criminele straf werd uitgesproken alle titels, graden en werden ze ontzet uit alle openbare ambten, bedieningen en betrekkingen waarmee zij bekleed waren. Naast de criminele straffen waren er ook de 'correctionele straffen': gevangenisstraffen, eventueel gecombineerd met de ontzetting uit bepaalde politieke en burgerlijke rechten, de stelling onder het bijzondere toezicht der politie, een geldboete of een bijzondere verbeurdverklaring.

Na het uitspreken van de straffen moest het krijgsauditoraat de nodige maatregelen nemen voor de uitvoering van de veroordelingen wegens incivisme. Van de 2940 ter dood veroordeelden werden er 242 terechtgesteld. Uiteindelijk brachten 26 000 veroordeelden een tijd door in de gevangenis. De gevangenisstraf kon door middel van een genademaatregel of door toepassing van de wet-Lejeune verkort worden. De wet-Lejeune bepaalde namelijk dat personen die een derde van hun straf hadden uitgezeten, voorwaardelijk vrij konden komen. Belangrijk om op te merken is dat de voorwaardelijke invrijheidsstelling een gunst was en geen automatisch recht. De beslissing hing af van meerdere gunstige adviezen. De incivieken konden aanvankelijk dan ook slechts zelden genieten van voorwaardelijke vrijlatingen. Vooral incivieken die correctionele straffen hadden opgelopen, maakten kans op voorwaardelijke invrijheidsstelling indien ze mistens een derde van hun straf hadden uitgezeten. Ook genademaatregelen konden de gevangenisstraf in tijd verkorten. De Koning had het recht om uitgesproken straffen te verminderen of kwijt te schelden. Vooraleer de Koning genade kon verlenen, werd de zaak onderzocht door het ministerie van Justitie en door het Auditoraat-Generaal. Genade had geen invloed op het oordeel, maar enkel op de uitvoering van de straf. Wat incivisme betreft, werden duizenden genadeverzoeken ingediend bij de dienst genade van het ministerie van Justitie. Tussen september 1944 en 1949 genoten 18 726 veroordeelden een genademaatregel.³⁰³

Beide maatregelen zorgden voor het tamelijk snelle en continue vrijkomen van veroordeelde collaborateurs. Koen Aerts toonde aan dat het maximum aantal opgesloten eind juli 1945 in maart 1947 al was gehalveerd. Ruim een jaar later (juli/augustus 1948) was nog een vierde opgesloten. In de eerste helft van de jaren 1960 ten slotte zorgde de socialist Piet Vermeylen voor een definitieve afname van het aantal opgesloten incivieken door ook de meeste personen, begenadigd door een gemotiveerd besluit, in vrijheid te stellen.³⁰⁴

4.4.6 Verzet en hoger beroep.

De beklaagde, de burgerlijke partij en de krijgsauditeur konden in hoger beroep gaan tegen het vonnis. De betichte kon van oordeel zijn dat hij ten onrechte of te zwaar werd gestraft. De krijgsauditeur of de burgerlijke partij konden op hun beurt menen dat de straf te licht

³⁰³ Stanislas Horvath, *art. cit.*, pp. 13-16

³⁰⁴ Koen Aerts, *Repressie zonder maat of einde?*, pp. 498-499

was of dat de verdachte ten onrechte werd vrij gesproken. Wanneer de verdachte op de rechtszittingen van de krijgsraad aanwezig was geweest, was het vonnis tegensprekelijk en ging de termijn voor hoger beroep in vanaf de dag na het vonnis. Bij een verstekveroordeling nam de termijn voor hoger beroep aan vanaf de betekening van het vonnis aan de verdachte. De betekening van het vonnis deed de termijn aanvangen om verzet of hoger beroep aan te tekenen. De termijn voor verzet of hoger beroep bedroeg in principe 10 dagen. In het geval van verzet werd het proces helemaal overgedaan voor dezelfde rechtbank. De besluitwet van 1944 voorzag vele veroordelingen bij verstek en voerde voor misdaden en wanbedrijven tegen de veiligheid van de staat een andere regeling in wanneer een verdachte bij verstek werd veroordeeld en het vonnis niet aan de persoon kon betekend worden (bijvoorbeeld omdat de verdachte zich in het buitenland bevond). In dat geval werd de veroordeling tegensprekelijk geacht zes maanden na de betekening. Na die zes maanden kon men dan nog enkel hoger beroep aantekenen.

Wanneer men overging tot hoger beroep, deed men het proces helemaal over voor het Militair Gerechtshof. Ofwel werd het eerste vonnis bevestigd, ofwel werd het vonnis vervangen door een nieuwe gerechtelijke beslissing, een arrest. De procedure voor het Militair Gerechtshof verschilde van die voor de Krijgsraad. Het hof oordeelde op basis van stukken. Desondanks moesten de verdachten wel verdedigd worden door een advocaat. Het verloop van het proces was voor de rest gelijkaardig aan dat voor de krijgsraad.³⁰⁵

³⁰⁵ Stanislas Horvath, *art. cit.*, pp. 7-8

Hoofdstuk 5: Rex-burgemeesters voor het gerecht.

In dit hoofdstuk staat de manier waarop het onderzoek naar de Rex-burgemeesters werd gevoerd centraal. Vaak werd de gerechtelijke repressie weggezet als een politieke repressie, waarbij de krijgsauditeurs unilateraal optraden tijdens het onderzoek. We gaan na in welke mate deze stelling klopt door te kijken op welke manier het onderzoek werd gevoerd. We kijken ook naar de manier waarop sociale actoren een invloed konden uitoefenen op het gerechtelijk onderzoek. In dat verband wordt allereerst geanalyseerd hoe de aanklacht tot stand kwam en wie daar invloed op had. Vooral de particuliere aanklacht in de vorm van brieven *à charge* komen hier aan bod. Ook de eventuele rol van het verzet wordt in dat verband belicht. Vervolgens wordt meer concreet gekeken naar hoe de onderzoekers de verschillende aanklachten probeerden hard te maken. Welke getuigen werden ondervraagd en op welke elementen focusten ze? Naast de aanklacht-kant wordt de manier waarop de verdachte Rex-burgemeesters zich trachtten te verdedigen tegen de aanklachten bestudeerd. Er wordt gekeken hoe de verdediging tot stand is gekomen, welke verdedigingsargumenten de verdachten naar voren schoven, welke rol de advocaat speelde enz. Belangrijk in dat verband is in welke mate de krijgsauditeur rekening hield met de aangehaalde verzachtende omstandigheden. Er wordt dus nagegaan wat de mogelijke impact was van de verdediging op het onderzoek.

Interessant bij het onderzoek naar de verdediging zijn de brieven *à décharge*, de gunstige verklaringen en de petitie die ten ontlaste van de verdachte Rex-burgemeesters zijn opgesteld. Er wordt onderzocht in welke mate deze een indicator kunnen zijn voor de sociale positie van de verdachte Rex-burgemeester en de perceptie van de verdachte door de lokale gemeenschap. De hypothese is hier dat veel brieven *à décharge* of gunstige verklaringen wijzen op een positieve inschatting van de burgemeester. Eerder zagen we namelijk dat heel wat Rex-burgemeesters erin slaagden om een lokale consensus te bereiken met de inwoners van hun gemeente. Men kan zich dan afvragen of dit zich ook vertaald ziet in het gerechtelijk onderzoek. De vraag die zich dan opdringt is wanneer de Rex-burgemeesters positief werden ingeschat door de lokale gemeenschap en welke elementen daar een rol in speelden.

5.1 De totstandkoming van de aanklacht via brieven *à charge*.

De totstandkoming van de aanklacht is een interessant punt om te bekijken voor het onderzoek naar de perceptie van de Rex-burgemeester door de lokale gemeenschap. De aanklacht kon namelijk tot stand komen op initiatief van gerechtelijke instanties zoals het 'Hoog Commissariaat voor Staatsveiligheid', belast met de handhaving van de openbare orde binnen de naoorlogse maatschappij, en andere politionele diensten die op zoek gingen naar belastend materiaal die het openen van een onderzoek naar verdachte collaborateurs rechtvaardigden. De aanklacht kon echter ook tot stand komen via een particuliere aanklacht. Deze particuliere aanklacht kon vaak worden geuit in een brief die werd geschreven naar 'het gerecht'. Deze brieven *à charge* zijn erg interessant want ze zijn geschreven met als achterliggende gedachte dat de Rex-burgemeester zich illegaal had gedragen en daarvoor gestraft moest worden. In dit onderdeel wordt nagegaan in welke

gevallen men wel of geen brieven ten laste van de Rex-burgemeester schreef en welke de redenen waren waarom men een brief *à charge* schreef.

5.1.1 Brieven *à charge*.

5.1.1.1 Wat?

Op 10 september 1944 schreef L. Larsimont, een inwoner van Tongrinne, een brief aan de commandant van de Rijkswacht van het naburige Sombrefe. Daarin vermeldde Larsimont dat de instigatoren van de arrestatie van zijn nichtje, M. Baudet, Zéphir Denys en zijn twee zonen waren. Bovendien zouden de verklikkers een premie van 2500 frank hebben getrokken. Larsimont zei deze informatie te hebben gekregen van een agent van de *Geheime Feldpolizei* van Brussel.³⁰⁶ Twee dagen later werd de briefschrijver ondervraagd door de Rijkswacht van Sombrefe, aan wie hij de inhoud van zijn brief bevestigde.³⁰⁷ Deze beschuldiging van verklikking werd ter harte genomen door de onderzoekers en uiteindelijk werd het onderzoek toegespitst op de aanklacht van verklikking.³⁰⁸ Uit verder onderzoek bleek echter dat Denys niets met de verklikking te maken had.

Zulke brieven ten laste (*à charge*) van de verdachte bevinden zich regelmatig in de strafdossiers. Deze brieven vormden een particuliere aanklacht tegen de burgemeester en leidden meestal tot het openen van een dossier/onderzoek (cfr. infra). In de brieven uitten de briefschrijvers hun grieven of hun ongenoegen over de Rex-burgemeester. Ze verwijzen naar de in hun ogen strafbare feiten die de burgemeester heeft gepleegd tijdens de bezetting. De brieven waren haast altijd gericht aan de krijgsauditeur. De briefschrijvers vroegen aan de krijgsauditeur om de zaak ten gronde te onderzoeken en een gepaste straf te vorderen. De naoorlogse burgemeester van Sautour bijvoorbeeld vroeg, vlak voor het proces van Alphonse Draelants, in zijn brief aan het parket van Namen in naam van zijn inwoners "*que cet anti-belge ne peut jouir d'aucune mesure de clémence*".³⁰⁹ Even vaak bestond de brief *à charge* uit niet meer dan een verslag van de feiten volgens de briefschrijver, zonder beschuldigende woorden of een expliciete vraag om streng te straffen. Impliciet is de vraag naar een gepaste straf wel aanwezig. Men verwachtte dat de krijgsauditeur iets met de aangedragen elementen doet, anders zou men niet schrijven.

5.1.1.2 Wie?

In 16 van de 29 zaken ontving het gerecht een brief ten laste van de verdachte. De identiteit van de briefschrijvers was vaak beperkt tot diens naam en adres. Heel veel informatie over de briefschrijvers kan men niet afleiden uit de brieven *à charge*. Wat wel duidelijk is, is dat in het merendeel van de gevallen de briefschrijvers een rechtstreeks of onrechtstreeks nadeel hadden ondervonden door het handelen van de burgemeester. Het persoonlijke aspect lijkt

³⁰⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, brief *à charge* van L. Larsimont 10/9/1946 aan Rijkswacht van Sombrefe

³⁰⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, PV van Rijkswacht 12/9/1944 L. Larsimont

³⁰⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, *exposé des faits* 4/6/1946

³⁰⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, brief van Jacques aan parket van Namen 30/12/1946

een belangrijke factor te zijn geweest voor het schrijven van een brief ten laste. Weinig brieven ten laste verwezen algemeen naar het slechte beleid van de burgemeester. Bijna nooit werd in de brieven *à charge* enkel en alleen het rexistische karakter van de burgemeester aangeklaagd. Verklipping is een beschuldiging die dan ook heel vaak voorkwam in de brieven *à charge*. In die mate dat bijna elke Rex-burgemeester die werd aangeklaagd voor verklipping een brief *à charge* in zijn dossier had. Met andere woorden, de Rex-burgemeesters die tijdens de bezetting iemand hadden verklikt (of van wie het gerecht vermoedde dat die iemand had verklikt), maakten meer kans op een brief *à charge*. Personen die beweerden gedeporteerd of gearresteerd te zijn geweest door toedoen van de burgemeester komen heel vaak voor als briefschrijver. Ook familieleden van al dan niet verklikte personen richtten een schrijven naar de krijgsauditeur of zijn substituut om hen op de hoogte te stellen van de verklipping. Dit was enerzijds logisch in het geval de verklikte persoon was gedeporteerd en niet meer was teruggekeerd. Zo schreef de vrouw van T. Van Pévenage, die een dispuut had met burgemeester Arthur Staquet, achtereenvolgens aan de Rijkswacht en de krijgsauditeur dat burgemeester Staquet verantwoordelijk was voor de verklipping van haar man die in een Duits concentratiekamp was overleden in maart 1944.³¹⁰

Of sommige brieven *à charge* werden geschreven uit persoonlijke rancune en dus zonder legitieme grond is moeilijk te achterhalen. Men kan er van uitgaan dat sommige brieven schrijvers oprecht uitgingen van de schuld van de Rex-burgemeesters. Eenmalig is er wel een rechtstreekse aanwijzing dat een de burgemeester werd beschuldigd van verklipping bij wijze van afrekening. Op 15 februari 1945 schreef een lid van het Geheime Leger naar de krijgsauditeur met de mededeling dat de aanklachten tegen François Gorez werden geformuleerd uit '*rancune personnelle*'. Hij wees erop dat de verzetsleden die de aanklacht hadden geformuleerd een slechte naam hadden bij hun verzetsgroep en dat hun optreden tijdens de bevrijding weinig eervol was geweest. De verzetsstrijder vroeg dan ook om hun klachten te laten vallen. Zeker gezien de hele bevolking achter Gorez stond.³¹¹

5.1.1.3 Gevolgen.

De briefschrijvers werden bijna altijd korte tijd later verhoord door de Rijkswacht, of later door de krijgsauditeur. Dit gaf de onderzoekers de kans om door te vragen op zaken die niet duidelijk waren in de brief *à charge*. Dit toont aan dat er veel belang werd gehecht aan de brieven *à charge*. In de eerste plaats omdat de brieven *à charge* vaak nieuwe aanklachten aandroegen, vooral inzake verklipping. Enkele boeren van Sombrefte beschuldigden Rex-burgemeester Gustave Tibaut er bijvoorbeeld van verantwoordelijk te zijn geweest voor hun arrestatie door de Duitsers. Tibaut had op vraag van de Duitsers lijsten doorgestuurd met daarop de namen van de boeren die niet voldoende voedsel hadden geleverd. De boeren op de lijst van Tibaut werden vervolgens aangemaand te voldoen aan de quota's. Toen ze dat niet deden werden ze opgepakt. Volgens de boeren was Tibaut de grote schuldige. Uit

³¹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Arthur Staquet, brief *à charge* aan Procureur des Konings Bergen 25/9/1944

³¹¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, brief aan krijgsauditeur 15/2/1945

verder onderzoek bleek echter dat burgemeester Thibaut in feite voor hen was tussengekomen, waardoor ze rapper vrij waren gekomen.³¹² Ook andere zaken dan verklikking, zoals het bestuur of het algemene gedrag van de burgemeester, kon onderwerp zijn van de brieven *à charge* (maar in mindere mate). Meestal bracht dit niets nieuws aan het licht, tenzij de brief in een eerste fase van het onderzoek werd geschreven. Zo zijn er enkele naoorlogse burgemeesters die in de naam van de bevolking berichtten over het slechte bestuur van de burgemeester. De naoorlogse burgemeester van Sautour, E. Brisbois bracht krijgsauditeur Pierret op de hoogte van alle daden op Alphonse Draelants' conto: Draelants was een actieve propagandist, woonde Rex-meetings bij, droeg een uniform, verzette zich tegen de mis die de priester wou opdragen aan een verongelukte geallieerde piloot, enz.³¹³ Deze beschuldigingen waren op dat moment niet nieuw voor het gerecht en de brief had dan ook weinig gevolgen.

De briefschrijvers konden niet alleen de aanzet geven tot het onderzoek, ze konden in hun brieven ten laste ook aanwijzingen geven voor het verdere verloop van het onderzoek. Zo kon men personen voorstellen die het verhoren waard waren. Op die manier werden de onderzoekers geholpen in hun taak. Langs deze weg kregen de onderzoekers belangrijke onderzoekspistes voorgeschoteld. Zaken waarvan men nog niet op de hoogte was, konden via een brief *à charge* plots opduiken, waarna de auditeur de Rijkswacht vraagt om de zaak te onderzoeken. V. Huet, die beweerde gedeporteerd te zijn geweest door toedoen van Assoignon, schreef bijvoorbeeld hoe Assoignon tijdens de bezetting een '*liste d'asociaux*' had opgesteld en doorgestuurd naar het '*Office du Travail*'. Belangrijk is dat Huet de onderzoekers aanraadde de chef van het '*Office du Travail*', R. Van Spitael, te ondervragen.³¹⁴ Deze bevestigde het verhaal van H. en bracht de onderzoekers op een nieuw spoor. Assoignon bleek een van de 15 burgemeesters uit het arrondissement Doornik-Ath die gehoor had gegeven aan de oproep om een 'lijst van asocialen' op te sturen. De personen die op de lijst stonden werden vervolgens stuk voor stuk ondervraagd. Allen hadden ze zich meerdere malen moeten melden aan de *Werbstellen*. Uiteindelijk konden ze allemaal ontkomen aan de verplichte tewerkstelling.

Het merendeel van de brieven werd geschreven net na de bevrijding, in september of oktober 1944. Dit past in de sfeer van vergelding die leefde binnen de maatschappij. Anderzijds werden ook brieven geschreven in de weken voorafgaand aan het proces voor de krijgsraad. Wanneer de burgemeester op de vlucht was geslagen richting Duitsland en pas rond mei 1945 terugkeerde, kwamen ook pas dan de brieven op gang.

Brieven *à charge* ontstonden meestal uit eigen beweging van de briefschrijvers, gevoed door het hen aangedane onrecht. De brieven ten laste ontstonden, in tegenstelling tot de brieven *à décharge* en de gunstige verklaringen (cfr. infra), dus vaker op een 'spontane manier'. Toch

³¹² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, Getuigenverhoor Mosseray L.-J. 30/4/1945

³¹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, brief *à charge* E. Brisbois aan krijgsauditeur 10/10/1944

³¹⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, brief *à charge* van V. Huet 20/3/1944

zijn er ook voorbeelden te vinden van brieven die op een georkestreerde manier zijn samengebracht. Het kon bijvoorbeeld zijn dat het verzet zich kantte tegen de burgemeester en een campagne op het getouw zette tegen de burgemeester, onder meer via het verzamelen van brieven *à charge*. Dit en andere manieren waarop het verzet zijn stempel drukte op de gerechtelijke processen worden hieronder besproken.

5.1.1.4 Rol van het verzet.

Het verzet tegen de Duitse bezetter en haar medestanders stond een stuk sterker en was meer actief in Franstalig België tegenover Vlaanderen. Het antifascisme en (anti-Duitse) patriottisme, twee ideologische factoren die aan de basis konden liggen van het ontstaan van verzetsgroeperingen, stonden traditioneel sterker in Wallonië. Vooral in de geïndustrialiseerde Waalse gebieden hadden de communistische en socialistische partijen een sterke achterban.³¹⁵ De vraag die hier aan bod komt is op welke manier het verzet een invloed trachtte uit te oefenen op de rechtspleging. Op welke manier trachtte het verzet zich tout court te profileren? Gezien de sterke aanwezigheid van het verzet in Wallonië tijdens de bezetting zou men kunnen verwachten dat ze op een of andere manier zich zou laten gelden; onder meer via het schrijven van brieven *à charge* aan de gerechtelijke instanties of aan de Rijkswacht.

Dat het verzet een rol speelde tijdens de straatrepressie en de interneringen is genoegzaam bekend.³¹⁶ Ook verschillende Rex-burgemeesters werden door verzetsgroepen opgepakt en geïnterneerd door lokale verzetsgroepen. Emile Renson van Grand Hallet bij Luik werd bijvoorbeeld eerst meegenomen door een lokale afdeling van het communistische *Front de l'Indépendance* (FI) in Hannuit. Deze ondervroeg Renson over zijn activiteiten tijdens de bezetting en leverde hem vervolgens uit aan de Rijkswacht, waarna Renson werd geïnterneerd.³¹⁷ Rex-burgemeester van Estinnes-au-Val, Arthur Staquet werd op zijn beurt door het Geheime Leger (of *l'Armée Secrète*) opgepakt en geïnterneerd. Tijdens de bevrijding door de Amerikanen verrichtten verzetsleden een 'huiszoeking' bij Arthur Staquet waarbij ze drie mappen compromitterend materiaal meenamen en overhandigden aan de Rijkswacht.³¹⁸ Deze studie is er niet op gericht het functioneren van het verzet tijdens de straatrepressie te analyseren, maar hun rol was onmiskenbaar. Ook tijdens het verloop van de gerechtelijke repressie leken ze een rol te spelen, al leek die minder prominent in vergelijking met de gebeurtenissen tijdens de straatrepressie en de interneringen.

Een eerste mogelijkheid waarbij het verzet invloed kon uitoefenen op het onderzoek was door het schrijven van brieven *à charge*. De verzetsgroep kon de regie in handen nemen en getuigenissen of brieven *à charge* verzamelen. Vervolgens stuurden ze deze aanklachten door naar de Rijkswacht of de krijgsauditeur. Zo'n situatie zien we slechts in enkele gevallen. Op 22 mei 1945 kreeg de Gerechtelijke Politie van Marche verscheidene documenten

³¹⁵ Mark Van Den Wijngaert (red.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, pp. 213-215

³¹⁶ Mark Van Den Wijngaert (red.), *op. cit.*, p. 280

³¹⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht 25/9/1944 ondervraging Emile Renson

³¹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Arthur Staquet, PV Rijkswacht 28/9/1944 *Renseignements*

toegestuurd van G. Gérard, een voormalig lid van het Witte Leger. Zij slaagde erin een achttal verklaringen ten laste van Albert Cornet, Rex-burgemeester van Ortho, te verzamelen. Een van de personen had al eerder op eigen initiatief een brief *à charge* geschreven. De dorpsleraar, Lambert, had een aanvaring gehad met de rexistische gemeentesecretaris, die tevens neef was van Albert Cornet. De leraar werd daarop uitgenodigd op het gemeentehuis, waar hij te horen kreeg dat hij bovenaan de gijzelaarslijst kwam te staan en dat hij zou boeten, als de gemeentesecretaris of de burgemeester iets zou overkomen.³¹⁹ Verzetlid Gérard vond in de dorpsleraar dus een medestander tegen Rex-burgemeester Cornet. Alle andere personen die een verklaring ten laste hadden geschreven, leken dit niet gedaan te hebben zonder de inmenging van verzetlid Gérard. De verklaringen zelf waren echter niet voldoende interessant en hadden weinig gevolgen voor het onderzoek. De verklaringen droegen namelijk weinig nieuws naar voren. Ene A. Urbain verklaarde bijvoorbeeld dat de gemeentesecretaris hem had afgedreigd. Deze had hem toegesnuwd: *“si j’entends encore dire un seul mot, j’ai les moyens de te faire disparaître que tu n’y verras rien. En plus si on me tue avant que les Anglais n’arrivent, tu seras tué également. Donc, bien compris.”* A. Urbain werd hierover niet verder verhoord.³²⁰ Ook het Geheime Leger liet zich niet onbetuigd tijdens het onderzoek naar Cornet. Het stuurde een zelf opgestelde ‘proces-verbaal’ naar het gerecht. Daarin verklaarde een vrouw hoe ze had opgevangen dat Cornet verantwoordelijk was voor de terechtstelling van twee personen.³²¹ In het onderzoek naar Albert Cornet namen deze verzetsgroeperingen dus zelf initiatief om compromitterend materiaal te verzamelen tegen Albert Cornet. Een ander geval waarbij de lokale verzetsgroep optrad vanuit zijn hoedanigheid als verzetsgroep zien we bij Rex-burgemeester van Jamagne, Edmond Leclercq. De militaire kapelaan van zone III in Henegouwen van de *Mouvement National Belge* (MNB) liet de krijgsauditeur weten dat “Leclercq de meest te vrezen Rex-burgemeester was van de streek en een van de grootste tegenstanders van het verzet, werkweigeraars en Belgen.”³²² De lokale FI-groep stelde het krijgsauditoraat van Namen op de hoogte van de betrokkenheid van Leclercq bij een arrestatie van een werkweigeraar in het bijzijn van een Feldgendarme.³²³ Bij beide voorbeelden traden de verzetsgroepen op vanuit hun hoedanigheid als verzetsgroep, als officiële organisatie. Dit gebeurde niet heel vaak.

Het kon ook dat verzetsleden vanuit de eigen persoon optraden, zonder inmenging van de verzetsgroep. Dit viel vaker voor dan een hele verzetsgroep die initiatief nam. Wel moet worden opgemerkt dat deze verzetsleden prat gingen op hun verzetsachtergrond. Altijd verwees men naar zijn of haar functie binnen de verzetsgroep. Zo vroeg een commandant

³¹⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, brief *à charge* H. Lambert 24/9/1944 aan Rijkswacht Champlon

³²⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, verklaringen ten laste 15/10/1944

³²¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, verklaring ten laste E. Galoy 6/11/1944

³²² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, brief *à charge* van MNB aan krijgsauditeur 14/8/1945

³²³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, brief *à charge* van FI aan krijgsauditeur Namen 12/10/1944

van het lokale verzet in Estinnes-au-Val in een brief samen met de naoorlogse burgemeester en de gemeentesecretaris om *à charge* te mogen getuigen tegen burgemeester Arthur Staquet.³²⁴ In de verklaring die hij aflegde aan de Rijkswacht stelde hij: *“en tant que commandant des groupes de résistance de Estinnes, je surveillais constamment Staquet, et je puis vous affirmer que pendant toute l’occupation, il a été un chaud partisan de l’ordre nouveau”*³²⁵ Ook H. Lamborelle., hoewel lid geweest van de lokale FI, schreef op eigen initiatief naar de minister van Justitie, nadat zijn brieven naar de gouverneur en de auditeur geen respons hadden opgeleverd. De reden van Lamborelles schrijven is te wijten aan persoonlijke motieven. Zijn motor was ten tijde van de bezetting opgeëist geweest door de Rex-burgemeester van Forêt, Armand Ramioul, en Lamborelle wilde die terug. Lamborelle tooide zich aan het einde van zijn brief met de titel van *‘Secrétaire du FI Section de la Vallée de la Vesdre’*. Hij manifesteerde zich dus als verzetslid, zij het zonder ondersteuning van de lokale FI, waar hij lid van was.³²⁶ Nog een voorbeeld van een verzetslid die op eigen initiatief handelde was de *chef de secteur Brabant-Wallon* van de *Mouvement National Belge* (MNB), J. Hancart Hij wees de krijgsauditeur op het feit dat Fernand Evrard, Rex-burgemeester van Rixensart, er alles aan deed om de werkweigeraars in zijn gemeente geen voedselzegels te geven. Hij deed dit *“par esprit germanophilie et antibelge et afin de forcer les travailleurs à se rendre aux autorités allemandes par manque de ravitaillement ou ressources”*³²⁷ Jean H. slaagde erin om nog drie personen te overtuigen een verklaring ten laste te schrijven waarin ze stellen als werkweigeraar geen voedselzegels te hebben ontvangen.³²⁸ Om zijn getuigenis kracht bij te zetten vroeg hij verschillende slachtoffers van de Rex-burgemeester om een verklaring ten laste te schrijven. Dus heel wat leden van het verzet namen initiatief bij het schrijven van een brief *à charge*; los van hun verzetsbeweging, maar wel als ‘verzetslid’. Het is moeilijk uit te maken of de onderzoekers dan juist meer of minder gewicht gaven aan die brieven. Op het eerste gezicht lijkt er weinig verschil te zijn geweest in de behandeling van de brieven van verzetsleden of niet-verzetsleden.

Het verzet trad dus relatief weinig als gehele groep naar voor tijdens het gerechtelijk onderzoek. Of het verzet uiteindelijk wel degelijk als een blok optrad, was afhankelijk van het gedrag van de Rex-burgemeester tijdens de bezetting en diens relatie met het lokale verzet. De verzetsgroepen profileerden zich enkel wanneer ze tijdens de bezetting een openlijke strijd waren aangegaan met de burgemeester. Zo speelde Albert Cornet, Rex-burgemeester van Ortho, een lijst met maquisards door aan de Sipo-SD.³²⁹ Hij deed dit na een dreigbrief van het Witte Leger.³³⁰ Ook bij het geval Leclercq kan het actieve optreden

³²⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Arthur Staquet, brief van E. Maréchal, P. Lagniau, E. Dartevelde en G. Canart aan krijgsauditeur 10/5/1945

³²⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Arthur Staquet, PV Rijkswacht 7/6/1945 E. Dartevelde

³²⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul, brief *à charge* van H. Lamborelle aan minister van Justitie

³²⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard, brief *à charge* J. Hancart 1/2/1946

³²⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard, brieven *à charge* J. Verraerd, J. Mayne, R. Godfrin

³²⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, *exposé des faits*

³³⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, getuigenverhoor Albert Cornet 23/10/1946

van het verzet tegen Leclercq worden verklaard door de lokale bezettingscontext. Vooraleer Leclercq benoemd werd tot burgemeester, had de voormalige *légionnaire* reeds de opleiding tot *Hilfsfeldgendarme* gevolgd. Bovendien werkte hij nauw samen met de *G.F.P.* van Charleroi aan wie hij inlichtingen over het verzet verschafte. Daarbij nam hij deel aan verschillende arrestaties van verzetsleden.³³¹ De lokale *Mouvement National Belge* liet weten dat Leclercq '*l'ennemi le plus dangereux pour les membres de la Résistance*' was.³³² Meerdere getuigen verklaarden dat Leclercq te pas en te onpas zijn wapen trok om mensen te intimideren. Een rexistische kameraad stelde dat Leclercq gevaarlijk was geworden en enkel uit was op wraak. Leclercq zelf erkende na de oorlog zijn radicale gedrag: "*je suis naturellement colérique et c'est ce caractère qui m'a poussé à semer la colère autour de moi*". Leclercq trachtte een sfeer van terreur te creëren.³³³ Dus enkel een openlijke strijd tussen de Rex-burgemeester en de lokale verzetsgroeperingen leek ervoor te zorgen dat het verzet een campagne tegen de Rex-burgemeester startte en de gerechtelijke instanties in een brief *à charge* aanmaande hard op te treden tegen de verdachte.

Een stap verder dan een brief *à charge* ging het lijvige rapport dat gezamenlijk was opgesteld door de chef van het lokale *Mouvement National Belge* (MNB) en het *Armée Secrète belge* (AS) over een voorval in de gemeente Thieulain dat rexist François Gorez als burgemeester had. De verzetsleider had, onafhankelijk van het gerecht, een onderzoek gevoerd naar de crash van een geallieerd vliegtuig in de gemeente. De getuigen die door het verzet werden gehoord, voornamelijk telegrafisten die zelf deel uitmaakten van het verzet, gaven te kennen dat Gorez net na de crash contact had opgenomen met de *Kommandatur* om haar op de hoogte te stellen van de crash; en om te vragen of er geen Duitse soldaten de buurt zouden kunnen uitkammen op zoek naar de geallieerde piloten die konden ontkomen. Het verzet wilde via het rapport aantonen dat Gorez actief had meegeholpen bij het zoeken van geallieerde piloten. Het dossier werd doorgespeeld aan de Rijkswacht, die het rapport ter harte nam. De mogelijke zaak van verklikking werd het dominante spoor in het onderzoek. Zeker gezien Gorez voor het overige geen opvallende politieke daden had gesteld en bovendien erg geliefd was door de bevolking. De getuigen die reeds figureerden in het rapport van het verzet, werden allen opnieuw ondervraagd en getuigden op de openbare zitting, alsook het verzetslid dat het rapport had opgesteld. Finaal werd Gorez ook aangeklaagd voor verklikking, al werd de verklikking niet weerhouden.³³⁴ Vliegtuigcrashes waren namelijk moeilijk te verbergen voor de bezetter en bovendien moesten de burgemeesters zulke uitzonderlijke voorvallen steeds melden aan de Duitse autoriteiten. Daarnaast kon niet voldoende worden aangetoond dat de komst van de Duitsers op de plaats van de crash rechtstreeks het gevolg was van Gorez' waarschuwing. De aanklacht die het verzet formuleerde, had dus een grote invloed op het verdere verloop van het

³³¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, *exposé des faits* 28/3/1945

³³² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, brief *à charge* van MNB aan krijgsauditeur 14/8/1945

³³³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, getuigenverhoor 4/8/1945 P. Piret

³³⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, vonnis 20/4/1945

onderzoek. Ook al werd de crash niet weerhouden, het voorbereidende werk van het lokale verzet had een grote invloed op de manier waarop het onderzoek werd gevoerd.

In het algemeen is de rol van het verzet bij de totstandkoming van brieven *à charge* niet zo prominent te noemen. De keren dat het verzet als georganiseerde organisatie naar voren trad is beperkt. Maar dat ze een rol konden spelen, bijvoorbeeld door mensen te mobiliseren om te getuige *à charge* of zelf met compromitterend materiaal aan te draven, mag duidelijk zijn. Vooral wanneer het lokale verzet een openlijk oorlog voerde met de burgemeester, zoals het geval was bij Leclercq, lijken ze bereid als een blok op te treden.

5.1.2 Besluit.

Het schrijven van brieven *à charge* was een van de manieren bij uitstek waarop maatschappelijke actoren hun invloed konden doen gelden op het gerechtelijk onderzoek naar de verdachte Rex-burgemeesters. In het merendeel van de gevallen uitten de briefschrijvers in de brieven *à charge* een beschuldiging aan het adres van de verdachte Rex-burgemeesters. Meestal ging het om een beschuldiging van een verklikking. Steevast werden de brieven *à charge* in overweging genomen door de krijgsauditeurs. Ze gaven vaak een aanzet tot verder onderzoek en konden ook nieuwe onderzoekspistes voorschotelen aan de onderzoekers. Bepalend voor de totstandkoming was het feit of de Rex-burgemeester tijdens de bezetting iemand persoonlijk nadeel had berokkend. Alle briefschrijvers hadden namelijk een 'goede reden' om de burgemeester te beschuldigen. Omwille van die reden is het moeilijk een algemeen profiel op te stellen van degenen die een brief *à charge* hadden geschreven. Een interessante vraag in dat verband is of de briefschrijvers er anders zouden uitzien, moest het niet gaan om burgemeesters.

5.2 Het onderzoek.

Na ontvangst van een aanklacht of na het verzamelen van voldoende bewijsmateriaal dat het voeren van een onderzoek rechtvaardigde, opende de krijgsauditeur een onderzoek naar de verdachte oorlogsburgemeester. In dit onderdeel wordt dieper ingegaan op hoe het onderzoek werd gevoerd. Dit is een lastige taak aangezien de dossiers op zich heel complex zijn. Elk specifiek dossier verdient een diepgravend onderzoek, gezien de verschillende contextuele parameters erg verschillend zijn. Toch zijn er enkele parallellen te trekken in de manier waarop het onderzoek werd gevoerd en aan welke elementen men meer of minder aandacht schonk. Deze parallellen worden hier uiteengezet. Er wordt nagegaan welke personen werden ondervraagd, op welke elementen de speurders focusten tijdens het onderzoek, welke invloed de advocaat kon uitoefenen, of ten minste welke rol hij opnam.

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de verschillende mogelijke aanklachten die de Rex-burgemeesters te beurt konden vallen. De overtredingen van de strafwetartikels 118bis (politieke collaboratie), 121bis (militaire collaboratie), 113 (militaire collaboratie) en 115 (economische collaboratie). Gezien het om de strafrechtelijke vervolging van

oorlogsburgemeesters gaat, is het niet te verwonderen dat alle personen uit de onderzoeksgroep voor politieke collaboratie werden aangeklaagd. Al is er een uitzondering. Maurice Houyet van Gerpennes moest zich enkel en alleen verantwoorden voor economische collaboratie. Houyet had als ingenieur zijn diensten aan de *Kommandatur* aangeboden, naar eigen zeggen om te fungeren als tolk. Hoewel hij als lid van Rex de burgemeesterspost had opgenomen, schonk men hier weinig aandacht aan bij het onderzoek. De auditeur droeg de Rijkswacht op om over te gaan tot een « *enquête approfondie sur l'activité et le comportement de la firme... durant l'occupation ennemie. Relever tous elements d'infraction aux articles de CP relevant de ma compétence et notamment à l'article 115* ». ³³⁵ De krijgsauditeur droeg de rijkswachters dus expliciet op om het onderzoek vooral te voeren naar mogelijke overtreding van het strafwetartikel 115. Zijn lidmaatschap van Rex werd louter gebruikt om te bewijzen dat Houyet met zijn brief naar de *Kommandatur* wel degelijk economische collaboratie nastreefde en niet louter als tolk wenste te werken. Dit sluit aan bij de conclusie van Nico Wouters dat wanneer iemand namens het V.N.V. of Rex een bestuurlijke functie had opgenomen dit doorgaans niet werd erkend als een politiek feit. Om iemand voor politieke collaboratie aan te klagen waren bijkomende politieke daden nodig. Zulke openlijke 'politieke daden' ontbraken bij Houyet en men focuste zich op mogelijke economisch collaboratie. Dit was anders in Nederland waar het opnemen van een mandaat als NSB-lid wel degelijk als politiek feit werd beschouwd. ³³⁶

Van de 29 personen uit de onderzoeksgroep zijn er 8 die enkel en alleen voor politieke collaboratie werden aangeklaagd. Het merendeel van de Rex-burgemeesters werd verdacht van verklikking: 17 van de 29 personen werden verdacht van het plegen van een of meerdere verklikkingen, naast politieke collaboratie. Vijf van die 17 werden daarbij nog aangeklaagd voor militaire collaboratie of economische collaboratie. Tot slot werden nog 3 personen, naast politieke collaboratie, verdacht van militaire en economische collaboratie, zonder verklikkingaanklacht.

5.2.1 Getuigen: de gerechtelijke logica.

In zijn zoektocht naar bewijsmateriaal, kon de krijgsauditeur verschillende personen ondervragen of laten verhoren door bijvoorbeeld de plaatselijke Rijkswacht. Deze getuigenissen konden zowel ten laste (*à charge*) of ten ontlaste (*à décharge*) van de beklaagde zijn. Vaak is het echter moeilijk de getuigenissen te categoriseren onder een bepaalde noemer. De getuigenissen waren heel feitelijk en komen tot stand in dialoog met de ondervragers (zie hoofdstuk 1). De onderzoekers of de auditeur waren op zoek naar heel specifieke informatie en kozen in functie hiervan de getuigen uit. De getuigen dienden zich meestal logisch aan. Gevolg is dat de verklaringen in geringe mate het expliciete waardeoordeel van de getuige weergaven. De verklaringen zijn in dat verband zelden zwart-wit te beschouwen. Ze bevatten zowel bezwarende elementen zoals "hij was een notoir

³³⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. x, Maurice Houyet, brief van de krijgsauditeur aan de Rijkswacht

³³⁶ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 585

rexist”, “droeg een uniform” als ontlastende argumenten zoals: “hij werd beïnvloed door zijn vrouw”, “hij deed de bevolking geen kwaad”, “hij stelde geen antipatriottische daden”, enz...

Uit de processen-verbaal of de getuigenverhoren is het niet op te maken op welke manier de onderzoekers tot bij de getuigen zijn uitgekomen. Of de getuigen zichzelf aanboden om een verklaring af te leggen, is niet of heel moeilijk te achterhalen. Indien heel wat getuigen zich spontaan zouden melden bij de Rijkswacht om te getuigen tegen de burgemeester, zou dit nochtans heel wat vertellen over diens maatschappelijke positie. Al werd reeds duidelijk gemaakt dat mensen die een brief *à charge* schreven steevast werden ondervraagd in verband met hun brief. Heel af en toe krijgen we toch een beperkte inkijk op hoe de rijkswachters op zoek gingen naar getuigen en dat dit niet altijd van een leien dakje liep. Tijdens het onderzoek naar Albert Cornet, Rex-burgemeester van Ortho, lieten de Rijkswachters aan de krijgsauditeur weten dat - na een vragenronde bij enkele betrokkenen - *“comme pour toutes les enquêtes de ce genre des personnes ayant été victime n’osent pas parler”*³³⁷. De rijkswachters bedoelden met deze personen de slachtoffers van verklikking door Cornet. Deze durfden volgens de onderzoekers niet te spreken of te getuigen. Hoe of waar de rijkswachters zich op baseerden werd niet duidelijk gemaakt, maar het is wel interessant te zien dat de rijkswachters moeite hadden om bepaalde personen te ondervragen omdat ze niet durfden te spreken.

Waarom de krijgsauditeur en de rijkswachters bepaalde personen ondervroegen, is redelijk logisch. De getuigen werden specifiek ondervraagd in functie van het onderzoek. De krijgsauditeur volgde een louter gerechtelijke logica. De getuigen werden gekozen in functie van de specifieke aanklacht. Gezien bijna alle Rex-burgemeesters werden vervolgd voor politieke collaboratie door het uitvoeren van het ambt van burgemeester, kwam men uit bij de personen die het nauwst met hem hadden samengewerkt, in casu de gemeentesecretaris, de schepenen, de bedienden op het gemeentehuis, e.d. Hun getuigenissen zeggen ons zowel iets over hoe de burgemeester had opgetreden als burgemeester, als over zijn hoedanigheid als rexist. In de meeste gevallen lag de focus echter op het bestuur van de burgemeester en of hij dat naar behoren had ingevuld. Uiteraard zegt het voeren van goed bestuur niets over de politieke activiteit van de burgemeester. Deze twee zaken konden los van elkaar staan, al zijn er gevallen waarbij het ambt duidelijk gepolitiseerd was (cfr. supra). Leden van het gemeentepersoneel werden vaak in een vroege fase tijdens het onderzoek ondervraagd. Hun getuigenis kon dus richtinggevend zijn voor het verdere verloop van het onderzoek.

Wanneer de beklaagde voor verklikking werd aangeklaagd, ondervroeg men specifiek de personen die betrokken waren bij de verklikking, met name de slachtoffers, de familie van de slachtoffers of andere ooggetuigen. Niemand getuigde zomaar. Steeds was er een link met de beklaagde of een van zijn daden. Dit heeft uiteraard invloed op het beeld dat van de Rex-burgemeester naar voren komt. Niet de hele buurt getuigde over de burgemeester.

³³⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, PV Rijkswacht ‘*Renseignements*’ 29/11/1944

Een derde groep getuigen zijn personen die erkenden hulp te hebben gekregen van de burgemeester. Ze halen elementen *à décharge* en zijn meestal op verzoek van de advocaat of de verdachte verhoord door het gerecht. Dat dit niet altijd onproblematisch was, toont het voorbeeld van Maximilien Jadoul die ten onrechte uitging van de eigen populariteit.

5.2.2 Onderzoek naar politieke collaboratie en militaire collaboratie.

Een eerste aspect waarop de onderzoekers focusten, was de benoeming van de Rex-burgemeesters. De onderzoekers moesten uitmaken of de Rex-burgemeesters binnen of buiten de Belgische gemeentewet waren benoemd. Daarom werden de oud-burgemeesters, de gemeentesecretaris en soms de arrondissementscommissaris hier steevast over ondervraagd. Zij lieten hun licht schijnen over hoe de machtsgreep zich in hun gemeente had voltrokken. De rijkswachters of de auditeur wilden weten of de verdachte zelf actie had ondernomen en welk rol Rex precies had gespeeld bij de benoeming. Het meest courante verhaal was dat van de burgemeester die moest aftreden a.g.v. de leeftijdsverordening, waarna een door Rex gesteunde kandidaat de vacante burgemeesterspost innam. Er waren echter ook uitzonderingen. Zo was Gustave Thibaut een sinds 1938 verkozen gemeenteraadslid en was hij voor zijn benoeming tot burgemeester eerste schepen in Sombreffe. Hoewel hij lid van Rex was, drongen de arrondissementscommissaris en de gemeenteraadsliden er bij hem op aan zich kandidaat te stellen voor de vacante burgemeesterspost. Op die manier hoopten ze de radicale Rex-kandidaat tegen te werken. Omdat zijn benoeming binnen de gemeentewet en op voorstel van de (niet-rexistische) arrondissementscommissaris gebeurde, werd dit als verzachtende omstandigheid beschouwd.³³⁸

Qua bewijsmateriaal bevonden zich in bepaalde dossiers het benoemingsdossier van de verdachte en ook correspondentie tussen de kandidaat en de Rex-top kan in het dossier worden aangetroffen. Onder andere sollicitatiebrieven en benoemingsbrieven van Gerard Romsée, die werden gevonden in de lokale of nationale administraties, vormden belangrijk bewijsmateriaal binnen het onderzoek.

Om de aanklacht van politieke collaboratie te onderzoeken, waren de onderzoekers louter op zoek naar feiten die men hard kon maken en die volgens de strafwetartikelen strafbaar waren. De onderzoekers probeerden een zo adequaat mogelijk beeld van de politieke activiteiten van de verdachte in kaart te brengen. Alles wat maar verwees naar enige politieke activiteit werd met rood onderstreept door de onderzoekers. In dit verband waren de onderzoekers erg geïnteresseerd in de mate waarin de verdachte propaganda had gevoerd voor Rex of de Duitse bezetter, althans zo kunnen we afleiden uit de antwoorden van de getuigen. Bijna alle getuigen gaven telkens te kennen of de verdachte al dan niet propaganda had gevoerd. Wat er op wees dat de onderzoekers telkens expliciet vroegen of de verdachte propaganda had gevoerd voor Rex of de Duitse bezetter. In de eerste fase van een onderzoek stelden de onderzoekers steeds terugkerende vragen: of de verdachte

³³⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, PV vonnis 22/2/1946

propaganda had gevoerd, of hij een uniform droeg, of hij een wapen bezat, of de verdachte rekruteerde voor onder andere het Waals Legioen, of hij naar Rex-meetings ging, enz.³³⁹ De onderzoekers waren klaarblijkelijk niet helemaal vertrouwd met de lokale bezettingsgeschiedenis en de activiteiten van de verdachte Rex-burgemeesters.

Wanneer er niet meteen sprake was van zware delicten, zoals verklikking of geweldpleging, bleef het onderzoek beperkt tot het bepalen van het profiel van de verdachte. Er wordt gepeild naar de overtuiging van de verdachte (in welke mate onderschreef hij het rexisme?) Men onderzocht sinds wanneer iemand lid was geworden van Rex; en of de verdachte eventueel lid was van een andere NO-gezinde organisatie. Doordat de onderzoekers vooral 'collega's' die bijna dagelijks met de verdachte in contact waren gekomen tijdens de bezetting, zijnde ex-gemeenteraadsleden, schepenen en gemeentepersoneel, ondervroegen, kwam de focus al heel snel te liggen op het bestuur van de Rex-burgemeesters. Het feit of de burgemeester goed bestuur had geleverd werd door veel getuigen impliciet als verzachtende omstandigheid gezien.³⁴⁰ Men mag hierbij niet voorbijgaan aan het feit dat deze personen vaak mee het beleid hadden uitgevoerd en dus anders stonden tegenover de Rex-burgemeester dan de andere inwoners. Over de rol van het goede bestuur als argument bij de verdediging wordt verderop dieper ingegaan.

Wanneer de betrokken persoon werd verdacht van militaire collaboratie werd vooral de nadruk gelegd op het feit of de Rex-burgemeesters lid waren geweest van bijvoorbeeld de *Gardes Wallonnes*³⁴¹ of de opleiding hadden gevolgd tot *Hilfsfeldgendarmarie* in Kontich. Het strafwetartikel 113 bepaalde de voorwaarden voor iemand aan te klagen voor militaire collaboratie. Het trof de mensen die 'wetens' de wapens hadden opgenomen tegen België of taken hadden uitgevoerd die normaal gezien aan de vijandelijke legers toekomen. Een van de standaardvragen die vaak terugkwam in het begin van het onderzoek was de vraag of de getuige de verdachte in een uniform had gezien. Indien het geval was, werd de verdachte hiermee geconfronteerd. De verdachte kon hier vaak moeilijk tegen ingaan. Het zichtbare karakter van militaire collaboratie gaf de verdachte namelijk weinig tegenargumenten. Dit was compleet anders voor verklikking.

5.2.3 Onderzoek naar verklikking.

Wanneer er een vermoeden was van verklikking kwam de focus in het onderzoek hierop te liggen. Luc Huyse maakte een duidelijk onderscheid tussen politieke collaboratie enerzijds en verklikking anderzijds. Verklikking, omschreven door het strafwetartikel 121bis, zou op een aantal punten grondig verschillen van politieke collaboratie. Het werd omschreven als het "kwaadwillig blootstellen van mensen omwille van een echt of ingebeeld feit, aan

³³⁹ Auditoraat-Generaal dossier nr. 867/46, Jules Coppin, PV Rijkswacht 2/10/1944 ondervraging Jules Coppin, PV Rijkswacht 22/9/1944 ondervraging Keymeulen, Rasneur, Lison, Maquelier en Lienart

³⁴⁰ Het is moeilijk af te leiden of de onderzoekers zelf vroegen naar hoe de verdachte het bestuur had ingevuld, of dat het de getuigen zelf waren die, indien het geval, het goede bestuur ten berde brachten.

³⁴¹ Vergelijkbaar met haar Vlaamse equivalent de Vlaamse Wacht. Stond in voor verschillende wacht-en bewakingsdiensten van Duitse installaties, fabrieken, opslagplaatsen, enz.

onderzoek, vervolging of straffen door de vijand.” Wouters stelde dat dit onderscheid niet opgaat voor burgemeesters die vanuit hun functie continu informatie over hun inwoners doorspeelden aan de Duitse autoriteiten. Dit doorgeven van informatie was onvermijdelijk. Omdat ‘verklikking’ een louter strafrechtelijke term is die niet toelaat de complexe bezettingsrealiteit te vatten, opteert Wouters voor de meer neutrale term informatiebeheer dat hij omschrijft als “het probleem van het doorgeven van bezwarende persoonsinformatie over Belgische inwoners door Belgische diensten of gezagsdragers aan Duitse diensten.”³⁴²

Het gerecht had dus de moeilijke taak om te onderzoeken wanneer het doorgeven van persoonsinformatie niet viel onder de normale bestuursuitoefening van de burgemeester; of het om een politieke daad ging en niet om een bestuurlijke daad. Beide hingen vaak samen en enkel door de gehele context te beschouwen kan een mogelijk onderscheid worden gemaakt. Dit spanningsveld kwam onder meer tot uiting bij de controle van de voedselleveringen. Elke burgemeester maakte de afweging in welke mate hij de Duitse instructies naleefde inzake de voedselleveringen. Gustave Thibaut werd door drie boeren in zijn gemeente beschuldigd van hen te hebben verklikt voor het onvoldoende leveren van graan, melk en vlees, waarna bij twee van hen 4 koeien werden opgeëist.³⁴³ De drie boeren zagen Thibaut als de grote schuldige. Te meer omdat hij de Duitsers vergezelde toen die langskwamen voor een huiszoeking.³⁴⁴ Het is pas nadien dat enkele stukken vee werden meegenomen door voedselcontroleurs, bijgestaan door Belgische rijkswachters. Een van de boeren, Leopold S, die al verschillende malen door de Belgische instanties was veroordeeld voor achterstallige voedselleveringen, werd door een bijzondere rechtbank van de *Kommandatur* bovendien veroordeeld tot 42 dagen cel.³⁴⁵ Het rapporteren van achterstallige leveringen door de burgemeester viel echter onder de normale dienstuitoefening. De controle op de voedselleveringen was een Belgische aangelegenheid, maar de Duitse overheid trad wel bevoogdend op bij dit Belgische beleid. Zo kregen de Duitse autoriteiten wel degelijk bezwarende informatie in handen. Omwille van die reden werden de verklikkingen uiteindelijk niet weerhouden. Toch was het doorspelen van informatie inzake de voedselleveringen niet altijd even makkelijk te plaatsen onder normale dienstuitoefening. Dat het gerecht het hier moeilijk mee had, bleek uit het geval van Emile Renson, Rex-burgemeester van Grand-Hallet, die de voedselleveringen van de boeren in zijn gemeente strikt controleerde. Verschillende boeren die niet in orde waren met hun leveringen werden door de Duitse autoriteiten veroordeeld tot 19 dagen cel.³⁴⁶ Renson had hun namen rechtstreeks doorgespeeld aan de Duitse autoriteiten op uitdrukkelijke vraag van de *Kommandatur* van Hoei.³⁴⁷ Dit week dus af van de normale gang van zaken waarbij de controle op de voedselleveringen een Belgische aangelegenheid was. In de loop van de

³⁴² Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp.306-307

³⁴³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, *exposé des faits* 22/2/1946

³⁴⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, PV Rijkswacht 2/12/1944 verklaring Thibaut

³⁴⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, PV Staatsveiligheid 30/1/1945 ondervraging L. Somville.

³⁴⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht 9/10/1944

³⁴⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht 9/11/1944 ondervraging Emile Renson

bezetting bemoeide de Duitse bezetter zich echter steeds meer met de voedselleveringen.³⁴⁸ Aangezien Renson de lijst had doorgespeeld op vraag van de *Kommandatur* was deze zaak moeilijk te beoordelen voor het gerecht. Om meer duidelijkheid te krijgen vroeg de krijgsauditeur aan de arrondissementscommissarissen van Luik en Hoei of het normaal was dat de *Kommandatur* vroeg om de namen van tekortschietende boeren door te sturen. En of het normaal was dat de *Kommandatur* zich in 1943 moeide met de leveringen.³⁴⁹ Het gerecht wou zo beter kunnen inschatten of het gedrag van Renson binnen een patroon van informatieuitwisseling met de Duitse bezetter paste. Het antwoord van beide arrondissementscommissarissen bracht echter ook geen duidelijkheid aangezien de ene zei dat dit wel vaker voorkwam en de andere arrondissementscommissaris dit tegensprak. Wellicht hing dit af van regio tot regio. Alleszins beschouwde de krijgsauditeur het gedrag van Renson als normale dienstuitoefening. Renson werd finaal niet aangeklaagd voor verklikking. Wel stond het hele onderzoek in het teken van de mogelijke verklikking van de boeren. Hierdoor werden elementen die moesten wijzen op politieke collaboratie weinig onderzocht.

Ook inzake het handhaven van de openbare orde was het niet altijd even makkelijk in te schatten wat behoorde tot de normale dienstuitoefening en wat niet. Een voorbeeld waarbij de burgemeester verplicht was bezwarende informatie door te spelen zien we bij François Gorez. De burgemeester van Thieulain zag hoe een geallieerd vliegtuig niet ver van zijn woning neerstortte. Gorez bracht meteen de *Kommandatur* van Doornik op de hoogte, waarna twee geallieerde piloten konden worden opgepakt. De andere soldaten konden ontkomen.³⁵⁰ De volgende ochtend belde Gorez opnieuw naar de *Kommandatur* met de vraag of er geen Duitse soldaten samen met de boerenwacht, die hij niet vertrouwde, op zoek konden gaan naar de gevluchte geallieerde soldaten. Zo meldden de verzetsleden die waren geïnfiltrerd binnen de regionale telefooncentrale en de telefoontjes van Gorez naar de *Kommandatur* hadden onderschept.³⁵¹ Gorez verdedigde zich door te zeggen dat de Belgische rijkswachters die hij had gebeld hem hadden gevraagd om de *Kommandatur* te verwittigen. Bovendien opperde Gorez dat er al een patrouille Feldgendarmen was gearriveerd vlak na zijn telefoontje naar de *Kommandatur*. De komst van de Duitsers stond dus los van zijn telefoontje naar de *Kommandatur*, zo stelde Gorez.³⁵² Deze uitleg van Gorez lijkt plausibel, maar is niet op getrouwheid te controleren. Het gebeurde echter wel vaker dat er een vliegtuig neerstortte. De Duitse bezetter had hieromtrent dan ook duidelijke richtlijnen uitgevaardigd. Neergestorte vliegtuigen of geallieerde piloten op bezet grondgebied moesten onmiddellijk gemeld worden aan de Duitse autoriteiten. Ook was het voor de burgemeester moeilijk om zulks bijzonder voorval verborgen te houden voor de

³⁴⁸ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 311-312

³⁴⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief van krijgsauditeur aan arrondissementscommissaris Hoei

³⁵⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, *exposé des faits*

³⁵¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, getuigenverhoor A. Boudrenghien 28/11/1944

³⁵² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, verklaring François Gorez 5/12/1944

Duitsers; zich onttrekken aan de meldingsplicht was dan ook schier onmogelijk.³⁵³ Gorez werd dus vrijgesproken van de verklikingsaanklacht omdat het melden van de crash aan de *Kommandatur* werd beschouwd als een bestuurlijke daad waar niet aan te ontkomen viel.

In al deze gevallen waarbij moest worden uitgemaakt of de verklikking niet eerder viel onder normale dienstuitoefening leek men vaak heel grondig en voorzichtig te werk te gaan. Het gerecht deed zijn best om zo veel mogelijk nuance aan te brengen in het verhaal. Dezelfde voorzichtigheid leek men aan de dag te leggen wanneer het ging om verklikkingen die duidelijk buiten de normale dienstuitoefening vielen. Verklikkingen leken niet snel weerhouden te worden. Geruchten of loze beschuldigingen waren niet voldoende. Enkel in het geval van een schriftelijk bewijs of uitdrukkelijke bekentenis van de verdachte leek verklikking weerhouden te worden. Bij het ontbreken van beiden, dreigde het onderzoek naar verklikking al te vaak op een ja-nee-spelletje uit te draaien. Zo vond men in de administratie van de Feldgendarmerie van Marche een rapport waaruit bleek dat Albert Cornet een zevental personen had verklikt aan de Feldgendarmerie door te wijzen op hun anti-Duitse ideeën en hun clandestiene bijeenkomsten. Cornet wenste dat ze zouden worden opgeëist om te werken.³⁵⁴ Het schriftelijk rapport dat werd gevonden was een duidelijk bewijs.

Een groot probleem is dat vele verklikkingen mondeling zijn gebeurd en dus geen schriftelijke sporen hadden nagelaten. De enige manier waarop de verklikking dan kan worden bewezen is wanneer de verdachte zelf bekende. Naast schriftelijk bewijsmateriaal kon de verdachte ook zelf schuld bekennen zoals Julien Leroy, Rex-burgemeester van Senzeilles en groepschef van Walcourt. Hij speelde de naam door van een werkweigeraar aan een groep *Feldgendarmen*. Deze hield zich schuil bij een landbouwer die, zo zei Leroy, ook wapens leverde aan het verzet. Het leek erop dat Leroy vooral de landbouwer wou treffen. Hij en Leroy hadden het namelijk al vaker aan de stok gehad. Na een huiszoeking bleek de landbouwer geen wapens verborgen te houden. De landbouwer werd dan ook niet verder verontrust. De werkweigeraar daarentegen werd opgepakt en gedeporteerd naar een werkkamp en keerde pas na de oorlog terug. Door de barre omstandigheden had hij een chronische longaandoening opgelopen. Leroy ontkende de verklikking van de werkweigeraar hoegenaamd niet tijdens zijn verhoor, maar hij wierp op dat hij onder druk was gezet.³⁵⁵ Desalniettemin werd de verklikking weerhouden. Een ander voorbeeld waarbij een bekentenis genoeg was om de verklikking te weerhouden zien we in de zaak van Léon Staquet, Rex-burgemeester van Merbes-le-Château. Die regio ten zuiden van Charleroi was in augustus 1944 gekenmerkt door een geweldspiraal tussen het verzet en rexistische bendes, zoals de *Formations B*. Na de moord op een rexistische koppel door het verzet in Merbes-le-Château, kwamen de *Formations B* langs om informatie in te winnen over de aanslag. De burgemeester duidde op hun vraag de woonplaats aan van twee verdachte

³⁵³ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, pp. 316-317

³⁵⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, *exposé des faits* 20/2/1947

³⁵⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 253/46, Julien Leroy, getuigenverhoor E. Masson 17/1/1946

verzetsleden, waarna hun woningen werden geplunderd en vernield door de rexistische *Formations B*.³⁵⁶ Staquet probeerde zich tijdens het onderzoek te verdedigen door te zeggen dat hij enkel had geantwoord op de vraag van de agenten. Staquet gaf te kennen dat hij geen problemen wenste in de gemeente, desalniettemin kon hij de wraakacties van de *Formations B* geen halt toe roepen. Iets wat hem door zijn inwoners na de oorlog erg kwalijk werd genomen.³⁵⁷ Het lijkt erop dat Staquet in deze sfeer van geweld op het einde van de bezetting, geen andere mogelijke oplossing zag om bezwarende info te verstrekken. Het gerecht stelde in het vonnis dat het doorspelen van bezwarende informatie aan collaborerende bendes, zoals de *Formations B*, even goed weerhouden wordt als het verklikken aan de vijand zelf.³⁵⁸

Niet alleen duidelijk bewijsmateriaal was nodig om de verklikking strafrechtelijk te weerhouden. Ook al wezen verschillende factoren op de betrokkenheid van de burgemeester, als er geen directe link kon worden gevonden tussen de aangifte door de burgemeester en de arrestatie van het slachtoffer was het niet voldoende om de verklikkingsaanklacht te weerhouden. In Villers-le-Gambon vroeg eind 1943 de plaatselijke adjudant van de Rijkswacht aan een landbouwer of die zijn zoon, die als werkweigeraar ondergedoken leefde, wou herbergen. De landbouwer bleek echter de schoonvader te zijn van Rex-burgemeester Marc Stordeur en die lichtte zijn schoonzoon in over de zaak.³⁵⁹ Uit het onderzoek bleek dat Stordeur deze informatie niet rechtstreeks aan de Duitse autoriteiten had gemeld, maar aan enkele mede-rexisten. Deze maakten de zaak op hun beurt kenbaar op een Rex-vergadering. Ze verbaasden zich erover dat er nog geen maatregelen genomen waren tegen de werkweigeraar en diens vader. Vervolgens werd de *Kommandatur* van Dinant ingelicht over het voorval en de *Kommandatur* vroeg op haar beurt aan de *Feldgendarmerie* van Philippeville om vader en zoon op te pakken. Uiteindelijk werd de vader veroordeeld tot drie maanden cel. Al kwam hij vroeger vrij door de komst van de Amerikanen in september 1944.³⁶⁰ Er trad dus een soort keten van verklikking op, waardoor de directe verantwoordelijkheid niet louter bij Stordeur gelegd kon worden. Dat leek dan ook de voornaamste reden waarom de verklikkingsaanklacht kon worden hard gemaakt.

In het algemeen is het moeilijk in te schatten waarom verklikkingen precies werden weerhouden. Of de gevolgen van de verklikking zwaar moesten zijn is niet duidelijk. Het strafwetartikel maakt gewag van “het blootstellen van het slachtoffer aan onderzoek, vervolging en de straffen van de vijand.” Deze vage omschrijving maakt het niet eenvoudig te bepalen welke gevolgen voldoende zijn om verklikking strafrechtelijk te weerhouden. Wouters schrijft dat de gevolgen zwaar genoeg moesten zijn. De grens lag volgens hem op

³⁵⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 222/47, Léon Staquet, *exposé des faits*

³⁵⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 222/47, Léon Staquet, ondervraging Staquet 3/9/1945

³⁵⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 222/47, Léon Staquet, vonnis 9/5/1947

³⁵⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur, openbare zitting 15/10/1945 getuigenis R.

Nemerlin

³⁶⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur, PV Rijkswacht 2/8/1945 ondervraging R. Nemerlin

drie maanden hechtenis. Verder gaat hij er echter niet op in en voorbeelden om zijn stelling te staven gaf hij niet.³⁶¹ Het is dus maar de vraag of Wouters' stelling klopt. Een uitzondering is er alleszins in de zaak van Achilles Lassoie. Zo werd ene Christine F. verklikt door Achilles Lassoie aan de *Kommandatur*. In het kader van toenemend geweld in zijn gemeente stuurde Achilles Lassoie regelmatig rapporten door naar de *Kommandatur* met informatie over verschillende aanslagen tegen rexisten. Eenmalig meldde Lassoie aan de *Kommandatur* dat hij verzetslid Christine Fourneau, wiens man als politiek gevangene in Duitsland zat, ervan verdacht de aanslag te hebben gepleegd.³⁶² Christine F. werd drie uur ondervraagd en bij gebrek aan bewijzen vrijgelaten. Wel ontvluchtte Christine F. daarop haar woonplaats om verdere problemen te voorkomen.³⁶³ De verklikking werd finaal weerhouden ondanks de relatief beperkte gevolgen van de verklikking. Ook in de hoger beschreven zaak van Léon Staquet werden de verklikkingen weerhouden. De slachtoffers hun huizen werden als wraakneming vernield door de *Formations B* na de moord op twee rexisten. Ook hier waren de gevolgen relatief beperkt; alleszins minder zwaar dan de door Wouters vooropgestelde 3 maanden hechtenis. In elk geval was het wel nodig dat de verklikking gevolgen moet hebben gehad voor de 'verklikten'.

Albert Cornet trok, na een dreigbrief te hebben ontvangen, in paniek naar de *Sicherheitsdienst* van Brussel waar hij een lijst van 28 verdachte verzetsleden uit de regio van La Roche doorspeelde aan een agent van de SD. De 28 personen op de lijst waren volgens Cornet de spilfiguren van de verzetsbewegingen in die regio.³⁶⁴ Cornet gaf te kennen dat hij had gehandeld in blinde paniek en dat hij, nadat hij besepte wat hij had gedaan, terug was gegaan met de vraag om geen gevolg te geven aan zijn klacht. Of dat de reden was, is niet zeker, maar alleszins stelden de verzetsleden, wiens namen Cornet had doorgespeeld aan de SD van Brussel, na de oorlog dat ze nooit problemen hadden gekend hieromtrent. Léon Staquet had op vraag van de nationale Rex-leiding een lijst opgesteld van antirexistische elementen. Dit gaf Staquet ook toe. Maar omdat de personen op de lijst geen last hadden ondervonden, werd dit niet als verklikking gezien.³⁶⁵ Dus ondanks het duidelijke bewijs van een mogelijke verklikking werd de aanklacht niet weerhouden door gebrek aan gevolgen. Wat wel duidelijk is dat de strafmaat evenredig is met de gevolgen van de verklikking. Wanneer het slachtoffer bijvoorbeeld omkwam in een concentratiekamp na deportatie, was er een grote kans op een zware straf voor de verdachte.

De meticuleuze werking van het gerecht staat in contrast met de beeldvorming van de repressie als een politieke afrekening. Op basis van de door mij onderzochte personen lijkt het Belgische gerecht bij het onderzoek naar verklikkingen tamelijk nauwgezet de strafwet te hebben nagevolgd.

³⁶¹ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 605

³⁶² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, *exposé des faits*

³⁶³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, PV Staatsveiligheid 19/2/1946 verklaring C. Fourneau

³⁶⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet, *exposé des faits*

³⁶⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Léon Staquet, PV Rijkswacht 11/1/1945 inlichtingen

5.2.4 De rol van de advocaat.

Alle van collaboratie verdachte Rex-burgemeesters werden bijgestaan door een advocaat. De documenten in de strafdossiers geven echter weinig informatie over de figuur van de advocaat. Via de briefwisseling die de advocaat onderhield met het gerecht kan men weliswaar de naam en de woonplaats van de advocaten ontdekken, maar daar blijft het bij. In de meeste gevallen waren de advocaten afkomstig uit de nabije omgeving, al gebeurde het zelden dat de advocaat uit dezelfde gemeente kwam. Of de Rex-collaborateurs ook werden bijgestaan door zogenaamde 'repressieadvocaten' die verschillende verdachten verdedigden is moeilijk af te leiden uit het relatief beperkte aantal dossiers. Een nauwere geografische focus zou hierin meer duidelijkheid kunnen scheppen. De verdachte Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep werden bijna allemaal verdedigd door een andere advocaat. Enkel Rex-burgemeesters Jules Delloye (uit Chastre-Villeroux) en Antoine Gaspar (uit Opprebaix) werden bijgestaan door dezelfde advocaat, Roland Grade uit het relatief naburige Braine-l'-Alleud.³⁶⁶ Of deze advocaat nog andere rexisten vertegenwoordigde weet ik niet.

De mate waarin deze advocaat zijn rol vervulde kon verschillen. In sommige dossiers valt het op dat de desbetreffende advocaat een pak meer brieven of verzoeken verstuurd naar de krijgsauditeur. Het is moeilijk af te leiden in welke mate de advocaten sympathie hadden voor hun cliënt en of ze echt vanuit idealisme handelden; of dat ze puur uit opportunistische redenen de zaak van de cliënt bepleitten. Impliciet kan men vaak wel afleiden of de advocaat zijn cliënt echt steunde. Bijvoorbeeld als het dossier massaal veel briefjes van de advocaat of ellenlange pleitnota's bevat. Dat de verdachte niet altijd kon rekenen op een bedreven advocaat mag blijken uit het geval van Emile Renson. In een brief aan de minister van Justitie deed ene Alfons D. zijn beklag over Rensons advocaat die zich geenszins interesseerde in de zaak. Meester Auguste Buisseret, op dat moment Minister van openbaar onderwijs, was aangesteld als advocaat van Renson.³⁶⁷ Opvallend was dat Buisseret te boek stond als een felle antirexist. Bovendien was Buisseret zelf opgepakt geweest door de bezetter omwille van zijn verzetsdaden tijdens de bezetting.³⁶⁸ Deze info verklaart meer dan waarschijnlijk waarom Buisseret niet echt actief was als advocaat van Renson. Blijkbaar waren er geen andere advocaten bereid om deze Rex-burgemeester te verdedigen. Nochtans had Renson geen echt zware misdrijven begaan tijdens zijn bestuur. Jammer genoeg is dit de enige directe aanwijzing van een geval waarbij de beklaagde moeite had om een advocaat te vinden. Het kan goed zijn dat heel wat advocaten weigerachtig stonden tegenover het verdedigen van een rexist uit vrees voor hun reputatie. Alleen is het moeilijk hier uitspraken over te doen op basis van de strafdossiers.

Tijdens het onderzoek kon de advocaat op verschillende vlakken een rol spelen. Wie door de krijgsauditeur of de onderzoekers werd ondervraagd kon in zekere mate worden bepaald

³⁶⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 485/46, Jules Delloye, brief van de advocaat 14/9/1944

³⁶⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief à *décharge* aan Minister van Justitie 25/3/1945

³⁶⁸ https://fr.wikipedia.org/wiki/Auguste_Buisseret (geraadpleegd op 10/7/2015)

door de beklaagde en zijn advocaat. De advocaat kon, eventueel na overleg met de beklaagde, voorstellen welke personen de auditeur verhoorde. In bijna elk dossier stelde de advocaat een lijst van getuigen à décharge voor die de krijgsauditeur moest verhoren. Uiteraard stelde men steeds kandidaten voor waarvan de beklaagde verwachtte dat de opgegeven persoon een gunstige verklaring zou afleggen tegenover het gerecht of de Rijkswacht. De advocaat kon ook vermelden waarover de voorgestelde getuige ondervraagd kon worden. De advocaat van Jacques Houbiers stuurde bijvoorbeeld verschillende brieven met telkens een resem aan kandidaat- getuigen. In totaal stelde hij 27 getuigen à décharge voor aan de krijgsauditeur.³⁶⁹ Alle personen werden uiteindelijk stuk voor stuk ondervraagd door de Rijkswacht in dienst van de substituut. Dat het aangewezen was voor de advocaat of de familie om eerst te overleggen met de voorgestelde getuigen mag blijken uit het geval van Maximilien Jadoul. Jadouls advocaat stuurde een lijst van getuigen à décharge door naar het krijgsauditoraat, telkens vergezeld met de goede daden die Jadoul voor de betreffende personen had gedaan. Op de lijst figureerden ongeveer 40 namen. De krijgsauditeur liet alle personen op de lijst ondervragen door de Rijkswacht. Opvallend is dat een deel van de getuigen, waarvan Jadoul verwachtte dat ze in zijn voordeel zouden getuigen, net het tegengestelde vertelden. Jadoul gaf bijvoorbeeld Joseph L. op als getuige à décharge. Jadoul beweerde te zijn tussengekomen nadat L. was opgepakt en geïnterneerd in het fort van Hoei, waarna Lizin werd bevrijd. Joseph L. verklaarde aan de Rijkswachters echter formeel: *“Je peux vous certifier que ce n’est nullement Jadoul qui m’a fait libérer...”*³⁷⁰

Het tegenovergestelde zien we bij de getuigen die werden voorgesteld door de advocaat en de familie van René Richard. Zij hadden wel goed overlegd met de getuigen. De advocaat stuurde een lijst personen door die konden *“mettre en lumière les sentiments et l’attitude patriotiques de mon client”*.³⁷¹ Uit hun getuigenissen bleek dat de getuigen en de entourage van Richard goed overlegd hadden. Enige rexistische activiteit van Richard was hen onbekend en over Richard hadden ze niet te klagen. Een van hen verklaarde zelfs dat hij niet wist of Richard überhaupt rexist was.³⁷² De wantrouwige rijkswachters vroegen de getuigen of hen expliciet was gevraagd een gunstige verklaring af te leggen. Met andere woorden of ze Richard niet de hand boven het hoofd hielden.³⁷³ De getuigen leken dus erg beïnvloed te zijn geweest door de entourage van de verdachte. Hun getuigenis kwam trouwens niet overeen met de gehele stemming of opinie van de inwoners van Paturâges. Het door de Rijkswacht verrichte buurtonderzoek toonde aan dat de inwoners van Paturâges zich niet massaal schaarden achter hun oorlogsburgemeester zoals de advocaat liet uitschijnen. Integendeel: *“Richard était qualifié par la population d’hypocrite. A l’égard de certaines personnes, il feignait d’être agréable, mais lorsqu’il avait l’espoir d’en faire des adhérents du*

³⁶⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief van de advocaat aan Substituut 16/11/1944 en 19/11/1944

³⁷⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, PV Rijkswacht Joseph Lizin 19/3/1947

³⁷¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, brief van de advocaat aan krijgsauditeur 23/11/1944

³⁷² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht K. Dehon 22/12/1944

³⁷³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht C. Feron 22/12/1944

*parti rexiste... Il ne jouissait d'aucune sympathie à Paturâges et la plus grande partie de la population n'avait que du mépris pour lui .»*³⁷⁴ Het misprijzen van de inwoners van Paturâges kwam ook concreet tot uiting toen Richard in april 1945 voorwaardelijk vrij werd gelaten. De gemeentesecretaris van Paturâges schreef een brief waarin hij duidelijk te kennen gaf niet akkoord te zijn met de vrijlating van deze '*mauvaise belge*' met zijn '*agissements hypocrites*'. De secretaris' brief werd ondertekend door de 18 leden van het gemeentebestuur.³⁷⁵ De vrijlating van Richard veroorzaakte veel reuring bij de bevolking van Paturâges, zo rapporteerden ook de rijkswachters aan de auditeur.³⁷⁶

De rol van de advocaten tijdens het onderzoek was vooral een intermediaire rol. Na overleg met de beklaagde en diens familie stuurde de advocaat lijsten door met te ondervragen getuigen. Uiteraard was dit gemakkelijker wanneer de beklaagde tijdens de bezetting heel wat personen had geholpen en als dusdanig welwillender waren een positieve getuigenis af te leggen. De advocaat stond ook in voor de meer praktische informatie met betrekking tot het onderzoek. De advocaat kon ook een rol spelen bij de totstandkoming van de brieven à *décharge*. Daar wordt in het komende onderdeel dieper op ingegaan.

5.3 De verdediging.

In dit onderdeel wordt ten eerste gekeken hoe de verdachte zich tegen de verschillende aanklachten trachtte te verdedigen, welke rol de advocaat hierin kon spelen, welke argumenten naar voren werden geschoven en welk effect mogelijk werd geressorteed. Een andere belangrijke kwestie die in dit onderdeel wordt getackeld, houdt verband met de wijze waarop externe actoren hun stem konden laten horen tijdens het gerechtelijk onderzoek. De brieven à *décharge*, de gunstige verklaringen en de petitie die ten ontlaste van de verdachte werden opgesteld door personen en goren uit de lokale gemeenschap worden tegen het licht gehouden. De centrale vraag in dit verband is ten eerste in welke mate de Rex-burgemeesters konden rekenen op zulke steunbetuigingen en, ten tweede, wat deze brieven of petitie echt zeggen over de sociale positie van de Rex-burgemeester. Om hierop een antwoord te krijgen wordt gekeken naar wie deze brieven schreef, wat de schrijvers aanhaalden in hun brieven en vooral hoe deze stukken ten ontlaste tot stand zijn gekomen.

5.3.1 Brieven à *décharge* en gunstige verklaringen.

Van de 29 burgemeesters in deze studie konden 16 Rex- burgemeesters rekenen op minstens één of meerdere brieven à *décharge*. Een groot aantal van de Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep kon dus op een vorm van steun rekenen van de lokale bevolking. In dit onderdeel gaan we na hoe deze brieven à *décharge* moeten inschatten, door wie ze zijn geschreven, hoe ze tot stand zijn gekomen, en wat ze ons kunnen vertellen over de sociale

³⁷⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht *Renseignements* 22/12/1944

³⁷⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, brief van M. Fleron aan de krijgsauditeur 14/4/1945

³⁷⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht *renseignements* 1/6/1945

deze nota geschreven. De rol van de advocaat of de familie van de beklaagde is hier niet vreemd aan. Ook al is hun rol vaak slechts impliciet af te leiden uit de dossiers, hun rol is onmiskenbaar. Dit briefje is uiteraard geen uitzondering. Vele personen zijn bereid een soortgelijke nota te schrijven, maar zich helemaal sympathiek jegens de burgemeester opstellen is een brug te ver. Een expliciet waardeoordeel zoals in dit voorbeeld naar voren komt, is echter een uitzondering. Vaak beperkt de nota zich tot de identiteit van de brievenaar en de manier waarop de beklaagde hem/haar heeft geholpen. De manier waarop de brieven waren opgesteld, lijken qua vorm een soort van standaardmodel te hebben gehad, wat erop kan wijzen dat het initiatief elders lag. De gelijkenissen tussen drie lukraak gekozen 'attestations' uit drie verschillende dossiers zijn opvallend:

- 1) *"Je soussigné Grognet Marcel déclare avoir reçu de Mr. Henricot Léon Bourgmestre de faux certificats qui m'ont permis en me présentant à la Werbestelle d'être exempté du travail obligatoire en Allemagne. Aische-en-Refail le 28 du 11-47"*³⁷⁸
- 2) *«Je soussigné Jean Destrée, employé au Ministère de l'Agriculture pour la commune de Rhisnes déclare et certifie que Monsieur Godfroid Armand en tant que Bourgmestre a toujours agit envers la population consciemment (sic). Lors du ravitaillement des groupes de résistance, celui-ci nous a aidé d'une façon toute particulière. Fait à Rhisnes, le 14 octobre 1944 »*³⁷⁹
- 3) *« Je soussignée épouse Armand Hauéis, place du Palais, 15 Verviers certifie ce qui suit ; Monsieur Lucien Renzonnet bourgmestre de Lierneux est resté en cellule à Liège à la citadelle avec mon fils Victor. Dès que Lucien Renzonnet a été libéré il est venu le jour même me donner des nouvelles de mon fils. Il n'a pas craint, alors que j'étais suspecte et que j'habitais près de la Kommandatur de venir me trouver. Dans la suite il est venu régulièrement s'informer du point de savoir si mon fils était rentré. Je suis très reconnaissante à M. Renzonnet pour ce qu'il a fait ; Verviers ce 2 novembre 1944 »*

Deze 'attestations' moesten het patriottische gedrag van de burgemeester bewijzen. Het was voor de advocaat en de familie dan ook zaak om zoveel mogelijk van deze getuigenissen te verzamelen. De briefjes werden dan ook stevast verzameld door de advocaat, gebundeld en vervolgens opgestuurd naar het krijgsauditoraat.

Naast deze korte briefjes waren er ook brieven à décharge die een pak uitgebreider en diepgaander waren. Uiteraard speelde de brievenaar hier ook in op de verzachtende omstandigheden. Anders dan bovenstaande voorbeelden worden de verzachtende omstandigheden ingeschakeld in een breder verzoek om mildheid, voorwaardelijke invrijheidsstelling of om de zaak van de verdachte snel te onderzoeken. Deze brieven

³⁷⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief à décharge M. Grognet 28/11/1947

³⁷⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/44, Armand Godfroid, brief à décharge J. Destree 14/10/1944

speelden niet enkel in op deze of gene goede daad die de beklagde voor hen had gedaan. Vanuit een specifieke relatie met de beklagde trachtten ze andere kwaliteiten van de verdachte in de verf te zetten. Ze koppelden daarbij niet alleen terug naar de tijd van de bezetting, maar ook naar de periode voor de bezetting. Meestal werden deze brieven op eigen

initiatief, spontaan geschreven en verzonden naar de auditeur. Dit valt onder meer af te leiden uit het feit dat de briefschrijver zich rechtstreeks richtte tot de auditeur in de aanspreking. Bovendien dragen deze brieven vaak een stempel van het krijgsauditoraat, wat erop wijst dat de brief rechtstreeks naar de auditeur of de substituut is geschreven. Al betekent dit niet per se dat er geen bemiddelaar aan het werk is geweest.

Belangrijk om op te merken is dat de brieven *à décharge* een heel eenzijdig beeld geven van het bezettingsbestuur van de Rex-burgemeesters. Men focuste louter op het 'goede bestuur' en de persoonlijke situatie van de burgemeester. Bezwarende feiten die bijvoorbeeld wezen op de politieke overtuiging van de burgemeester komen helemaal niet aan bod, wat ook logisch was. Hen werd niet gevraagd een objectief verslag te geven van de burgemeester en zijn bestuur tijdens de bezetting. In de brieven *à décharge* komt de opdeling van goed bestuurder- foute politicus heel goed naar voren. Enkel het beeld van de 'goede bestuurder' wordt geschetst.

5.3.1.2 Wie?

De personen die een brief *à décharge* schreven, zijn van uiteenlopende aard. Toch kunnen we ruwweg enkele categorieën onderscheiden. De eerste categorie bestaat uit personen die op een of andere manier hadden kunnen rekenen op hulp van de burgemeester tijdens de bezetting. Het betreft zogenaamde daden van goed bestuur. Gezien deze brieven of verklaringen het meeste voorkwamen, is deze groep briefschrijvers het meest voorkomend. Zoals gezegd schreef niet iedereen op eigen initiatief een verklaring ten gunste van de burgemeester. Een bepaald profiel opstellen van deze personen is schier onmogelijk gezien de beschikbare informatie in de verklaringen zich voornamelijk beperkt tot de naam, de woonplaats en soms het beroep van de auteur. Meestal zijn de briefschrijvers mannen. Dit is te verklaren doordat het vooral mannen waren die werden opgeroepen voor de verplichte tewerkstelling. Het waren dan ook mannen die nood hadden aan een certificaat om aan de *STO* te ontsnappen of rekenden op voedselzegels als werkweigeraar. In enkele gevallen schreven ook vrouwen een verklaring ten gunste van de burgemeester. Het valt wel op dat vrouwen, ook wanneer ze ondervraagd werden door de Rijkswacht of de auditeur, zich vaak identificeerden als "echtgenote van". Ten minste in het geval ze getrouwd waren. Hun verklaring had meestal betrekking op hun zoon of hun echtgenoot. In de zin van: "mijn zoon kon ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling door de bemiddeling van de burgemeester". Wanneer de man het zelf niet meer kon navertellen, werd de verklaring geschreven door diens weduwe. Zo erkende de vrouw van ene Mr. Liebergall dat haar man, die joods was, een valse identiteitskaart had verkregen van burgemeester Houbiers. Het

mocht echter niet baten aangezien de man vlak voor de bevrijding was gedeporteerd.³⁸⁰ Ook de weduwes identificeerden zich zelden in eigen naam. Steevast presenteerde men zich als “weduwe van”. Onder de noemer van ‘personen die hulp hebben gekregen van de burgemeester’ vallen ook verzetsleden. Het lijkt tegenstrijdig, maar enkele verzetsleden schreven gunstige verklaringen voor de verdachte Rex-burgemeesters. Dus ook al streden deze verzetsstrijders tegen de bezetter en haar medestanders, waaronder de Rex-burgemeesters, toch waren ze bereid in de bres te springen. Hun brieven à *décharge* hadden vaak betrekking op de geleverde hulp van de burgemeesters. Het kon dan gaan om puur praktische zaken, maar ook om bescherming zoals het waarschuwen wanneer er Duitsers gesignaleerd waren in het dorp.

Onder puntje 3.2.5 kwam reeds kort naar voor dat de relatie tussen de Rex-burgemeesters en de lokale notabelen of lokale clerus niet zo zwart-wit mag bekeken worden. Ook met hen kon tot op zekere hoogte een consensus worden bereikt. Dit weerspiegelt zich in de strafdossiers. Van de 29 onderzochte personen konden 11 van hen rekenen op brieven à *décharge*, geschreven door priesters of lokale notabelen zoals de burgemeester, dokters, e.d. Dat de lokale notabelen zich achter Gaspar van Bonlez schaalden, mag blijken uit de petitie die voor hem werd gehouden. Bovenaan de petitie bevonden zich onder andere de naam van de pastoor van Bonlez, de namen van drie onderwijzers, waaronder de onderwijzer van Gaspars eigen kinderen. De pastoor verklaarde aan de Rijkswacht dat hij Gaspar kende als een overtuigd rexist, maar vooral als een eerlijke man.³⁸¹ Gaspars overtuiging op zich leek de pastoor er dus niet van te weerhouden de petitie te ondertekenen. Idem dito bij Léon Henricot waar de namen van de burgemeester, de pastoor en de dorpsleraar de petitie sierden. Bij de petities stonden de hoogst aangeschreven personen bovenaan de lijst.³⁸² De priester verklaarde in een schrijven dat Henricot het dorp tot genoegen van de hele bevolking had bestuurd.³⁸³ De steun van de lokale clerus had Henricot dus, maar ook de naoorlogse lokale politici steunden Henricot. Elke verzamelde gunstige verklaring voor Henricot was voorzien van de handtekening van de burgemeesters uit de nabije omgeving. Zowel de burgemeesters van Aische-en-Refail, Mehaigne, Eghezée als Perwez ondertekenden de brieven. Kwestie van de verklaringen een bijkomende credibiliteit te geven. Iemand die eveneens op de steun van de naoorlogse lokale politici kon rekenen was Maurice Houyet van Gerpennes. Houyet werd weliswaar slechts veroordeeld voor 1 maand, hij verloor ook zijn vuurkaart³⁸⁴ en zijn politieke rechten. Dit was het sein voor de voltallige gemeenteraad om zich te richten naar de krijgsauditeur van Charleroi met de vraag om Houyet te herstellen in zijn rechten, en vooral om zijn vuurkaart terug te geven.³⁸⁵

³⁸⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à *décharge* Madame Liebergall 8/11/1944

³⁸¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht A. Dethiège 3/3/1945

³⁸² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, petitie

³⁸³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief à *décharge* parochiepriester Aische en Refail

³⁸⁴ Een erkenning voor soldaten uit de Eerste Wereldoorlog die minstens 12 maanden aan het front hadden gediend.

³⁸⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. x, Maurice Houyet, brief van de gemeenteraad van Gerpennes aan krijgsauditeur 12/3/1947

Ook Jacques Houbiers kon, als ex-gemeenteraadslid, rekenen op steun van heel wat (voormalige) gemeenteraadsleden van Visé. Ook de lokale clerus nam het voor Houbiers op.³⁸⁶ De notabelen van de gemeente Lierneux in de provincie Luik meenden dat Rensonnet de gemeente goed had bestuurd. De lokale clerus liet zich onder meer niet onbetuigd. De lokale pastoor Noblose schreef : *“je déclare que Monsieur Lucien Rensonnet n’a, durant les fonctions qu’il a remplis à la commune de Lierneux depuis janvier 1942, qu’une seule souci: rendre service à la population tout au point de vue patriotique que civique ou religieux”*.³⁸⁷ Nog meer gewicht heeft de brief van *abbé* Léonard, een ex-verzetslid. Ook hij stelt dat Rensonnet op het vlak van patriottisme niets verweten kan worden.³⁸⁸ De lokale clerus kon ook meer doen dan enkel een verklaring schrijven. Bij het onderzoek van Denys speelde een lokale priester een specifieke rol. Hij vroeg aan de aartspriester (*archiprêtre*), nadat hij hem de zaak van Denys had uitgelegd, om tussen te komen in het voordeel van Denys. Naast de gewoonlijke brief *à décharge* speelde deze priester dus een actieve rol bij het zoeken naar prestigieuze getuigen *à décharge*. De pastoor zou hem zeer erkentelijk zijn als hij iets onderneemt. *“Si vous pouviez atteindre monsieur l’auditeur militaire Hanssens?”* De pastoor dacht dat een tussenkomst van de *archiprêtre* de vrijlating zou bespoedigen.³⁸⁹

Een derde categorie van personen die een brief *à décharge* schreven voor de beklagde zijn familie en vrienden; al waren vooral brieven van familieleden dominant. Deze speelden, naast de argumenten van goed bestuur, vooral in op de emotie. Vooral de achtergebleven echtgenotes sprongen in de bres voor hun man. Het feit dat de echtgenotes alleen achterbleven in moeilijke omstandigheden, waarbij ze voor de kinderen moesten zorgen zonder kostwinnaar, bracht hen ertoe een brief te sturen naar de krijgsauditeur. Omdat de afwezigheid van hun man hen zo zwaar viel, was de centrale vraag in deze brieven om de zaak zo snel mogelijk te behandelen, zodat de verdachte snel naar huis kon komen. De briefschrijvers speelde hier in op het geweten van de krijgsauditeur en trachtten medelijden op te wekken door het beschrijven van hun miserabele situatie. De vrouw van Emile Renson, geïnterneerd in het kamp van Lokeren, smeekte de substituut:

*“je vous en supplie Monsieur le Substitut, agissez en conscience, pour une pauvre mère avec ses deux enfants qui doit vivre avec 18 fr. par jour de l’assistance publique par cette vie si dur et comment mon mari reviendra –t- il ? »*³⁹⁰

Nadat Emile Renson door de krijgsraad en in beroep ook door het krijgshof tot 2 jaar opsluiting werd veroordeeld, schreef zijn dochter van 12 een brief naar de koningin Elisabeth, de weduwe van koning Albert I. Ze smeekte hare Majesteit, in naam van haar zieke mama en haar 9-jarige broertje om tussen te komen in de zaak zodat haar papa weer

³⁸⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief *à décharge* *abbé* Van Elst

³⁸⁷ Auditoraat Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief *à décharge* pastoor Noblose

³⁸⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief *à décharge* *abbé* Léonard 16/2/1945

³⁸⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, brief van Pastoor Delwart 29/11/1944

³⁹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief van echtgenote Emile Renson 15/6/1945 aan substituut

naar huis kon komen. De keuze om Koningin Elisabeth te schrijven was niet vreemd. De Koningin stond namelijk bekend om haar liefdadigheid.³⁹¹ Dat de familieleden in hun brieven vooral wezen op de nadelige gevolgen van de arrestatie voor het gezin werd ook al duidelijk in het onderzoek van Helen Grevers naar de brieven à *décharge* van Nederlandse collaborateurs.³⁹²

De vader van Armand Assoignon stuurde een brief naar de onderzoekers met de vraag of ze geen goed woordje konden doen bij de consultatieve commissie, die moest beslissen over de eventuele voorwaardelijke invrijheidsstelling en waarvoor Assoignon moest verschijnen. De voormalige Rex-burgemeester van Mévergnies was namelijk erg ziek.³⁹³ Zéphir Denys kon dan weer rekenen op de steun van zijn zus. Die schreef een brief naar de krijgsauditeur, maar speelde ook een rol in het verzamelen van andere positieve getuigenissen. Iets wat ook het geval was bij Henricot, wiens vrouw erg actief was (cfr. infra). De vrouw van Jacques Houbiers schreef op haar beurt niet alleen een brief waarin ze het gedrag van haar man verdedigde, ze stelde ook enkele te ondervragen getuigen voor aan de krijgsauditeur.

Wat opvalt bij de brieven van familieleden is dat ook zij verwijzen naar daden van goed bestuur om de verdachte in een goed daglicht te zetten. Ze alludeerden dus niet alleen op de eigen moeilijke situatie als gevolg van de gevangenschap van hun verwante.

5.3.1.3 Totstandkoming van de brieven à décharge

Wil men achterhalen hoe de Rex-burgemeester werden gepercipieerd door de lokale bevolking dan is het noodzakelijk niet alleen na te gaan of de burgemeester überhaupt op steun in de vorm van brieven ten ontlaste kon rekenen, maar ook om te kijken hoe die brieven tot stand zijn gekomen. Er is namelijk een verschil tussen brieven die spontaan tot stand zijn gekomen en brieven die geschreven zijn op uitdrukkelijke vraag van de verdediging, in casu de advocaat, de verdachte of diens familie.

Hierboven werd al aangegeven dat de korte gunstige verklaringen of '*attestations*' meestal werden geschreven op vraag van een derde partij (de beklaagde, diens familie of diens advocaat). Dit wordt zelden expliciet duidelijk gemaakt, maar in bijna alle gevallen is het duidelijk dat deze briefjes op verzoek werden geschreven. De formele kenmerken van de briefjes zeggen bijvoorbeeld iets over de totstandkoming. Drie brieven ten gunste van Assoignon zijn op juist dezelfde manier opgesteld en bovendien getypt op hetzelfde briefpapier. Ook de datum, waarop de brief is opgesteld is dezelfde: 1 november 1944.³⁹⁴ Er is dus een duidelijk verband tussen deze briefjes. Rex-burgemeester van Rhisnes, Armand Godfroid, werd reeds twee maanden na de bevrijding berecht. Veel tijd om brieven ten

³⁹¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief van Renée Renson aan koningin Elisabeth 18/1/1946

³⁹² Helen Grevers, "Enkel en Alleen in dit geval. Pleidooien voor de vrijlating van voormalige collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog in Nederland." In: *BMGN*, vol. 124, nr. 3 (2009), p. 378

³⁹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, brief à *décharge* E. Assoignon 12/9/1945

³⁹⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/45, Armand Assoignon, brieven à *décharge* C. Dosimont, M. Boquet, J. Lienard 1/11/1944

gunste te verzamelen had de verdediging van Godfroid dus niet. Desalniettemin werden enkele brieven *à décharge* toegevoegd aan het dossier van Godfroid. Opvallend aan deze briefjes is dat ze allen zijn vervaardigd uit hetzelfde briefpapier en dat het handschrift telkens hetzelfde is. Bovendien was de auteur van de tekst niet de persoon wiens handtekening onderaan staat. De briefjes lijken dus kant –en klaar voorgelegd te zijn geweest aan de getuigen *à décharge*.³⁹⁵ Het is dus gevaarlijk om enkel en alleen op basis van deze brieven *à décharge* te besluiten dat de verdachte positief werd beoordeeld in de gemeente. Men mag de hele dynamiek achter de brieven *à décharge* niet uit het oog verliezen. Al moet wel gezegd dat louter het feit dat iemand bereid was om een brief *à décharge* of een gunstige verklaring te schrijven ook wel iets zegt over de perceptie van de burgemeester.

De rol van de familieleden bij het verzamelen van brieven *à décharge* mag niet worden onderschat. Het kan zijn dat deze op hun beurt werden aangespoord door de verdachte zelf. De dossiers bevatten in dit verband echter geen aanwijzingen. Correspondentie tussen de verdachte en diens familie is niet te vinden. Waarschijnlijk verliep dit contact ook voornamelijk mondeling. Een frappant voorbeeld van het lobbywerk van de familie bij de totstandkoming van brieven *à décharge* zien we bij Léon Henricot, Rex-burgemeester van Aische-en-Refail. Henricot werd ervan beschuldigd jongemannen te hebben gerekruteerd voor de eerste lichting van het Waals Legioen. Onder hen bevonden zich D. Lecocq, R. Simon en A. Delcourt. Op 19 november 1944 schreef de vader van Oostfronter D. Lecocq, J. Lecocq, in een brief dat « *Léon Henricot n'est pour rien dans l'engagement de mon fils comme légionnaire* ». ³⁹⁶ Wanneer vader Lecocq een maand later over de rekrutering van zijn zoon werd ondervraagd door de substituut-krijgsauditeur liet hij een compleet ander geluid horen. Lecocq vertelde het gerecht hoe Henricot zijn zoon bij hem thuis had opgezocht en hem de voordelen van toetreding tot het Legioen had meegedeeld. Zijn zoon had hem bovendien verteld dat hij zich bij het Waals Legioen had gevoegd als gevolg van Henricots propaganda. ³⁹⁷ Blijkbaar was de rol van Henricot bij de rekrutering van Lecocq toch niet zo miniem, als vader Lecocq eerst liet uitschijnen. De tegenstrijdige verklaringen vielen ook de substituut op en hij wees vader Lecocq op zijn eerdere brief waarin hij had gesteld dat Henricot niets met de rekrutering te maken had. Lecocq bracht snel duidelijkheid:

« c'est madame Henricot qui m'a présenté cette attestation toute faite à signer. Elle a tellement insisté pour que je la signe. J'ai eu pitié d'elle. Elle a beaucoup d'enfants. Ce n'est pas pour lui (Léon Henricot) que je l'ai fait mais pour elle. Je ne voulais pas tout d'abord la signer parce que je n'étais pas d'accord sur ce qui était dit, mais c'est une malheureuse ». ³⁹⁸

³⁹⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 429/44, Armand Godfroid, brieven *à décharge* R. Geens, R. De Smet, E. Florent

³⁹⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief *à décharge* J. Lecocq 19/11/1944

³⁹⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, getuigenverhoor J. Lecocq 22/12/1944

³⁹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, getuigenverhoor J. Lecocq 22/12/1944

Het was dus de vrouw van Henricot die een kant-en-klare brief had opgesteld. Enkel de handtekening van Lecocq ontbrak nog. Ook al wou Lecocq niet tekenen, hij deed het toch uit medelijden met de zwangere vrouw. Wanneer we de brief van naderbij bekijken, dan zien we dat de handtekening van Lecocq qua handschrift effectief verschilt van de tekst van de brief.

Hetzelfde stramien zien we bij de ouders van R. Simon, een andere *légionnaire* die gerekruteerd zou zijn geweest door Henricot. Zowel vader C. Simon als moeder C. Bodart schreven, net als vader Lecocq, een briefje waarin ze erkenden dat Henricot niets te maken had met de rekrutering van hun zoon.³⁹⁹ Ook deze briefjes werden hen voorgelegd door Henricots vrouw. Zowel het handschrift als de geschreven tekst zijn gelijk aan het briefje van Lecocq. De krijgsauditeur wees bij ondervraging van de beide ouders op de brief *à décharge* waarin ze Henricot vrijpleitten van alle schuld. Ook zij gaven te kennen in eerste instantie te hebben geprotesteerd toen madame Henricot de brief voorlegde. Ze drong echter zo aan dat ze toch toestemden. De verklaring die ze gaven was het feit dat ze toch niks te verliezen hadden.⁴⁰⁰ Het is verbazingwekkend dat de ouders, wiens zoon enorme risico's liep door te gaan strijden aan het Oostfront, bereid waren om een gunstige getuigenis te ondertekenen ten voordele van de man die, op zijn minst, deels verantwoordelijk was voor de situatie waarin hun zoon was beland. Nog opvallend is dat de (valse) verklaringen een stempel hadden van de naoorlogse burgemeester, die zo zijn goedkeuring verleende.

Dit voorbeeld toont goed aan hoe belangrijk het lobbywerk van de familie of de advocaat was bij het verzamelen van gunstige verklaringen. Een ander voorbeeld van zulks lobbywerk door de familie van de beklagde vinden we bij Lucien Rensonnet, wiens vrouw zich tot de nieuwe parochiepriester van Lierneux, *abbé Wenders*, had gewend met de vraag om tussen te komen in het voordeel van haar echtgenoot. Dit verklaarde priester Wenders aan de advocaat van Rensonnet. De priester was namelijk nieuw in de gemeente en was niet echt op de hoogte van de zaak. Daarom vroeg hij aan de advocaat hoe het onderzoek evolueerde en op welke manier hij van dienst kon zijn.⁴⁰¹ De nieuwe parochiepriester, die hoegenaamd niet op de hoogte was van de activiteiten van Rensonnet sprong toch in de bres voor Rensonnet na tussenkomst van diens vrouw. De zus van Zéphir Denys, Rex-burgemeester van Ligny, ging op haar beurt ten rade bij de parochiepriester Delwart van Loverval, die de zaak van Denys meteen doorspeelde naar de 'aartspriester' (*'archiprêtre'*):

"Madame Coulon m'avait demandé un mot d'introduction auprès de vous comptant que vous pourriez nous aider".

De pastoor en de zus van Denys hoopten dat iemand met meer prestige, zoals de *'archiprêtre'*, de krijgsauditeur zou kunnen overtuigen Zéphir Denys sneller voorwaardelijk vrij te laten. Opvallend is wel dat ze ten rade ging bij de parochiepriester van Loverval, waar

³⁹⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief *à décharge* C. Bodart 19/11/1944

⁴⁰⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, getuigenverhoor 21/12/1944

⁴⁰¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief van Wenders aan advocaat 11/4/1945

de zus woonde. Loverval is niet meteen een buurgemeente van Ligny. Het lijkt dan ook weinig waarschijnlijk dat de priester de activiteiten van Denys tijdens de bezetting correct kon inschatten. Als we de brief van de priester vergelijken met de brief die de zus van Denys zelf had geschreven naar de krijgsauditeur dan zien we inhoudelijk weinig verschil. Het lijkt er dus op dat de priester volledig meeding in het verhaal van de zus. In het geval van René Richard, Rex-burgemeester van Paturâges, lijken de onderzoekers de actieve rol van de familie te vermoeden. Verschillende personen gaven aan de rijkswachter toe dat ze hun getuigenis hadden afgelegd op vraag van de zoon van de beklaagde:

*« c'est à la demande de son fils que j'ai consenti à faire la déclaration des faits que je vous rapporte, parce que ceux –ci sont l'expression de la vérité ».*⁴⁰²

Weerom vroeg de familie van de verdachte aan enkele personen een gunstige getuigenis af te leggen. De familie van Richard deinsde er echter niet voor terug mensen te vragen valse verklaringen te ondertekenen. Een verzetslid verklaarde aan de Rijkswacht dat de vrouw van Richard na de bevrijding bij hem was gekomen om een schriftelijke verklaring ten gunste van haar man te ondertekenen. Hij weigerde echter de verklaring te ondertekenen omdat wat in de verklaring stond niet strookte met de realiteit.⁴⁰³ Dit voorval doet vragen oprijzen over de oprechtheid van de andere getuigenissen ten voordele van René Richard. Het is moeilijk na te gaan of bepaalde mensen een leugenachtige verklaring hebben ondertekend en waarom ze dit eventueel hebben gedaan. Vooral de vrouw van Richard lijkt een erg actieve rol te hebben vervuld. In een brief aan de voormalige verzetsleider van het FI en lid van het 'Comité d'épuration' H. Gauriau vroeg ze expliciet of hij de minister van Justitie al had kunnen schrijven. Verder stelde ze Gauriau op de hoogte van de petitie die rond gingen in de gemeenten Paturâges en Wasmès, de geboorteplaats van Richard. Daar leek de vrouw van Richard dus ook achter te zitten.⁴⁰⁴ Alleen is van de petitie in Richards dossier geen spoor te vinden.

Naast de familie was er ook een belangrijke rol weggelegd voor de advocaat bij de totstandkoming van de brieven en gunstige verklaringen. Zijn rol lijkt in de meeste gevallen cruciaal. De advocaat spoorde mensen aan een gunstige verklaring te schrijven, verzamelde deze en stuurde ze op naar de krijgsauditeur. De rol van de advocaat komt niet altijd even expliciet naar voren, maar er zijn genoeg aanwijzingen voor hun actieve rol. De strafdossiers bevatten vele brieven die de advocaat had geschreven naar het militair parket. In die brieven verwijst de advocaat naar de stukken of brieven *à décharge* die hij had verzameld en welke zijn betoog ondersteunen. De advocaat van Gaspard trachtte de krijgsauditeur te overtuigen van het goede bestuur dat zijn cliënt had geleverd voor zijn inwoners en voegt in bijlage nota's die dat kunnen bewijzen zoals een petitie:

⁴⁰² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht K. Dehon 22/12/1944

⁴⁰³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, PV Rijkswacht Grynberg 3/3/1945

⁴⁰⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard, brief Mme Richard aan H. Gauriau

“Mais si M. Gaspard a été rexiste et bourgmestre de sa commune il n’ a jamais rendu que des services à ses compatriotes: La pièce n° 1 prouve que Gaspard est universellement bien considéré dans sa localité: des 103 familles du village, 7 seulement n’ont pas signé cette pièce”.

De ondertekenaars erkenden dat “Gaspar niets verweten kan worden en dat hij de bevolking van Bonlez vele diensten heeft bewezen zonder zelf geprofitteerd te hebben. Bovendien had hij niemand verklikt en had hij voorkomen dat verschillende arbeiders naar Duitsland werden gedeporteerd.” Wie de initiatiefnemer van de petitie was, is niet te achterhalen. In elk geval was het dankbaar materiaal voor de advocaat om zijn verdediging rond te bouwen. Verder wees de advocaat nog op vier brieven in bijlage die de goede daden van Gaspard moesten bewijzen en op zes brieven waarin de briefschrijvers erkenden dat ze als werkweigeraar nooit verontrust zijn geweest.⁴⁰⁵ Hetzelfde proces zien we bij Léon Henricot waarbij de advocaat, eventueel in samenwerking met de familie, actief op zoek ging naar getuigenissen die de aanklachten van rekrutering moeten weerleggen. De advocaat stuurt de verzamelde brieven à *décharge* met een begeleidende brief naar het krijgsauditoraat:

*« la famille de Mr. Henricot me signale que Noël est resté dans les meilleurs termes avec son patron et Noël m’a fait remettre l’attestation ci-jointe, dans laquelle vous constatez que Henricot n’a jamais fait la moindre pression sur Noël au point de vue du mouvement rexiste ».*⁴⁰⁶

Het is maar zeer de vraag of Noël, die verklikt zou zijn geweest door Henricot, uit eigen initiatief een gunstige brief zou hebben geschreven naar de krijgsauditeur. Het is door de bemiddelende rol van de advocaat dat de brief werd geschreven. Ook de advocaat van Jacques Houbiers was erg actief bij het verzamelen van verschillende ‘*attestations*’. Enkele brieven van de advocaat zijn gericht aan de krijgsauditeur met daarbij in bijlage verschillende gunstige verklaringen.

De bemiddelende rol van de advocaat is echter het duidelijkst wanneer de brieven rechtstreeks gericht zijn aan de advocaat, met name in de aanspreking. Een groot deel van de brieven ten gunste van Rensonnet is in eerste instantie geadresseerd aan de advocaat, wat wijst op diens rol bij het verzamelen van de ‘*attestations*’:

*“Monsieur l’Avocat, je soussigné Eloi Massin, maréchal ferrant à Lierneux certifie que le nommé Lucien Rensonnet, actuellement en prison à Verviers ne mérite pas cette peine pour le bien qu’il a rendu au grand nombre de notre commune, à mon fils entre autre ; ainsi qu’à des centaine d’autre pendant l’occupation de l’ennemi. Il est parvenu a les sauvez tous de la deportation en Allemagne. Agréez Monsieur l’Avocat l’expression de mes sentiments distingués ».*⁴⁰⁷ Ook uit de brief van ene Jeaudant blijkt de bemiddelende rol die de advocaat

⁴⁰⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, brief van de advocaat aan de auditeur s.d.

⁴⁰⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief van de advocaat aan de Substituut 6/12/1944

⁴⁰⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief à *décharge* E. Massin

speelde: “A la demande de Monsieur Lucien Rensonnet et ce, **par l’entretien de son conseil Maître Dumoulin** (lettre du 21 oct) j’atteste ce qui suit...”.⁴⁰⁸

Ook de verdachten zelf konden, desnoods vanuit de gevangenis, een invloed uitoefenen. De advocaat was in elk geval in grote mate afhankelijk van de informatie en de elementen die de verdachten hen zelf aanreikten. De verdachten wisten natuurlijk wie ze hadden geholpen tijdens de bezetting en welke personen eventueel een gunstige verklaring zouden kunnen afleggen. Achilles Lassoie schreef een week na zijn internering een brief aan zijn advocaat met daarin de namen van de personen die hij had helpen ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling.⁴⁰⁹ De opgegeven personen schrijven allemaal exact vijf dagen later een gunstige verklaring waarin ze de stellingen van Lassoie erkennen.⁴¹⁰ Het verband tussen de verdachte, de advocaat en de getuigen à *décharge* is hier erg duidelijk te leggen.

Een soortgelijk geval zien we bij Rex-burgemeester Lucien Rensonnet. Hij had een goede verstandhouding met de inwoners opgebouwd en heel wat daden van goed bestuur geleverd. Hogerop werd reeds geopperd dat Rensonnet zich opportunistisch had opgesteld in een vijandige omgeving, onder meer na doodsbedreigingen. Dat Rensonnet zich goed bewust was van zijn keuzes tijdens de bezetting mag blijken uit een document dat hij kort na de bevrijding had opgesteld (13/9/1944), getiteld: “*Reproches que l’on peut m’adresser*” – feiten die mij verweten kunnen worden. Rensonnet dacht duidelijk na over wat hij fout had gedaan en hoe hij zich tegen deze beschuldigingen zou verdedigen. Stap voor stap lijstte hij alle zaken op die hem ten laste gelegd konden worden en telkens weerlegde hij de mogelijke aantijgingen. De zaken waarvan Rensonnet dacht dat ze hem ten laste zouden gelegd worden zijn: 1) *Nomination*, 2) *Intelligence avec l’ennemi*. Vervolgens volgde een resem aan goede daden. Rensonnet wist perfect wanneer hij welke persoon had geholpen, bijvoorbeeld bij het ontkomen aan de verplichte tewerkstelling.⁴¹¹ Het is interessant om na te gaan hoe dit document, opgesteld na de bevrijding en voor de internering van Rensonnet, invloed had op het latere onderzoek. Zo bevatte het document heel wat namen (ongeveer 50) die als getuige à *décharge* konden optreden, aangezien Rensonnet hen had geholpen tijdens de bezetting. Van de 28 brieven à *décharge* die zich in het dossier bevinden, werden er uiteindelijk 11 geschreven door personen die al figureerden op de lijst van Rensonnet.

De vijandige context waarin Jules Delloye zich bevond deed ook hem al nadenken over hoe hij zich kon wapenen tegen de beschuldigingen. Delloye was een actieve propagandist in zijn gemeente en spoorde onder meer jongemannen aan om zich te voegen bij het Waals Legioen. Na de oorlog beweerde hij zelf maar een minimale rol te hebben gespeeld in het rekruteren van de jongeren voor het Waals Legioen. Andere Rex-leden speelden een grotere rol hierin. Dit verklaarden ook de betrokken Oostfronters zelf aan het gerecht. In elk geval

⁴⁰⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief à *décharge* Jeaudant

⁴⁰⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, brief van Lassoie aan advocaat 11/9/1944

⁴¹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, brieven à *décharge* 16/9/1944 Ruelle, Gallez, Vermeiren, Capoullez, Demoulin

⁴¹¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, document ter verdediging 13/09/1944

moet de goegemeente van Belgrade Delloye verantwoordelijk hebben gehouden. Daarom vroeg Delloye al tijdens de oorlog aan *légionnaire* Troussaert om officieel te verklaren dat hijzelf geen verantwoordelijkheid droeg in zijn rekrutering. Op die manier hoopte Delloye zich te kunnen wapenen tegen toekomstige represailles van het Witte Leger, zo getuigde Troussaert.⁴¹² Deze verklaring zou tijdens het onderzoek tot in den treure worden bovengehaald door de verdediging om aan te tonen dat Delloye niets met de rekrutering te maken had.

Dus naast de rol van de advocaat is die van de verdachte zelf ook heel belangrijk. Het is dankzij overleg met zijn cliënt dat de advocaat personen op het spoor komt die hij kan overtuigen een gunstige verklaring af te leggen. In vele gevallen namen de advocaten de retoriek van de verdachten over, zich buigend op argumenten van goed bestuur.

De verzamelde brieven of gunstige verklaringen zijn de belangrijkste stukken waarrond de advocaat de verdediging kon opbouwen. Steevast wees men op de brieven of *attestations* om aan te tonen dat de verdachte niets dan goeds had gedaan voor zijn bevolking, dat de burgemeester in de eerste plaats een goede bestuurder was geweest. Het was voor de verdachten zeker zo belangrijk om te kunnen buigen op zijn familie of advocaat voor het vormgeven van de verdediging.

5.1.3.4 Tijdstip van de brieven à décharge/attestations.

We zagen dat brieven *à décharge* een indicator kunnen zijn voor de wijze waarop een lokale gemeenschap de oorlogsburgemeester steunde, maar ook dat de brieven zeker niet los van hun ontstaanscontext gezien mogen worden. In dat verband keken we naar de rol van de advocaat en de familie bij het verzamelen van stukken *à décharge* en het aansporen van personen om een gunstige verklaring te schrijven. Door de band genomen werden er gedurende het hele onderzoek brieven *à décharge* naar het gerecht gestuurd. Maar het overgrote deel werd echter geschreven in de eerste weken na de arrestatie van de verdachte. Een gevolg van de campagnes van de advocaten is dat de gunstige verklaringen steeds in een bepaalde periode tot stand kwamen. Zo is het duidelijk dat de advocaat van Marcel Stavelot, die vele inwoners en verzetsleden had geholpen tijdens zijn bestuur, half oktober 1944 de boer was opgegaan om mensen aan te zetten een brief te schrijven. Tussen 10 en 16 oktober werden talloze gunstige verklaringen en een petitie verzameld door de advocaat (duidelijk te zien aan de stempel van de advocaat op de briefjes) met als doel de voorwaardelijke invrijheidsstelling van Stavelot te bekomen.⁴¹³ Een tweede campagne werd opgezet in de maand voorafgaand aan de openbare zitting van Stavelot, in februari 1946. Brieven, geschreven tussen deze twee periodes, zijn er niet te vinden in het dossier. Het toont aan hoe dit werd georkestreerd. Er lijkt een soort structuur te zitten in de momenten waarop de brieven *à décharge* en de gunstige verklaringen worden opgestuurd naar de auditeur. Een eerste reeks brieven werd meteen na de internering van de verdachte

⁴¹² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 485/46, Jules Delloye, PV Staatsveiligheid Troussaert

⁴¹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot, brieven *à décharge*

verstuurd met telkens de vraag om de verdachte vrij te laten of zijn zaak snel te behandelen. Een tweede reeks *attestations* werd verzameld vlak voor de openbare zitting. Die structuur zien we onder andere ook bij Gustave Thibaut. Het merendeel van de briefjes is opgesteld op 18 september 1944, vijf dagen na zijn internering, en eind november 1945. Vlak voor de eerste openbare zitting.

Men moet hierbij echter rekening houden met het feit dat de briefschrijvers of de getuigen *à décharge* in eerste instantie niet op de hoogte waren van de activiteiten van de burgemeester en hem eigenlijk ten onrechte konden verdedigen. Het besef van wat er zich tijdens de bezetting had afgespeeld, sijpelde maar langzaam door in de geesten van de mensen. Het kon zijn dat mensen die hun burgemeester eerst erkentelijk waren voor de goede daden helemaal niet op de hoogte waren geweest van de verborgen (clandestiene) activiteiten van de Rex-burgemeester.

Tijdens het proces van Albert Cornet werden enkele getuigen geciteerd door de verdediging. Deze getuigen stelden dat er heel wat werkweigerars zich verborgen hielden in Ortho, maar dat deze nooit verontrust zijn geweest. Nochtans werd Cornet veroordeeld voor heel wat verklikkingen, waaronder het verklikken van een groep werkweigerars. Een mogelijke verklaring kan zijn dat deze personen niet echt op de hoogte waren van de activiteiten van de burgemeester. Zeker bij de verklikkingen is het voor het gerecht al moeilijk uit te maken wat de precieze rol van de burgemeester is geweest. Laat staan dat de eigen bevolking op de hoogte was. Maar ook voor andere delicten kon het even duren vooraleer het aandeel van de burgemeester duidelijk werd. Gunstige verklaringen van meteen na de bevrijding kunnen dus gebaseerd zijn op basis van onwetendheid. Een onwetendheid die langzamerhand kon afbrokkelen. Bijvoorbeeld wanneer de politieke gevangenen terugkwamen uit de kampen en met nieuwe informatie kwamen aandragen.

5.3.2 Petities.

Net als de brieven *à décharge* zijn petities uitingen van de steun waarop de verdachte Rex-burgemeesters konden rekenen binnen hun lokale gemeenschap. Anders dan bij de brieven *à décharge* zijn de petities een stuk breder opgevat en zeggen ze iets meer over de houding van de gemeenschap in zijn geheel. In het verzamelwerk *On the Case. Explorations in social history* van Iacovetta en Mitchinson schreef de Canadese historica Carolyn Strange in haar bijdrage dat petities als een *counter-narrative* gelezen kunnen worden in een voor de rest eenzijdig beschuldigend verhaal. De petities wijzen op elementen die voorheen nog niet aan bod waren gekomen in het onderzoek.⁴¹⁴

Voor de totstandkoming van de petities in de strafdossiers van de Rex-burgemeesters geldt hetzelfde als voor de brieven *à décharge*. De petities zijn bij uitstek het gevolg van

⁴¹⁴ Carolyn Strange, "Stories of their lives: the historian and the capital case file" in: IACOVETTA, F. en MITCHINSON, W. (eds.), *On the case. Explorations in social history*. Toronto, London University of Toronto Press, 1998, p. 29

lobbywerk door een derde partij (familie en/of advocaat). Coppin kon rekenen op zijn hele familie om in Wodecq handtekeningen te gaan verzamelen. Normaal gezien is het moeilijk om een inkijk te krijgen in hoe dit in zijn werk is gegaan. Men ziet in de dossiers enkel het eindresultaat, namelijk de petitie. In het onderzoek naar Jules Coppin ging de Rijkswacht grondig te werk. Na de petitie te hebben ontvangen trokken ze zelf op onderzoek uit, waarbij ze de ondertekenaars van de petitie aan de tand voelden. Het bleek dat 6 familieleden van Coppin achter de petitie zaten. In hun rapport besloten de Rijkswachters dat de mensen die de petitie hadden ondertekend dit hadden gedaan uit gediensstigheid of om de familie niet voor het hoofd te stoten.⁴¹⁵ Veel geloof hechtten de rijkswachters dus niet aan deze petitie. Hun idee werd enkele dagen later bevestigd toen ze een brief ontvingen van iemand die de petitie had ondertekend, maar daar spijt van had gekregen. Hij haalde onder meer de terugkeer van de politieke gevangenen aan als element dat hem tot inkeer had gebracht. De persoon in kwestie vroeg om zijn handtekening niet in rekening te brengen. De reden waarom hij in eerste instantie had ondertekend, weet hij aan niet te hebben nagedacht en aan een niet nader genoemde 'verplichting'. (*"Je l'ai fait sans réflexion et un peux par obligations (sic)"*)⁴¹⁶ Petities als spiegel van de sociale positie van de Rex-burgemeester in zijn gemeenschap, moeten daarom met een korrel zout worden genomen. Actief lobbywerk lijkt een noodzaak voor de totstandkoming van de petities. Rex-burgemeesters wiens familie niet zo gedreven is, stellen dan ook geen petitie op. Dit inzicht betekent niet noodzakelijk dat de Rex-burgemeester niet werd geapprecieerd in zijn omgeving. Al is het wel zo dat burgemeesters die effectief veel goede daden van bestuur hadden verricht, een groter onrecht voelden. Ze wezen veel meer dan andere op hun intenties om de bevolking te helpen. Het onrechtvaardigheidsgevoel zette waarschijnlijk ook rapper aan tot actie. Petities zeggen dus enerzijds iets over de mate waarin de lokale gemeenschap achter de oorlogsburgemeester stond, en tonen anderzijds de mate waarin de entourage van de verdachte was georganiseerd.

De petities zijn opgesteld met verschillende doelen. In sommige petities werd resoluut om de vrijlating van de verdachte gevraagd, in andere petities erkenden de ondertekenaars enkel dat de burgemeester goed had bestuurd.

Heel interessant is ook om te zien hoe de petities de sociale verhoudingen binnen een gemeenschap weergeven. De namen van de notabelen van de gemeente werden stevast bovenaan de petitie geplaatst. Van de lokale notabelen hadden de lokale priester en de burgemeester het meeste aanzien. Althans, wanneer men afgaat op de petitie. Ook oudstrijders van de Eerste Wereldoorlog wierpen hun sociaal kapitaal in de strijd om hun naam/handtekening meer gewicht te geven. Want hoe meer goede patriotten, lees: oudstrijders, hoe gewichtiger de petitie.

⁴¹⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, PV Rijkswacht 5/5/1945

⁴¹⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, brief van Derobertmeasure aan Auditoraat Doornik 11/5/1945

In het algemeen konden een 5 personen uit de onderzoeksgroep een petitie voorleggen. Dit zegt ofwel iets meer over de houding van de lokale gemeenschap ten opzichte van de Rex-burgemeesters, ofwel over de organisatorische kracht van de entourage van e verdachte. Of het gebrek daaraan.

5.3.3 Argumenten ter verdediging.

Cruciaal in de verdediging van de verdachte Rex-burgemeesters is het aandragen met verzachtende omstandigheden. Zowel de advocaat, de getuigen *à décharge* als de beklaagde zelf putten uit een arsenaal aan verzachtende omstandigheden, waarvan ze hoopten dat die een invloed zouden hebben op de auditeur tijdens het onderzoek of op de rechter tijdens het proces. Het inroepen van verzachtende omstandigheden had als doel een milde straf uit te lokken, om de zaak snel te behandelen of, na het vonnis, strafvermindering. De verschillende soorten verzachtende omstandigheden kunnen onderverdeeld worden in verschillende categorieën: “goed bestuur”, “patriotisme”, en “persoonlijke motieven”. Vooral het element van ‘goed bestuur’ vormde de spil waarrond de verdediging draaide.

5.3.3.1 “Goed bestuur”.

De entourage van de verdachte en de brieven *à décharge* zetten ter verdediging van de verdachte vol in op het ‘goede bestuur’ dat de burgemeesters hadden geleverd. Goed bestuur kwam in deze context neer op het bieden van hulp en bescherming aan de bevolking. De burgemeesters hielden ook na de oorlog vol dat ze de functie hadden opgenomen met het belang van de bevolking voor ogen (past in de logica van de Rex-propaganda). Al moet hier worden opgemerkt dat de burgemeesters en de bevolking ‘goed bestuur’ niet steeds op eenzelfde manier interpreteerden. Voor de bevolking was ‘goed bestuur’ gelijk aan daden die hen op allerhande manieren hadden geholpen of beschermd tegen de politiek van de bezetter. Een veel gebruikte formulering bij het omschrijven van de burgemeester in dit verband was: *il n’aurait pas été l’homme à faire du tort aux habitants de la commune*.⁴¹⁷ Het geen kwaad hebben gedaan aan de bevolking maakte deel uit van wat de lokale gemeenschap verstond onder goed bestuur. Het kan dan bijvoorbeeld gaan om het leveren van voedselbonnen aan werkweigeraars. Een daad die niet vanzelfsprekend was, gezien er heel wat onduidelijkheid heerste over hoe burgemeesters hiermee om moesten gaan.

De Rex-burgemeesters zelf stelden dat ze het ambt hadden opgenomen omdat ze de gemeenschap een dienst wilden bewijzen. Ze zagen zichzelf als de oplossing voor het vermeende slechte bestuur van de gemeente. Jadoul verklaarde in een persoonlijke brief aan zijn advocaat: *“J’ai administré la commune pour le bien de tout le monde, preuve de l’attestation du secrétaire Tanier et de bourgmestre Gilsoul malgré que celui ci a témoigné qu’il me donnait des conseils; ses (sic) pour ce faire une gloire parce que il set (sic) bien que la population est pour moi”*.⁴¹⁸ Uit deze passage blijkt dat Jadoul echt overtuigd was van zijn

⁴¹⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht 2/01/1945

⁴¹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, brief aan advocaat 28/09/1947

goede bestuur en van zijn populariteit bij de bevolking. Jadoul kon zich echter niet beroepen op harde bewijzen van zijn goede bestuur (in casu brieven à *décharge*). Attesten van personen die hulp hadden gekregen van hem kan hij niet voorleggen. Hij verwijst naar twee verklaringen- van de voormalige burgemeester en van de gemeentesecretaris. Alleen zijn die getuigenissen allesbehalve eensluidend positief voor hem.

De Rex-burgemeesters lieten in veel gevallen verstaan dat ze het ambt hadden opgenomen vanuit een bekommernis voor het bestuur van de gemeente. Ze hadden steeds het beste voorgehad met hun inwoners, zo luidde het. Assoignon van Mévergnies wou naar eigen zeggen de bevoorrading optimaliseren.⁴¹⁹ Rex-burgemeester van Lierneux, Lucien Rensonnet, stelde dat hij gedurende de bezetting rexiest is gebleven vanuit sociaal opzicht, maar niet vanuit politiek opzicht. Nadat hij de eed als burgemeester had afgelegd heeft hij zich naar eigen zeggen compleet ten dienste gesteld van de gemeenschap *“sans aucun esprit politique ni religieux”*.⁴²⁰ Deze retoriek is grotendeels overeenkomstig met de strategie zoals Rex die had gehanteerd eind 1940, begin 1941 om als partij serieus genomen te worden door het Duitse militaire bestuur dat eerder geïnteresseerd was in serieuze bestuurslui dan in politiek radicale rexiesten.

In de brieven à *décharge* en in de getuigenissen werd er ook vaak gewezen op het feit dat de burgemeester in geen geval had geprofiteerd van zijn bestuur. Dit was blijkbaar een ander belangrijk element in wat men verstond onder goed bestuur. Over Rex-burgemeester van Aische-en-Refail, Henricot, stelde het buurtonderzoek: *“Tous les habitants de Aische-en – Refail sont à peu près unanimes à dire que Henricot n’aurait jamais profité de sa situation de Bourgmestre pour faire pression sur ses administrés en rien que ce soit, et qu’il n’a pas trop mal dirigé la commune”*.⁴²¹ De eensgezindheid van de lokale bevolking over het goede bestuur van Henricot wordt weerspiegeld in een massaal ondertekende petitie ten gunste van Henricot. Van de 225 gezinnen in Aische-en-Refail hadden 212 familiehoofden hun handtekening onder de petitie gezet. De ondertekenaars erkenden dat Henricot:

« Considérant la grande correction adoptée pendant la guerre par le Bourgmestre Henricot vis-à-vis de ses administrés;

Reconnaissant son dévouement exceptionnel à la chose publique et les services rendus à toute la population, sans distinction d’opinion, allant jusqu’à la négligence complète de sa petite culture ;

Tenant compte de sa nombreuse famille ainsi que de la simplicité et de la bienveillance qu’il apportait dans ses relations avec le public ;

FORMENT LE VŒU

Que son cas soit examiné avec tout l’intérêt qu’il mérite et, qu’éventuellement, il puisse revenir au plus tôt au milieu de sa famille »

⁴¹⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, getuigenverhoor Armand Assoignon 19/2/1946

⁴²⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, PV Gerechtelijke politie Lucien Rensonnet 17/10/1944

⁴²¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, PV Rijkswacht 22/11/1944

Naast het aspect van ‘goed bestuur’ wees men ook naar de benarde situatie van de familie van Henricot, die het zonder hem moet stellen, alsook naar het feit dat zijn veld niet kon worden bewerkt. Deze pogingen om in te spelen op het geweten van de krijgsauditeur, kwamen wel vaker terug wanneer men verzocht om spoed achter het onderzoek te zetten.

In het merendeel van de gevallen stond ‘goed bestuur’ van de burgemeester gelijk aan geleverde diensten aan de lokale bevolking, aan het verlenen van hulp aan de inwoners. Dit kon zowel actief als passief gebeuren. Attesten waarin men erkende dat de burgemeester werkweigeraars had geholpen kwamen herhaaldelijk terug in de dossiers. De hulp kon bijvoorbeeld bestaan uit het verstrekken van voedselzegels of het waarschuwen van gezochte personen dat de Duitsers hen zochten. Een voorbeeld van zo’n attest:

“Je soussigné Demonty Edmond, demeurant à Aische- en – Refail, déclare qu’ayant été refractaire depuis le 15 février 1943 jusque la libération je n’ai jamais été inquiété pendant cette période par le Bourgmestre Henricot Léon. Au contraire, je recevais régulièrement mes timbres de ravitaillement. De plus quand les allemands devais venir dans la commune, il venait lui-même me prévenir, en se disant de bien me cacher »⁴²²

Dit voorbeeld is stereotiep voor de daden van goed bestuur waarop ook heel wat Rex-burgemeesters zich konden beroepen na de oorlog. In het attest wijst de schrijver erop dat hij niet verontrust is geweest door de burgemeester (*“je n’ai jamais été inquiété pendant cette période par le bourgmestre...”*).

Naast hulp aan werkweigeraars, was het helpen ontkomen aan de verplichte tewerkstelling in Duitsland door het leveren van een (vals) attest een van de vaakst voorkomende ‘goede daden’. Het interessante in dit geval is dat sommige personen effectief een vals attest kregen, terwijl anderen toentertijd wel degelijk recht hadden op zo’n attest. Er is dus wel degelijk een verschil. Na de oorlog wordt hier echter geen onderscheid meer in gemaakt. Het alleszins niet duidelijk of degenen die erkennen een attest te hebben gekregen van de burgemeester, daar indertijd recht op hadden of niet. Bij Lucien Rensonnet was het duidelijk dat hij zich als burgemeester op gevaarlijk terrein bevond. Lucien Rensonnet kon een heleboel brieven à *décharge* voorleggen. Vele brieven maakten gewag van de verkregen hulp van de burgemeester bij het ontsnappen aan de verplichte tewerkstelling:

“Ayant du me rendre à la Werbestelle dans le courant des premiers mois de l’année 1943 et devant partir pour l’Allemagne quelques jours après. J’affirme que j’ai été ajourné définitivement, grâce au dévouement de Mr. le Bourgmestre Lucien Rensonnet »⁴²³

Rensonnet hielp op verschillende manieren de inwoners van Lierneux. Ook het lokale verzet steunde hij. De maquisards van het maquis van Fosse kregen ravitaillingskaarten en

⁴²² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief à *décharge* E. Demonty 26/10/1944

⁴²³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief à *décharge* A. Léonard s.d.

voedselzegels. Ook documenten die nodig waren voor het maken van identiteitskaarten en dergelijke werden door Rensonnet verstrekt.⁴²⁴ Rensonnets gedrag resulteerde uiteindelijk tot zijn arrestatie na een Duitse razzia in Lierneux.

Het verstrekken van hulp aan werkweigeraars of aan het verzet, het helpen ontkomen van arbeiders aan de verplichte tewerkstelling, het bemiddelen bij de Duitse autoriteiten wanneer een inwoner is gearresteerd zijn duidelijke, actieve daden van goed bestuur. Daarnaast zijn er ook passieve daden van goed bestuur die als verzachtende omstandigheid werden aangehaald. Een klassieker is het niet verklikken van werkweigeraars of verzetsleden die zich schuil hielden in de gemeente van de burgemeester. Een inwoner van Bonlez schreef een brief à *décharge* waarin hij erkende dat Gaspar nooit een probleem had gemaakt van het feit dat hij een werkweigeraar onderdak bood.⁴²⁵

Het is opvallend dat datgene wat te boek kwam te staan als goed bestuur steeds zaken betrof die een burgemeester in normale omstandigheden (in een niet-oorlogscontext) nooit moest doen. Heel uitzonderlijk wees men op verwezenlijkingen die onder normale omstandigheden als goed bestuur zou gezien kunnen worden. Zo werd de bouw van een tweede klaslokaal onder leiding van Henricot voor de jongensschool positief onthaald.⁴²⁶ Net als de maatregelen voor het weeshuis in Aische-en-Refail. Het goed bestuur dat in de brieven à *décharge* als verzachtende omstandigheid naar voor komt zijn zaken die in de ogen van de Duitse bezetter een illegaal karakter hadden. Het helpen van werkweigeraars op allerhande manieren plaatste de Rex-burgemeesters in een uiterst ambigue positie. Langs de ene kant gaf hij als burgemeester gestalte aan de Nieuwe Orde-machtsgreep. Langs de andere kant ging hij door het helpen van werkweigeraars of verzetslui in tegen de Duitse belangen. Die ambiguïteit loopt als een rode draad door de gerechtelijke vervolging van de oorlogsburgemeesters. Wouters had reeds opgemerkt dat het probleem van de oorlogsburgemeesters als foute politicus- goede bestuurder het gerecht voor problemen stelde. Namelijk, in welke mate was het goed bestuur oprecht of een opportunistische zet?

5.3.3.2 Patriottisme.

“Jamais il n’a pose un acte antipatriotique dans l’exercice de ses fonctions de bourgmestre”⁴²⁷

Soortgelijke formuleringen komen herhaaldelijke keren terug in de PV's over Armand Assoignon. Ook bij andere burgemeesters peilden de onderzoekers steevast of de verdachte “*des actes antipatriotiques*” had gesteld. Collaborateurs in het algemeen werden een gebrek aan patriottisme of vaderlandsliefde verweten. In essentie draaide het onderzoek dan ook om de vraag of de verdachte zich ‘onvaderlands’ had gedragen of niet. Het aantonen van

⁴²⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief à *décharge* J. Dumont

⁴²⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, brief à *décharge* A. Van Roy 5/10/1944

⁴²⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief à *décharge* parochiepriester Aische-en-Refail 4/12/1944

⁴²⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, PV Staatsveiligheid Soudant 19/12/1945

verklaring, politieke en militaire collaboratie waren louter bewijzen van onwaardig of onvaderlands gedrag tijdens de oorlog.

Het was voor de verdediging dan ook cruciaal om de onderzoekers of de rechter ervan te overtuigen dat de beklaagde niets te verwijten viel op vlak van vaderlandslievendheid. Bewijzen van patriottisme komen dan ook regelmatig naar voren in de verdediging en de brieven *à décharge*. Een eerste mogelijke uiting van patriottisch gedrag door de Rex-burgemeester die werden aagehaald, waren daden van goed bestuur. Aangezien dit hierboven reeds is uiteengezet, ga ik er niet dieper op in. Vaak ook werd het begrip patriottisme of wat daarmee correspondeerde niet verklaard. Patriottisme sprak voor zichzelf. Een briefje ten gunste van Henricot stelde: “... *Léon Henricot bourgmestre à Aishe-en – Refail, c’est toujours comporté dans notre région en bon patriote...*”.⁴²⁸ Een ander zag dat Henricots attitude « *indiquait qu’il travaillait en belge* ». ⁴²⁹ Ook de meeste getuigen zagen Rensonnet als een patriot. Een lokale geestelijke stelde: “*Mr. Rensonnet n’a jamais opéré des actes qui puissent le compromettre au point de vue patriotique. Toujours il s’est montré, même dans les circonstances les plus vainqueres un excellent belge...*”.⁴³⁰ Een goede patriot was een goede Belg en vice versa. Overtuigd lidmaatschap van Rex was blijkbaar ook niet altijd voldoende om de Rex-burgemeester als antipatriottisch te zien. De veldwachter van Mévergnies verklaarde aan het gerecht dat hij Assoignon Rex-bijeenkomsten had zien bijwonen; ook zag hij Assoignon in Rex-uniform. In dezelfde verklaring, echter, liet hij optekenen dat “*Assoignon n’a jamais eu une grande activité antipatriotique*”.⁴³¹ Wat die ‘*activité antipatriotique*’ precies inhield is niet altijd even duidelijk en hangt af van persoon tot persoon. Algemeen bedoelde men daden die zware gevolgen hadden gehad, die duidelijk tegen de belangen van een persoon of het land waren ingegaan. Louter lidmaatschap van Rex of een pro-Duitse houding of overtuiging viel desgevallend niet onder die noemer. De Rijkswacht verklaarde over Armand Ramioul, Rex-burgemeester van Forêt bij Luik: “*ce dernier n’a jamais à notre connaissance fait rien de précis comme actes antipatriotiques, mais son attitude prouvait clairement ses sentiments de collaboration avec l’ennemi*”.⁴³²

De ideale manier voor de verdediging om de vaderlandslievendheid van de Rex-burgemeester in de verf te zetten, was door terug te verwijzen naar het gedrag van de beklaagde tijdens de Eerste Wereldoorlog. Enkele Rex-burgemeesters waren namelijk actief geweest in WO I. De redenering was dat wie had gediend in de *Groote Oorlog* geen onvaderlands gedrag zou kunnen vertonen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Over Maurice Houyet uit Gerpinnes, een erg gematigde rexist, stelde het naoorlogse schepencollege:

⁴²⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief *à décharge* G. Landuelle 28/11/1944

⁴²⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief *à décharge* A. Palate 28/11/1944

⁴³⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, brief *à décharge* abbé Léonard 16/2/1945

⁴³¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, PV Staatsveiligheid Andrieux C. 27/12/1945

⁴³² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul, PV Rijkswacht 10/10/1944 *Renseignements*

*“Volontaire de guerre de 1914/1918; blessé au front de l’Yser, il serait étonnant que cet homme ait trahi”.*⁴³³

Twee strijdmakers uit het leger en inwoners uit Visé schreven een lange brief ter verdediging van Houbiers waarin ze uit de doeken deden hoe ze Houbiers hadden leren kennen in het leger. Verder bespraken ze zijn kwaliteiten als soldaat tijdens de Eerste Wereldoorlog wat hem toeliet officier te worden en militaire onderscheidingen te krijgen: *“... un ancien combattant, Croix du feu, Officier de réserve resté un vrai militaire, dont nous connaissions l’ardeur patriotique et la brillante conduite pendant la guerre de 1914-1918, conduite qui lui valut de nombreuses distinctions (sic) honorifiques: cet ancien combattant était Joseph Houbiers ».*⁴³⁴ Ook Houbiers zelf beriep zich op zijn gedrag van tijdens de Eerste Wereldoorlog. Bij de ondervraging van Houbiers over zijn mogelijke postverlating tijdens de 18-daagse veldtocht benadrukte hij dat hij een oorlogsvrijwilliger was van 14-18 en het ‘*Military Cross*’, een Britse oorlogs onderscheiding, had gekregen. Bovendien was hij in mei 1940 vrijwillig weer in dienst getreden, hoewel hij invalide was.⁴³⁵ In een brief ten gunste van Zéphir Denys zinspeelde men op het feit dat hij tijdens de Eerste Wereldoorlog als arbeider was gedeporteerd en veel had geleden omdat hij steeds weigerde te werken voor de Duitsers.⁴³⁶ Deze anekdotes moesten de vaderlandslievendheid van de verdachten extra in de verf zetten.

5.3.3.3 Persoonlijke motieven.

Naast de bovenstaande argumenten, die courant werden aangehaald, zijn er nog een heleboel andere argumenten die het gedrag van de Rex-burgemeesters moesten legitimeren of toch ten minste helpen verklaren.

Soms verwees men naar de Duitse propaganda die de verdachte had misleid. De beklagde was met andere woorden naïef geweest en had de draagkracht van zijn beslissingen niet door. Zo stelde een getuige over Gaspar: *“un parfait honnête homme qui a subi l’influence de la propagande allemande et s’y est laissé prendre”.*⁴³⁷ Gaspar had zich laten vangen, zo luidde het.

In de vele getuigenissen over Maximilien Jadoul kwam een interessant argument naar voren. Jadoul kon op weinig steun rekenen van de lokale bevolking. Brieven à *décharge* zijn er niet te vinden in zijn dossier. Verscheidene getuigen weten Jadouls gedrag aan de slechte invloed van diens echtgenote op hem. Een werknemer op de bevoorradingsdienst van Moha zag Jadouls vrouw als enige verklaring voor Jadouls rexistische overtuiging:

⁴³³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1877/47, Maurice Houyet, brief van het schepencollege aan de krijgsauditeur 12/3/1947

⁴³⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à *décharge* L. Masy en G. Masy 24/10/1944

⁴³⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, ondervraging Jacques Houbiers 23/11/1944

⁴³⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 450/46, Zéphir Denys, brief aan de *archiprêtre*/aartspriester 29/11/1944

⁴³⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht Deprince 3/3/1945

“Je considère que Jadoul a été fortement influencé par sa femme qui était une idéaliste allemande. Nous sentions très bien que c’était elle qui alimentait les convictions rexistes de son mari ainsi que d’autres”.

De getuige gaat nog een stap verder en ziet mogelijk een andere uitkomst zonder de aanwezigheid van de vrouw : *«Si Jadoul n’avait pas été soumis à ses influences il aurait peut-être été différent. Jadoul était un imbécile ».*⁴³⁸ Een heleboel gelijkaardige getuigenissen over de negatieve invloed van de echtgenote op Jadoul kwamen terug in het dossier. Ex-burgemeester van Moha en voorganger van Jadoul die meteen na de oorlog onverbiddeijk was voor Jadoul nuanceerde bij een verklaring in 1947 zijn eerdere stelling: *“Il a subi l’influence de sa femme et de sa fille... j’estime que c’est elle la véritable responsable de la politique de collaboration avec l’occupant qu’ a adoptée Jadoul”.*⁴³⁹ Jadouls vrouw was volgens vele getuigen het brein achter de collaboratie. Of de verklaringen op waarheid is gestoeld is niet duidelijk en ook niet de taak van de historicus, maar het is wel een interessant verschijnsel. Jadoul en zijn vrouw werden tegelijkertijd berecht, maar uiteindelijk werd Jadoul verantwoordelijk gehouden, wat logisch is. Jadoul kreeg 15 jaar hechtenis, zijn echtgenote 3 jaar.⁴⁴⁰ Een verklaring kan echter wel worden gezocht in het feit dat Jadouls vrouw een hele poos in Duitsland heeft gewoond en perfect Duits sprak. Anderzijds speelde het beeld handig in op de stereotypering van de vrouw als manipulator. In elk geval leidden deze verklaringen onbewust de aandacht weg van Jadoul, die als een slachtoffer werd afgeschilderd. Een slachtoffer van zijn eigen vrouw en zijn eigen stupiditeit. Ook de krijgsauditeur pikte de redenering van de getuigen op. Hij vermeldde in het ‘*exposés des faits*’: *“Son épouse, qui, aux dires de tous les témoins, dirigeait le ménage et avait tout à dire, épaulait d’ailleurs son mari et c’est surtout son ambition à elle qui mena Jadoul dans la voie de la collaboration la plus étroite avec les occupants ».*⁴⁴¹

Een andere manier om de verdachte te verdedigen was te wijzen op de goede of eerlijke persoonlijkheid van de verdachte. Zo zei iemand over Jadoul : *“au fond ce n’était pas un méchant homme mais il était fortement influencé par sa femme qui est une ambitieuse ».*⁴⁴² Rex-burgemeester Gaspar van Bonlez werd door zijn buurman gezien als een eerlijk man, *“comme un homme juste”.*⁴⁴³ Het kon ook zijn dat een Rex-lid het ambt van burgemeester had opgenomen uit financiële noodzaak. Althans zo liet de advocaat van Assoignon uitschijnen. Die verloor tijdens de oorlog zijn job en klopte aan bij kasteelheer De Meester die hem geld leende en tegelijkertijd Assoignon in zijn greep kreeg.⁴⁴⁴

⁴³⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, getuigenverhoor L.Moray 17/12/1945

⁴³⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, getuigenverhoor N. Gilsoul 1/02/1947

⁴⁴⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, PV openbare zitting 20/5/1947

⁴⁴¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, *exposé des faits*

⁴⁴² Auditoraat-generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, getuigenverhoor S. Hanquet 20/2/1947

⁴⁴³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht J. Ruelle 2/01/1945

⁴⁴⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, brief van advocaat aan krijgsauditeur 20/02/1946

Bij de verdediging van Antoine Gaspar⁴⁴⁵ werden familiale omstandigheden op twee manieren ingeschakeld. De eerste had betrekking op de wijze waarop Gaspar de post van burgemeester had bekomen. Gaspar, gemeentesecretaris van Bonlez en vader van 12 kinderen, zou mogelijk zijn job verliezen omdat het kindergeld dat de ambtenaren kregen bijna was verdubbeld. De gemeente dreigde dit hoge bedrag niet te kunnen ophoesten. Dus uit schrik om zijn job te verliezen en zijn gezin niet meer te kunnen onderhouden, had Gaspar voor de burgemeesterspost gesolliciteerd.⁴⁴⁶ Gaspars grote familie werd ook gebruikt als argument om zijn zaak snel te behandelen. De *'Ligue des familles nombreuses de Belgique'* schreef een brief naar de auditeur met de vraag om Gaspars zaak zo snel mogelijk te behandelen zodat Gaspar terug kon naar zijn grote familie. Soortgelijke argumenten zien we bij de burgemeester van Aische-en-Refail, Léon Henricot. Henricot was vader van 7 kinderen; bovendien was er een achtste telg op komst. De advocaat van Henricot maande de auditeur dan ook aan spoed te zetten achter de zaak.⁴⁴⁷

5.3.3.4 Distantiëren van Rex.

Vele Rex-burgemeesters wilden zich na de oorlog distantiëren van Rex. In heel wat gevallen vertelden de burgemeesters het gerecht dat ze tijdens de bezetting reeds gestopt waren hun lidgeld te betalen. Ze gingen er prat op uit de partij te zijn gestapt. Léon Henricot verklaarde aan de krijgsauditeur dat hij als gevolg van Degrelles redevoering in Luik, waar hij, in de lijn van het artikel in *le Pays réel*, de nationaal-socialistische ideologie onderschreef, Rex in 1941 had verlaten.⁴⁴⁸ Het is moeilijk te bewijzen in welke mate dit strookte met de realiteit of een opportunistische leugen was. Na Degrelles toespraak in *le Pays réel* werd het lidmaatschap van Rex namelijk strafbaar. Henricot zou zich door deze bewering uit de wind hebben kunnen zetten. Het blijft echter een feit dat Henricot in juli 1942 benoemd werd tot burgemeester. Zich helemaal afkeren van het rexistisch gedachtegoed deed hij dus niet. Zo onderhield hij nog geregeld contact met andere rexisten en kreeg hij felicitaties van Rex-leider ad interim Victor Matthys.⁴⁴⁹ Anderzijds zegt het ook iets over de problemen binnen Rex om bekwame en betrouwbare bestuurders te vinden. Mensen die niet meer ten volle de partij trouw waren, werden toch benoemd. Zéphir Denys trachtte ook zijn affiliatie met Rex onder het tapijt te vegen. Nadat zijn zoon in 1942 naar het Oostfront was vertrokken, zegde hij zijn lidmaatschap op. Naar eigen zeggen wou hij sindsdien niets meer met Rex te maken hebben. Op dat moment had hij echter zijn aanvraag om benoemd te worden tot burgemeester al ingediend. Pas na aandringen van de partijtop stemde hij toe.⁴⁵⁰

Ook proberen de beklagden zoveel mogelijk hun eigen rol bij hun benoeming te minimaliseren. Hun benoeming, was naar eigen zeggen het gevolg van een andere persoon.

⁴⁴⁵ In het dossier wordt de naam van de beklagde geschreven als zowel Gaspar, Gaspard en Gaspard. In deze studie wordt de schrijfwijze Gaspar gehanteerd.

⁴⁴⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, *mémoire pour Antoine Gaspar*

⁴⁴⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, brief aan de krijgsauditeur 10/10/1944

⁴⁴⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, ondervraging Léon Henricot 13/11/1944

⁴⁴⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, ondervraging Léon Henricot 13/11/1944

⁴⁵⁰ Auditoraat-Generaal, dossier. 450/46, Zéphir Denys, PV Gerechtelijke politie 20/11/1944

Zo schoof Assoignon de verantwoordelijkheid voor zijn toetreding tot de partij in 1941 en zijn benoeming tot burgemeester in de schoenen van ene De Meester. Doordat De Meester vertrok naar het Oostfront, werd hij de Rex-kandidaat voor de burgemeesterspost. Assoignon wees er nog op dat hij aan een eerste oproep van Rex verzaakte.⁴⁵¹ Rex-burgemeester van Ortho, Albert Cornet, benadrukte dat hij zelf geen actie had ondernomen om benoemd te worden. Ene notaris Marchal had hem gevraagd hem op te volgen nadat hij ontslagen werd.⁴⁵²

Exemplarisch voor al het bovenstaande is de verklaring van Fernand Evrard. Hij verklaarde dat hij in 1941 uit de partij was gestapt en naar de Engelse radio luisterde (*“je ne voulais plus être rexiste”*). Tegelijkertijd verklaarde Evrard dat hij niemand liet blijken dat hij geen rexist meer was. Zelfs zijn vrouw wist niet het niet. De reden die hij aanhaalt was dat hij schrik had om als verrader te worden versleten door de rexisten. Uiteraard is het moeilijk hier enige geloofwaardigheid aan te hechten. Door het merendeel van de getuigen wordt Evrard namelijk als erg Duitsgezind afgeschilderd. Hij had zelfs een buste van Degrelle op zijn bureau staan (Al paste dit misschien in zijn tactiek om de mensen ervan te overtuigen dat hij nog steeds een rexist was...). In 1942 solliciteerde hij op aanraden van de Rex-leider van Rixensart voor een schepenpost. Hij dacht aan al het goeds dat hij kon doen voor de gemeente. Uiteindelijk werd hij als schepen dienstdoend burgemeester van Rixensart. In elk geval onderstreepte hij alle goede daden die hij had gedaan voor de inwoners van Rixensart. Tevens verstopte Evrard zich achter het feit dat hij nooit officieel benoemd was geweest als burgemeester en enkel dienstdoend burgemeester was geweest.⁴⁵³ Op allerhande manieren probeerde Evrard zijn benoeming tot burgemeester dus te legitimeren.

5.3.4 Impact?

Men kan zich afvragen wat de impact van de brieven *à décharge* en de gunstige verklaringen was, en welk effect ze uiteindelijk ressorteerden. Zoals gezegd vroegen de briefschrijvers aan de krijgsauditeurs om de zaak snel te behandelen, om clementie te tonen, om strafvermindering of om minstens rekening te houden met de verzachtende omstandigheden. Of de brieven gehoor vonden bij de krijgsauditeur en een impact konden hebben op de strafvordering of de uiteindelijke strafmaat is heel moeilijk uit te maken. De correspondentie tussen de verschillende instanties die bijvoorbeeld beslisten over voorwaardelijke invrijheidsstelling is beperkt, waardoor het moeilijk af te leiden is op basis van welke criteria de beslissingen werden genomen en of de brieven een rol speelden.

Af en toe lijkt een causaal verband wel gelegd te kunnen worden. Op 28 maart 1945 kwam er een brief binnen op het Ministerie van Justitie. De auteur hield een vlammend betoog voor de voorwaardelijke invrijheidsstelling van Emile Renson, die volgens de door hem

⁴⁵¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, getuigenverhoor Armand Assoignon 19/2/1946

⁴⁵² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 67/47, Albert Cornet, PV openbare zitting 28/1/1947

⁴⁵³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1125/46, Fernand Evrard, ondervraging van Fernand Evrard 26/7/1945

gehouden petitie kon rekenen op de steun van 90 % van de bevolking.⁴⁵⁴ Tevens verwees de briefschrijver naar de moeilijke situatie waarin Rensons gezin zich bevond en naar de onwil van diens advocaat om Renson bij te staan. De auteur vroeg om de zaak van Renson zo snel mogelijk te onderzoeken, aangezien Renson na 6 maanden nog steeds was geïnterneerd.⁴⁵⁵ Een maand later schreef het ministerie van Justitie een brief aan de president van de consultatieve commissie met de opdracht *“de bien vouloir examiner avec urgence le cas de Renson Emile”*⁴⁵⁶ Of de vraag van het Ministerie van Justitie aan de consultatieve commissie om spoed te zetten achter het onderzoek van Emile Renson een rechtstreeks gevolg is van de brief à *décharge*, gericht aan de minister van Justitie is niet voor honderd procent uit te maken. Al lijkt het wel een aannemelijke reden. Op 21 maart 1945 had toenmalig minister van Justitie Du Bus de Warnaffe zich in de kamer al positief uitgelaten over dit soort aanvragen of bemiddeling. (*“il est possible qu’à l’intervention de n’importe quelle personnalité ou d’un mandataire de n’importe quel parti- je suis très bien placé pour le savoir- on ait demandé d’activer dans une commission consultative l’examen du dossier de certaines personnes. Pourquoi? Parce que certains mandataires ou d’autres personnalités viennent me dire: « Nous connaissons tel interné ; il n’y a vraiment rien à retenir à sa charge. Il est depuis cinq ou six mois. Ne pourriez-vous pas activer l’examen de l’affaire?” Dans ce cas, je répons: oui”*.⁴⁵⁷)

Dat de brieven à *décharge*, de petitieën en de vele korte gunstige verklaringen een mogelijke invloed hebben op het vonnis is ook lastig te onderzoeken. Maar dat het als bewijsmateriaal een rol speelde is zeker. François Gorez, Rex-burgemeester van Thieulain, kon rekenen op enorm veel steun van de bevolking. De petitieën die vroegen om Gorez na de oorlog als burgemeester te behouden, werden door bijna alle familiehoofden ondertekend. Daarbij kwamen een heleboel ‘*attestations*’ die wezen op de hulp die Gorez had geleverd aan het verzet, aan de werkweigeraars, aan de landbouwers, enz... Bij de motivering van het vonnis, verwees men expliciet naar deze documenten bij het aanhalen van de verzachtende omstandigheden :

*«Après admission de circonstances atténuantes ... qu’il s’est employé à éviter à ses administrés, dans toute la mesure du possible les enlèvements et les déportations et s’est opposé fréquemment et avec efficacité, la plupart du temps, aux réquisitions et aux vexations de l’ennemi ; le condamne de ces chefs à une seule peine d’un an d’emprisonnement »*⁴⁵⁸

⁴⁵⁴ De petitie waar de briefschrijver op alludeerde, is niet terug te vinden in het dossier. Hij zegt de petitie te hebben verstuurd naar de advocaat, maar blijktbaar heeft die de petitie niet naar de krijgsauditeur opgestuurd. In diezelfde brief beklagt de briefschrijver zich tevens over de passiviteit van de advocaat.

⁴⁵⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief à *décharge* van A. Delmanelle aan minister van Justitie 26/3/1945

⁴⁵⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, brief van Ministerie van Justitie aan de Consultatieve Commissie 28/4/1945

⁴⁵⁷ Geciteerd in: Steven Dhondt, Luc Huyse, e.a., *Onverwerkt verleden*, pp. 98-99

⁴⁵⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, *Jugement*

Deze documenten bewezen het patriottische gedrag van de beklaagde. Hetzelfde stramien tekende zich af bij Lucien Rensonnet. Rensonnet werd aangeklaagd voor politieke collaboratie maar werd uiteindelijk vrijgepleit van alle schuld; in het vonnis stond dat “het patriottistische gedrag tijdens het uitvoeren van zijn ambt voldoende aantoonde dat hij (Rensonnet) niet gehandeld heeft met de intentie om de wettelijke instellingen van de staat uit te hollen...”.⁴⁵⁹ De brieven à *décharge* en de gunstige getuigenissen bleken in het geval van Rensonnet tot vrijspraak te leiden, hoewel hij met hulp van Rex de post van burgemeester had opgenomen. Doordat het gerecht enkel focuste op politieke feiten (propaganda, rekrutering, ed.), was er wel wat ruimte voor de verdediging om via deze petitie en gunstige verklaringen het gerecht te overtuigen van het ‘patriottisme’ van de verdachte. De gevallen van Rensonnet en Gorez zijn uitzonderingen. In het merendeel van de gevallen is het moeilijker af te leiden in welke mate het bewijs van ‘goed bestuur’ mee in rekening werd gebracht. Zeker wanneer de verdachte effectief politieke activiteiten (propaganda, rekrutering, enz.) had vertoond. In de gevallen van Rensonnet en Gorez, die geen uitgesproken politiek gedrag hadden vertoond, maar daarentegen wel intensief de bevolking hadden geholpen, konden deze bewijzen van goed bestuur wel een directe impact hebben. Zo bewijzen de motiveringen van het vonnis. Rensonnet werd dus vrijgesproken, Gorez werd veroordeeld tot 1 jaar hechtenis. Het verschil in strafmaat is waarschijnlijk te verklaren door het feit dat Rensonnet nooit officieel lid is geweest van Rex. Gorez was daarentegen lid van Rex en hengelde via de regionale Rex-leiding duidelijk naar de post van de burgemeester door te wijzen op het ‘slechte bestuur’ in Wodecq.⁴⁶⁰ Terwijl Rensonnet pas na lang aandringen de post van burgemeester opnam. Dit waren allemaal elementen waar het gerecht rekening mee hield bij het bepalen van de strafmaat.

Heel soms werden de personen die een brief à *décharge* hadden gestuurd, ondervraagd door de onderzoekers. Dit is interessant omdat de eenzijdigheid van de verklaring in de brief zo kan worden doorbroken. De auditeur kan zo andere informatie losweken. Het beeld dat van de beklaagde werd geschetst bevatte op slag een pak meer nuance. Op 14 september 1944 stuurde de dienstdoende gemeentesecretaris van Bonlez een brief naar het krijgsauditoraat waarin hij stelde dat Gaspar hem tijdens de oorlog hielp te ontkomen aan de verplichte tewerkstelling.⁴⁶¹ De gemeentesecretaris werd daarop nog enkele malen ondervraagd door de Rijkswacht, waarbij hij Gaspar afschilderde als een overtuigde rexist.⁴⁶² Waarschijnlijk was de gemeentesecretaris, die tijdens de bezetting op de bevoorradingsdienst werkte, sowieso ondervraagd. In het algemeen werden de auteurs van een brief à *décharge* zelden door de autoriteiten ondervraagd. Enkel wanneer de briefschrijvers rechtstreeks met de zaak te maken hadden of nieuwe informatie ten berde brachten, werden ze ondervraagd.

⁴⁵⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Rensonnet, Vonnis 18/9/1945

⁴⁶⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez, *exposé des faits*

⁴⁶¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, brief à *décharge* A. Crèvecoeur 14/9/1944

⁴⁶² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht A. Crèvecoeur 15/04/1945

Personen die korte verklaring schreven werden meestal niet ondervraagd. Dat de beklagde iemand had geholpen de verplichte tewerkstelling te ontlopen, leek de auditeur minder interessant om iemand over te ondervragen. Enkel informatie die direct betrekking had op de aanklachten gericht tegen de beklagde kon de auditeur ertoe brengen een getuige *à décharge* te ondervragen. Ene Brassine gaf te kennen in zijn brief dat Henricot zich steeds had gekant tegen de vertrekkers naar het Oostfront. Dit werd door de onderzoekers met een blauw potlood onderlijnd. Henricot werd namelijk verdacht gerekruteerd te hebben voor het Waals Legioen. Deze nieuwe informatie was dus relevant voor het onderzoek. Brassine werd daarom ondervraagd door de Staatsveiligheid.

5.3.5 Besluit : brieven *à décharge* als indicator voor maatschappelijke positie?

De meest inzichtrijke bron om de houding van de bevolking ten opzichte van de verdachte te meten zijn de buurtonderzoeken die de Rijkswacht vlak na de bevrijding afnam om na te gaan hoe de bevolking tegenover de oorlogsburgemeester stond. Deze buurtonderzoeken zijn jammer genoeg niet altijd uitgevoerd of opgenomen in de PV's die zijn doorgespeeld aan de substituut of de auditeur. Deze lijken in elk geval een betrouwbare indicator te zijn voor de houding van de lokale gemeenschap ten opzichte van de Rex-burgemeester na de bezetting. In het buurtonderzoek, uitgevoerd te Wasmes, besloten de rijkswachters dat 80 à 90 % van de bevolking positief stond ten opzichte van burgemeester Jules Coppin. Een indruk die later wordt bevestigd door de petitie waarin de inwoners de vrijlating van Coppin vroegen. De petitie werd namelijk ondertekend door 375 op 415 familiehoofden, oftewel 90 %.⁴⁶³ De petitie ten gunste van Coppin lijkt hier dus wel degelijk een goede indicator te zijn geweest voor de perceptie van de Rex-burgemeester in zijn lokale gemeenschap.

Wat kunnen we dus uit de verdediging en de manier waarop die was opgebouwd, afleiden voor de sociale positie van de burgemeester of de appreciatie van de burgemeester binnen de lokale gemeenschap? Als de brieven *à décharge* een indicator zijn voor de manier waarop de Rex-burgemeester werd ingeschat door de lokale omgeving, dan kunnen we stellen dat heel wat Rex-burgemeesters tamelijk positief werden ingeschat, of toch alleszins op steun konden rekenen. Afgaande op de brieven *à décharge*, de petities en de gunstige verklaringen is de sociale isolatie van Rex-burgemeesters zeker niet geldig voor iedereen.

De brieven *à décharge* zijn echter niet onproblematisch. Aanwezigheid van brieven *à décharge* in het dossier mag niet a priori worden gezien als bewijs van een gunstige lokale gemeenschap, zeker wanneer we kijken naar hoe de brieven of verklaringen ten gunste van de burgemeester tot stand kwamen. In het merendeel van de gevallen waren de verklaringen ten gunste korte briefjes die opgesteld waren op vraag van een derde persoon. Zowel de advocaat als de familie van de verdachte speelden hierin een actieve rol. Zij gingen rond bij de inwoners en verzamelden de briefjes. In enkele gevallen slaagden de familieleden er zelfs in mensen een verklaring te laten ondertekenen, waar die personen het eigenlijk niet mee eens waren. Gunstige verklaringen werden dus niet altijd geschreven omdat men van

⁴⁶³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, petitie voor vrijlating van Jules Coppin.

het goede bestuur van de Rex-burgemeester overtuigd was of omdat men hem echt wou steunen; ook andere redenen zoals medelijden met de familie van de verdachte konden meespelen. Slechts een minderheid van briefschrijvers richtte zich uit eigen beweging naar de krijgsauditeur of de Commandant van de Rijkswacht. Het ging dan vooral om familieleden die vroegen om de zaak van hun verwante snel te behandelen zodat de verdachte snel naar huis zou komen. Men ging daarbij steeds uit van de onschuld van de verdachte.

Dat het verzamelen van vele gunstige verklaringen niet noodzakelijk betekende dat de lokale omgeving positief tegenover de Rex-burgemeester stond, mag blijken uit de zaak van Gustave Thibaut, oorlogsburgemeester van Sombreffe. Thibaut kon heel wat gunstige verklaringen voorleggen van personen die erkenden dat Thibaut hen valse certificaten had gegeven om te ontkomen aan de verplichte tewerkstelling⁴⁶⁴ maar ook mensen die te kennen gaven dat Thibaut voedselbedelingen had georganiseerd.⁴⁶⁵ Bovendien werd een petitie ondertekend door 36 landbouwers die stelden dat “Thibaut iedereen had behandeld ‘avec courtoisie’, zonder onderscheid van klasse of overtuiging en dat hij nooit een anti-Belgische houding had aangenomen.”⁴⁶⁶ Dus afgaande op deze verklaringen zou men ervan uitgaan dat de bevolking van Sombreffe hun voormalige burgemeester welgezind was. Maar toen Thibaut in november 1945 voorwaardelijk werd vrijgelaten, reageerde de hele bevolking heel negatief op de vrijlating van Thibaut, zo berichtte de Rijkswacht aan de krijgsauditeur na een discrete rondvraag in de omgeving. De Rijkswachters vreesden zelfs dat wanneer Thibaut zich zou begeven naar Sombreffe dat zou “causer du scandale et peut être des représailles regrettables”⁴⁶⁷ Blijkbaar had Thibaut zich enkel en alleen populair gemaakt bij de boerenbevolking van Sombreffe. Nog een stap verder ging het bij Achilles Lassoie. Ook hij had gedurende de bezetting een lokale consensus opgebouwd met zijn bevolking door het leveren van goed bestuur. Het dossier van Lassoie bevat heel wat gunstige verklaringen waarin men wees op de hulp die Lassoie hen had verstrekt. Een getuige stelde dat hij Lassoie had horen zeggen dat hij nooit een werkweigeraar zou arresteren (“*jamais je ne ferais prendre un réfractaire*”⁴⁶⁸). Het buurtonderzoek van de Rijkswacht van augustus 1945 stelde dat niemand in Wasmes Lassoie iets verweet en dat Lassoie, gezien als een eerlijk man, in het belang van de bevolking had gehandeld.⁴⁶⁹ Nochtans wezen de gebeurtenissen van tijdens de ‘tweede straatrepressie’ op iets anders. Op 21 mei 1945 werd het huis van Achilles Lassoies schoonmoeder gemolesteerd en de inboedel verbrand door een bende van zo’n 150 personen. De aanval op het huis vond plaats nadat twee poppen, die Lassoie en zijn vrouw moesten voorstellen, ritueel waren verbrand op het sportplein in Wasmes.⁴⁷⁰ Deze agressie tegen de burgemeester en zijn familie lijkt onverzoenbaar met de gunstige getuigenissen. Waarschijnlijk ligt de verklaring in het feit dat de bende geweldenaars geen inwoners van

⁴⁶⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, brief à décharge A. Bolinne 17/9/1944

⁴⁶⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, brief à décharge L. Chaput 23/11/1945

⁴⁶⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, petitie 23/11/1945

⁴⁶⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut, PV Rijkswacht 26/11/1945

⁴⁶⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, PV ondervraging 17/11/1944 F. Lepape

⁴⁶⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, PV 13/8/1945 rapport van buurtonderzoek

⁴⁷⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, PV 28/5/1945 ondervraging buurman Castiaux A.

Wasmes waren. De buurman van het Lassoies schoonmoeder die alles had zien gebeuren, verklaarde dat hij niemand van de 150 aanvallers had herkend.⁴⁷¹ Lassoie was voor de eigen inwoners misschien een goede bestuurder geweest en had zo heel wat legitimiteit opgebouwd. In de omtrek bleek Lassoie het etiket van rexist niet van zich af te kunnen werpen, wat ertoe leidde dat tijdens de opstoot van straatrepressie, na de terugkeer van politieke gevangenen uit de kampen, de familie van Lassoie een makkelijk doelwit werd. Dit voorbeeld toont nogmaals het lokale karakter aan van de bezetting, waarbij buitenstaanders een andere visie hadden op de lokale context. Dit inzicht sluit aan bij het onderzoek van Helen Grevers naar brieven *à charge* van Nederlandse collaborateurs. De briefschrijvers waren op zich voor een strenge bestraffing van de collaborateurs, maar voor de verdachte collaborateurs die ze zelf kenden zijn ze minder rechtlijnig. Voor hen vroegen de briefschrijvers een uitzondering te maken.⁴⁷²

De aanwezigheid van brieven *à décharge* mag dus niet a priori worden beschouwd als steun van de lokale bevolking. De achterliggende dynamiek dient mee in rekening genomen te worden. Maar hoewel sommige personen niet uit eigen initiatief een verklaring schreven, betekent het feit dat de briefschrijvers uiteindelijk ingaan op de vraag om een korte verklaring te schrijven wel iets over de manier waarop men tegenover de burgemeester stond. Men had dus ook niets tegen de burgemeester. Integendeel, velen waren de burgemeester erkentelijk voor de hulp die de burgemeester hen had geboden. Het feit dat de verdachte lid was geweest van Rex maakte in dat verband niets uit. Dit wordt nog duidelijker wanneer men rekening houdt met het feit dat mensen niet noodzakelijk een gunstige verklaring schreven wanneer de burgemeester hen had geholpen. Alphonse Draelants ging er prat op dat *“bijna de gehele bevolking van het dorp bereid is te erkennen dat hij de gemeente zo goed als maar kon heeft bestuurd, dat buiten zijn politieke ideeën hem niets te verwijten valt.”*⁴⁷³ In het dossier bevinden zich echter geen brieven *à décharge* of *‘attestations’* ten gunste van Draelants, terwijl de getuigen *à décharge* die Draelants ter verhooring opgeeft wel degelijk erkennen geholpen te zijn geweest door hem.⁴⁷⁴ Hetzelfde zien we bij Jadoul die beweerde de gemeente goed te hebben bestuurd. Jadoul haalde aan dat hij de lokale leider van het FI had beloofd de werkweigeraars te steunen, dat hij werkweigeraars verborg in zijn atelier en nog een heleboel andere zaken.⁴⁷⁵ Maar ook hier bleek niemand bereid een brief *à décharge* te sturen of te schrijven. Het kunnen buigen op een lobbyende entourage leverde zeker voordelen op.

Een andere indicator voor de beoordeling van de burgemeester was de opinie van de lokale notabelen. De naoorlogse burgemeester en de parochiepriester moesten rekening houden met de gevoeligheden in de gemeente. Wanneer zij zich positief uitlieten over (het bestuur

⁴⁷¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie, PV 28/5/1945 ondervraging buurman Castiaux A.

⁴⁷² Helen Grevers, *Enkel en alleen in dit geval. Onderzoek naar de brieven à décharge die werden geschreven ten behoeve van de vrijlating van politieke delinquenten na de Tweede Wereldoorlog in Nederland*, p. 56

⁴⁷³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, brief van advocaat aan Substituut 8/1/1946

⁴⁷⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, PV Rijkswacht 14/1/1946

⁴⁷⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, brief van Jadoul aan advocaat 9/10/1947

van) de Rex-burgemeester, vertelt dit iets meer dan een geïsoleerde brief *à décharge* van één persoon, die misschien meer zegt over de druk van de familie of de advocaat dan over de sociale positie van de burgemeester. Heel vaak beweerden deze notabelen te spreken in naam van de bevolking/parochianen. Tamelijk wat Rex-burgemeesters in deze studie konden wel degelijk op de sympathie rekenen van de lokale notabelen. Verschillende priesters namen het op voor hun aangeklaagde parochiaan door het sturen van een brief of door hun handtekening te zetten onder een petitie. Al mag men hun aandeel niet overdrijven.

Een ander aspect dat niet uit het oog mag worden verloren is een of andere vorm van cliëntelisme. Cru gesteld bouwden de oorlogsburgemeesters een cliënteel op door het verstrekken van goede daden. De mensen die hulp hadden gekregen van de burgemeester waren de verdachte iets verschuldigd. Het schrijven van een briefje waarin ze erkenden dat de burgemeester hen effectief geholpen had, is dan de minste wederdaad die men kon doen. De vraag blijft dan uiteraard of ze oprecht achter de burgemeester stonden. Het is moeilijk af te leiden of de 'steun' louter een gevolg is van een opgezette campagne of een oprechte uiting van steun. Slechts in enkele gevallen zoals bij François Gorez, waar de bevolking een manifestatie organiseerde voor het aanblijven van de burgemeester, is de steun van de hele bevolking expliciet te noemen.

5.4 Bepalende factoren voor negatieve houding.

In de voorgaande delen werd reeds geopperd dat heel wat Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep erin slaagden een consensus te bereiken met de lokale gemeenschap door het leveren van goed bestuur. Dit zet zich ook door in de naoorlogse periode, waarbij heel wat personen hun steun uitspraken voor de verdachte door bijvoorbeeld een gunstige verklaring te schrijven of door een petitie te ondertekenen. Of de burgemeester 'goed bestuur' had geleverd of niet lijkt heel belangrijk te zijn geweest voor het verwerven van steun. In dit onderdeel gaan we op zoek naar welke andere elementen een invloed konden uitoefenen op de naoorlogse perceptie van de Rex-burgemeesters. Meer specifiek wordt een antwoord gezocht op de vraag wat bepalend was voor de getuigen om de burgemeester negatief te beoordelen. Met andere woorden, zien we een verschil in de manier waarop de bevolking aankeek tegenover de Rex-burgemeester wanneer deze werd aangeklaagd voor verklikking in vergelijking met Rex-burgemeesters die louter voor politieke collaboratie werden aangeklaagd.

De Nederlandse historica Josje Damsma stelde in haar studie dat lidmaatschap van de NSB niet noodzakelijk leidde tot negatieve interactie met de lokale omgeving. Enkel als de persoon een actief lid was en via zijn gedrag de gemeenschap irriteerde of schade berokkende, werd die persoon negatief beoordeeld door de naoorlogs getuigen.⁴⁷⁶ Wouters zag een soortgelijke dynamiek voor de NO-burgemeesters, waarbij daden van 'goed bestuur' vaak primeerden op de politieke overtuiging bij de inschatting van de Rex-burgemeesters.

⁴⁷⁶ Josje Damsma, *Nazi's in the Netherlands. A Social History of National Socialist collaborators 1940-1945.*, pp. 158-160

Wouters spreekt van een opdeling tussen de NO-burgemeester als een ‘foute politicus’ enerzijds en een ‘goede bestuurder’ anderzijds.⁴⁷⁷ In dit deel wordt hier dieper ingegaan op de elementen die bepalend waren voor de inschatting van de Rex-burgemeester door de getuigen als een ‘foute politicus’. We kunnen ons ook de vraag stellen in welke mate het opnemen van het burgemeestersambt door de getuigen als negatief werd beschouwd.

5.4.1 Politieke overtuiging?

Dat rexistische overtuiging niet per se bepalend was voor een negatieve inschatting door de getuigen lijkt het geval te zijn voor het merendeel van de Rex-burgemeesters. Dit is niet altijd even makkelijk af te leiden uit de bronnen aangezien de onderzoekers enkel geïnteresseerd waren in bezwarende feiten (cfr. supra). Met name of de burgemeester lid was van Rex, of hij propaganda had gevoerd en of hij een uniform droeg. Wat wel veel terugkomt is de vraag of de getuige de verdachte had gewantrouwd. Of de verdachte te vertrouwen was blijkt een belangrijk element te zijn geweest waarop de onderzoekers focusten. Dit is een interessant punt. Het zegt namelijk veel over de positie van de burgemeester. Bij het onderzoek naar Rex-burgemeester Gaspar verklaarde zijn buurman dat hij Gaspar niet wantrouwde ondanks zijn politieke overtuiging: *“malgré ses idées d’ordre nouveau, je ne me suis jamais méfié de lui.”*⁴⁷⁸ Een andere buur verklaarde: *“il a toujours été membre du parti rexiste et pendant l’occupation, il ne cachait pas qu’il était toujours affilié au parti. Cependant, à ma connaissance, il n’a jamais fait aucun tort à personne et tout le monde le considérait comme un homme juste.”*⁴⁷⁹ De buurman nam dus geen aanstoot aan de politieke overtuiging van Gaspar en ook diens lidmaatschap van Rex leek geen struikelblok. Over burgemeester Armand Godfroid vertelde de veldwachter dat Godfroid alles deed wat hij kon om het de bevolking aangenaam te maken.⁴⁸⁰ En hoewel Godfroid als lid van Rex burgemeester werd, werd hij positief beoordeeld door zijn collega’s van tijdens de bezetting. Dit op basis van goed bestuur en een ‘eerlijke persoonlijkheid’. Gaspar en Godfroid waren beiden erg gematigd geweest tijdens hun bestuur, wat de gunstige getuigenissen en de steun vanuit de bevolking verklaart. Maar ook Rex-burgemeesters die iets radicaler gedrag vertoonden, konden op positieve getuigenissen rekenen. Alphonse Draelants van Sautour volgde bijvoorbeeld de opleiding tot *Hilfsfeldgendarme* in Kontich en nam als celleider regelmatig deel aan Rex-vergaderingen in de regio. Daarbij rekruteerde Draelants verschillende van zijn inwoners voor het *Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps* (NSKK). Wanneer onbekenden Draelants’ velden hadden bestrooid met metalen voorwerpen zodat Draelants zijn teelt niet machinaal kon oogsten, eiste Draelants de inwoners van Sautour op om zijn veld met de hand te oogsten. Tot slot vluchtte Draelants bij de bevrijding naar Duitsland, waar hij toetrad tot de Waffen-SS.⁴⁸¹ Het verschil inzake politiek gedrag tussen Draelants enerzijds en de hoger genoemde Gaspar en Godfroid anderzijds is duidelijk.

⁴⁷⁷ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters*, p. 592

⁴⁷⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht 7/3/1945 J. Montulet

⁴⁷⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar, PV Rijkswacht 7/3/1945 F. Ruelle

⁴⁸⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/44, Armand Godfroid, PV Rijkswacht

⁴⁸¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, *exposé des faits*

Maar ondanks deze voorbeelden van verregaande collaboratie kon Draelants toch rekenen op enkele gunstige getuigenissen (maar geen brieven à *décharge*, noch petitie). Onder andere de gemeentesecretaris en de dorpsleraar erkenden dat Draelants de gemeente op de best mogelijke manier had bestuurd.⁴⁸² Men maakte hier een duidelijk onderscheid tussen de politieke overtuiging van de Rex-burgemeester enerzijds en zijn goede bestuur anderzijds.

Blijkbaar was er ook een grens tot waar de politieke overtuiging kon gaan. Al is het zeer moeilijk om hier lijn in te brengen. Afhankelijk van situatie tot situatie had het etaleren van zijn rexistische overtuiging (zonder bijkomende daden zoals verklikking of geweldpleging) een negatief effect. Vele getuigen ervoeren het positief wanneer de burgemeester zijn politieke overtuiging niet aan hen had opgedrongen. Het voeren van propaganda voor Rex of voor andere rexistische organisaties werd bovendien niet altijd als storend beoordeeld. Léon Henricot was districtsleider van Eghezée en had verschillende personen voor het Waals Legioen gerekruteerd.⁴⁸³ Desondanks kon Henricot op heel wat steun rekenen van de lokale bevolking. Zijn politieke overtuiging en handelen bleek niemand tegen de borst te stuiten. Getuige daarvan is de petitie ten gunste van Henricot die werd ondertekend door alle familiehoofden en prominenten van Aische-en-Refail.⁴⁸⁴ René Richard had een soortgelijk profiel als Henricot. Ook hij was een overtuigd rexist. Hij rekruteerde enkele personen voor Rex en ging naar de vergaderingen van de *cadres politiques* van de kring van Bergen. Richard maakte ook propaganda voor de '*jeunesse hitlérienne*' (Hitlerjügend). Zoals hierboven reeds werd uiteengezet werd Richard allesbehalve geapprecieerd door de bevolking van Paturâges. Wat precies het verschil uitmaakte is niet honderd procent te verklaren. Een belangrijke factor lijkt de meer actieve houding van Henricot bij het helpen van zijn inwoners te zijn. Henricot had zich, meer dan René Richard, opgesteld als een 'goede bestuurder'. Een andere mogelijke factor is te zoeken in de regionale context. Paturâges is gelegen in de regio rond Bergen waar de Rex-infiltratie tamelijk hoog was en waar rexistische militie of bendes steeds repressiever optraden tegen onder meer het verzet. Daarbij kwam dat Richard oorspronkelijk geen inwoner was van Paturâges, maar van het naburige Warquignies. Richard was dus een buitenstaander. Henricot daarentegen werd burgemeester in de gemeente waar hij was geboren en getogen. Over het belang van lokale integratie wordt verderop dieper ingegaan. In elk geval lijkt overmatige profilering van de politieke overtuiging nefast te werken voor de naoorlogse inschatting door de bevolking, ten minste wanneer men niet kon buigen op goed bestuur.

Dat een Rex-burgemeester kon rekenen op steun van de bevolking als hij maar in grote mate 'goed bestuur' had geleverd, mag blijken uit het geval van Armand Assoignon. Ondanks enkele radicale gedragingen, Assoignon droeg een uniform van de rexistische militie *Formations de Combat*, ging naar de begrafenis van Oostfronters, had een lijst van 'asocialen' doorgespeeld aan het *Office de Travail*, ontving radicale rexisten bij hem thuis,

⁴⁸² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants, PV Rijkswacht 14/1/1946 L. Penet en E. Gaye

⁴⁸³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, *exposé des faits*

⁴⁸⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot, petitie ten gunste

werd hij toch beschouwd als een goede en vriendelijke man.⁴⁸⁵ Assoignon kon bovendien op heel wat verklaringen van goed bestuur rekenen en ook een petitie van werkweigeraars werd naar de krijgsauditeur gestuurd. Een andere factor die in dit voorbeeld volgens mij speelde is het feit dat Assoignon heel omzichtig te werk ging. Heel veel getuigen hadden Assoignon namelijk nooit in uniform gezien, terwijl anderen hem net tientallen keren hadden gezien in uniform. De mensen waren niet altijd op de hoogte van de burgemeester zijn gedrag. Exemplarisch hiervoor is dat verschillende getuigen te kennen gaven pas op de hoogte te zijn geweest van Assoignons Rex-lidmaatschap vanaf zijn benoeming tot burgemeester.⁴⁸⁶ Zoals al eerder uiteengezet zagen de Rex-burgemeesters zich vaak geconfronteerd met een vijandige omgeving. Sommigen, zoals Assoignon wiens huis eens werd vernield door het verzet, legden dus enige voorzichtigheid aan de dag bij het manifesteren van zijn politieke overtuiging. Dus ook voorzichtigheid van de kant van de Rex-burgemeesters in het etaleren van hun politieke overtuiging kan helpen verklaren waarom de bevolking zich niet in zijn geheel negatief uitliet na de bezetting.

Het beeld van de burgemeester als 'goede bestuurder' leek dus heel moeilijk te worden verdrongen. Wat natuurlijk meespeelde is dat een overgroot deel van de getuigen bestond uit leden van het gemeentepersoneel, mensen die gedurende de bezetting nauw met hem hadden samengewerkt en zelf het bestuur hadden vormgegeven. Vaak waren zij de eerste richtpunten van de onderzoekers om bezwarend materiaal over de burgemeester los te weken. Het is logisch dat zij, naast de voorbeelden van de rexistische overtuiging van de burgemeester, ook melding maakten van het goede bestuur dat de burgemeester ongetwijfeld leverde.

Willen we de invloed van goed bestuur op de naoorlogse perceptie inschatten, dan kunnen we kijken naar het voorbeeld van Jules Durant van Ressaix die slechts enkele maanden bestuurde. Durant werd namelijk benoemd op 4 april 1942 als burgemeester van Ressaix, dat enkele maanden later al werd opgenomen in Groot-La Louvière (31 juli 1942). Zo was Durant al snel burgemeester af.⁴⁸⁷ Opmerkelijke daden had Durant tijdens zijn korte passage niet gesteld. Toch was de reputatie die hij bij de inwoners van Ressaix genoot er een van een ongeïnteresseerde luiarik.⁴⁸⁸ Ook met het gemeentepersoneel lag hij overhoop.⁴⁸⁹ Eenzelfde verhaal zien we bij Jules Delloye van Belgrade. Hij werd als actieve Rex-propagandist in maart 1943 benoemd. Maar hij weigerde de eed af te leggen en gaf in 1943 zijn definitief ontslag aan Gérard Romsée. Delloye zou niet lang als burgemeester hebben gediend. In november 1942 stapte hij al op bij Rex. Delloye had dus nooit de kans gehad om vanuit zijn functie van burgemeester daden van goed bestuur te verrichten. Het dominante beeld dat achterbleef bij de getuigen was dat van een '*rexiste acharné*', van een militante propagandist.

⁴⁸⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, PV Rijkswacht 6/12/1944

⁴⁸⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon, PV Staatsveiligheid 27/12/1945 A. Planq

⁴⁸⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 2347/46, Jules Durant, *exposé des faits*

⁴⁸⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 2347/46, Jules Durant, PV politie Ressaix 10/7/1945

⁴⁸⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 2347/46, Jules Durant, PV politie Ressaix 10/7/1945 verklaring M. Harmand

Het verrichten van daden van goed bestuur was dus erg belangrijk voor hoe de burgemeester werd ingeschat door de lokale bevolking. Zelfs overtuigde rexisten die hun Nieuwe Orde-overtuiging niet wegstaken, konden daarom op maatschappelijke steun rekenen.

5.4.2 Verklikking?

De doorslaggevende factor voor de appreciatie van de burgemeester was de mate waarin de burgemeester iemand persoonlijk leed had berokkend. Zo mag blijken uit het voorbeeld van Emile Renson. Renson was een tamelijk gematigde Rex-burgemeester, maar erg strikt in de naleving van de voedselleveringen door de boeren. Enkele boeren verzaakten aan de gestelde leveringsquota en Renson stuurde de namen van de in gebreke gebleven landbouwers op uitdrukkelijke vraag van de *Kommandatur* door naar de *Kommandatur* van Hoi. Uiteindelijk werden de landbouwers opgeroepen om zich er te melden, waarna ze werden geïnterneerd in de citadel van Hoi voor een drietal weken. Uiteindelijk werd Renson niet aangeklaagd voor verklikking. De krijgsauditeur oordeelde dat de doorgegeven persoonsinformatie viel onder de normale dienstuitoefening. Ook de *commis au ravitaillement* van Grand Hallet beschouwde het voorval met de acht in gebreke gebleven landbouwers niet als verklikking.⁴⁹⁰ De geïnterneerde landbouwers waren na de oorlog echter niet te spreken over Renson. Een landbouwer verklaarde dat “*Renson a fait preuve vis-à-vis de moi de mauvaise foi et de méchanceté* .»⁴⁹¹ Ook de andere boeren lieten zich op soortgelijke manier uit over de burgemeester. Deze getuigenissen staan echter in schril contrast met de vele brieven à *décharge* en de gunstige getuigenissen over Renson. Een iemand beschreef hoe Renson tijdens de oorlog “*a consisté à saboter les allemands au lieu de collaborer avec eux...*”⁴⁹² Een andere persoon vermeldde hoe Renson vaak bij hem op bezoek kwam en meeluisterde naar de Engelse radiouitzendingen zonder daar iets van te zeggen.⁴⁹³ Als een soort bewijs van de goede houding van Renson. Het lijkt er dus op dat een groot deel van de bevolking positief stond tegenover Renson, behalve dan de landbouwers die als gevolg van Rensons optreden in de problemen waren gekomen.

De aanklacht van verklikking lijkt op zich niet doorslaggevend te zijn in de manier waarop de Rex-burgemeester werd gepercipieerd door de bevolking. Léon Henricot werd aangeklaagd en veroordeeld voor de verklikking van zijn huishoudhulp R. Noël die werkweigeraar was. Desondanks werd Henricot niet negatief beoordeeld. Van fundamenteel belang was het structurele gedrag van de Rex-burgemeester waarin de verklikking moet worden geplaatst. Vooraleer de lokale gemeenschap zich als geheel afkeerde van de Rex-burgemeester moest het gaan om een erg radicaal iemand. Edmond Leclercq, Rex-burgemeester van Jamagne, was al voor zijn benoeming tot Rex-burgemeester erg verregaand in zijn gedrag. Leclercq werd na een Rex-meeting in Charleroi in mei 1941 lid van Rex en trad toe tot het Waals

⁴⁹⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, getuigenverhoor H. Sneyers 23/8/1945

⁴⁹¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, getuigenverhoor J. Jacob 31/7/1945

⁴⁹² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht J. François 21/9/1945

⁴⁹³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson, PV Rijkswacht Kempinaire A. 21/9/1945

Legioen, waarmee hij in augustus 1941 naar Rusland trok. Na zijn terugkeer werd hij onder meer groepschef van de *Formations de Combat*, de rexistische militie waarvan hij steeds het uniform droeg. Daarnaast volgde hij de opleiding tot *Hilfsfeldgendarme* en kwam hij in contact met de *Geheime Feldpolizei* van Charleroi aan wie Leclercq inlichtingen verschaftte. In februari 1943 werd hij uiteindelijk benoemd tot burgemeester. Leclercq was erg actief in het opsporen en arresteren van verzetsleden en werkweigeraars.⁴⁹⁴ Leclercq werd dan ook aangeklaagd en veroordeeld voor verscheidene verklikkingen. Ook liet hij niet na verschillende personen te bedreigen met zijn pistool. Leclercq gaf zelf toe dat hij een sfeer van terreur trachtte te zaaien.⁴⁹⁵ Dat is Leclercq meer dan gelukt. Vele getuigen verklaarden schrik te hebben gehad van Leclercq. De factor angst of wantrouwen speelde heel erg voor de manier waarop de Rex-burgemeesters werden beoordeeld. Veel meer dan iemands politieke overtuiging of uniform was de wetenschap dat de burgemeester vanuit zijn machtspositie iemand kon treffen doorslaggevend. Leclercq slaagde er dan ook niet in iemand te vinden om ten gunste van hem te getuigen. Op het proces verklaarde een landbouwer: *“On en avait peur; je n’aurais pas osé faire des fournitures irréguliers. Je n’aurais pas voulu avoir des ennuis avec lui.”*⁴⁹⁶ Vreemd genoeg getuigde deze persoon op vraag van de verdediging.

Als politieke overtuiging en lidmaatschap tot Rex niet per se leidden tot een negatieve inschatting van de burgemeester, dan kunnen we stellen dat Rex-burgemeesters die dermate radicaal gedrag vertoonden zodat de gehele bevolking schrik van hem had, een grote kans hadden om verworpen te worden na de bezetting. Ook al hebben deze radicale burgemeesters goed bestuur geleverd, toch leek niemand bereid dit ‘officieel’ te erkennen via een brief à *décharge* of iets dergelijks.

5.4.3 Geweld?

Bovenstaande inzichten zijn ook toepasbaar op de vraag welke factor geweld speelde bij de inschatting van de burgemeester. Welk beeld bleef er hangen van de burgemeesters die geweld hadden gebruikt of hadden bedreigd met geweld? Ook hier moet worden gekeken naar het bredere gedragspatroon van de burgemeester. Enkel wanneer het gebruik van geweld of dreiging met geweld, zoals bij de hierboven aangehaalde Edmond Leclercq, inherent was aan de verdachte werd die door de lokale bevolking gewantrouwd.

Vergelijken we twee soortgelijke gevallen van geweldpleging van Rex-burgemeesters. De eerder vernoemde Jules Coppin van Wodecq vuurde op een vluchtende weerstander nadat die zijn huis was binnengedrongen op zoek naar een rexistische collega van Coppin die enkele verzetsleden had verklikt.⁴⁹⁷ Zoals hierboven reeds is gezegd, kon Coppin rekenen op heel wat steun van de lokale gemeenschap. Een petitie met 375 handtekeningen van personen die de vrijlating van Coppin vroegen, toonde aan hoezeer Coppin kon rekenen op

⁴⁹⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, PV Staatsveiligheid 1/8/1945 Edmond Leclercq

⁴⁹⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, getuigenverhoor 4/8/1945 P. Piret

⁴⁹⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq, PV openbare zitting A. Bricout 6/8/1945

⁴⁹⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, *exposé des faits*

de steun van de inwoners van Wodecq. Het is niet zo dat men niet op de hoogte was van dit schietincident. Uit de getuigenissen bleek dat men afwist van het incident. Maximilien Jadoul was op zijn beurt verwickeld geraakt in een schietincident. Jadoul betrapte een persoon in het veld en meende een stroper te ontwaren. Toen deze niet inging op Jadouls verzoek niet dichterbij te komen, schoot Jadoul de man neer. De neergeschoten man beweerde op dat moment net terug te komen van een groep werkweigerars die hij bevoorraad had.⁴⁹⁸ In elk geval betrof het twee gevallen waarbij de geweldcontext tussen het verzet en collaborateurs een invloed uitoefende op het gedrag van de Rex-burgemeesters die zo makkelijker betrokken raakten in zulke incidenten. Opvallend was dat de perceptie bij de naoorlogse getuigen in beide gevallen verschillend was. In tegenstelling tot Coppin, kon Jadoul op weinig tot geen steun rekenen. De verklaring voor het verschil moet worden gezocht in het algemene gedragspatroon van beide personen, waarbij Jadoul werd beschouwd als een figuur die compleet op de hand van de Duitse bezetter was.⁴⁹⁹ Bij Jadoul werd het schietincident gezien als een verder bewijs van Jadouls nazistische overtuiging; het paste in het frame van de Duitsgezinde rexist. Bij Coppin werd dit geweld tegen een verzetslid niet als een probleem gezien. Coppin werd door de lokale omgeving vooral beschouwd als een goed bestuurder.

Men mag echter niet uit het oog verliezen dat een heleboel factoren ingrepen op het gedrag van de Rex-burgemeesters en dus ook op de perceptie van de verdachte oorlogsburgemeesters na de oorlog. Een zo'n factor is al kort aangehaald, maar wordt hieronder nog verder uitgewerkt: de mate van maatschappelijke verankering in de lokale gemeenschap.

5.4.4 Lokale integratie.

Een versterkende factor voor een goede beoordeling door de lokale omgeving of voor het verwerven van maatschappelijke steun na de oorlog lijkt ook te liggen in de lokale integratie van de burgemeester in de jaren voor de bezetting. Jacques Houbiers, Rex-burgemeester van Wezet werd aangeklaagd voor politieke collaboratie en economische collaboratie. Ook enkele verklikkingen, zonder grote gevolgen, werden weerhouden. Ondanks dit gedrag kon Houbiers na de oorlog buigen op een breed sociaal netwerk dat hem verdedigde. Zijn sociale verankering is terug te brengen tot verschillende elementen. Houbiers had gediend in de Eerste Wereldoorlog en maakte daarna een militaire carrière door. Voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was hij reserve- kapitein-commandant.⁵⁰⁰ Vanuit die functie nam hij ook deel aan de krijgsverrichtingen tijdens de 18-daagse veldtocht in mei 1940. Hoewel Houbiers gedrag tijdens die campagne aanleiding gaf tot een onderzoek – hij had zijn post verlaten- kon Houbiers rekenen op verschillende brieven *à décharge* van zowel oude legermakkers van tijdens 14-18, als van soldaten die hij onder zijn hoede had gehad als commandant. Oude strijdmakkers L. en G. Massy. benadrukten vooral Houbiers kwaliteiten

⁴⁹⁸ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, *exposé des faits*

⁴⁹⁹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul, PV 14/7/1945 ondervraging Dehard

⁵⁰⁰ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, *exposé des faits*

als soldaat. De broers Massy schreven erg geschokt, maar ook erg verbaasd te zijn geweest toen ze hoorden van Houbiers zijn gedrag. Ze weten Houbiers' collaboratie aan goedgegelovigheid.⁵⁰¹ Niet alleen het netwerk, opgebouwd in het leger, speelde een rol. Ook zijn zakenrelaties van voor en tijdens de bezetting leken na de oorlog een rol te spelen. Houbiers runde een fruitbedrijfje in de regio. Tussen de brieven à décharge in het dossier, zitten er heel wat brieven van lokale ondernemers. Zo valt af te leiden uit het briefpapier, steevast bedrukt met het logo en de gegevens van het bedrijf. Het lijkt dus aannemelijk dat Houbiers kon steunen op zijn zakennetwerk in Visé. Al moet wel gezegd dat alle getuigenissen van de handelaars een zekere goede daad van Houbiers aanhaalden en niet wezen op een persoonlijke relatie. Ene Hufkens, die fietsenverkoper was in Visé, schreef dat Houbiers ervoor zorgde dat hij zich niet moest aanmelden bij de *Werbestelle* in Luik.⁵⁰² Houbiers was nog op een derde manier ingekapseld in de lokale gemeenschap van Visé. In tegenstelling tot de meeste Rexistische oorlogsburgemeesters was Houbiers wel verkozen als gemeenteraadslid voor Rex bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1938. Als gemeenteraadslid had hij zich steeds constructief opgesteld. Althans, zo kunnen we afleiden uit een getuigenis van het liberaal gemeenteraadslid, M. Moray. Die stelde: *“durant mes fonctions, j’ai toujours entretenu de bons rapports avec Monsieur Houbiers qui n’a jamais, devant moi, usé de son étiquette “conseiller rexiste” d’une façon péjorative”*.⁵⁰³ Houbiers had zich als gemeenteraadslid dus niet als ‘rexisch gemeenteraadslid’ opgesteld. Ook een socialistisch oud-gemeenteraadslid, en tevens voorzitter van een antifascistische groepering in Wezet, die tijdens de bezetting propaganda tegen het nazisme had gevoerd, verklaarde nooit problemen te hebben gehad met Houbiers, hoewel die afwist van zijn antifascistische activiteiten.⁵⁰⁴ Afgaande op deze en vele andere getuigenissen ten gunste van Houbiers zou men niet stellen dat de bezetting een breukmoment is geweest voor de sociale relaties van Houbiers. De opname van het burgemeestersambt als lid van Rex en de verschillende verklikkingen, naast zijn grootschalige handel met de Duitsland, leek het overgrote deel van de bevolking van Visé niet te beroeren.

Ook een goede relatie met de vooroorlogse notabelen bleek cruciaal. Jules Coppin van Wodecq werd door de arrondissementscommissaris, de zetelende burgemeester (die tevens Coppins buurman was) en de gemeenteraadsleden van Wodecq gevraagd om de burgemeestersfunctie over te nemen toen de vooroorlogse burgemeester getroffen werd door de leeftijdslimiet. Op die manier wensten de lokale notabelen te voorkomen dat een onbekende rexis van buiten de gemeente de burgemeesterspost zou innemen.⁵⁰⁵ Coppin kon dus van bij aanvang rekenen op steun binnen de gemeente. Zijn rexische overtuiging was daarbij ondergeschikt aan het feit dat hij als verkozen gemeenteraadslid bekend was in de gemeente. Een zelfde stramien zagen we bij Gustave Thibaut die door de

⁵⁰¹ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à décharge L. en G. Masy 24/10/1944

⁵⁰² Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à décharge H. Hufkens 16/11/1944

⁵⁰³ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à décharge M. Moray 2/8/1945

⁵⁰⁴ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers, brief à décharge J. Reners

⁵⁰⁵ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin, PV Rijkswacht 22/9/1944 ondervraging Keymeulen

arrondissementscommissaris en de gemeenteraadsleden als tegenkandidaat naar voren werd geschoven en een andere minder geliefde rexist versloeg voor de post van burgemeester. Ook Thibaut kon na de bezetting op heel wat steun rekenen bij de lokale bevolking. Het kon daarentegen ook zijn dat de lokale tegenkandidaat het moest afleggen tegen de door Rex gesteunde buitenstaander.

Er is reeds gewezen op de moeilijke zoektocht naar Rex-bestuurders en de implicaties voor de lokale machtsgreep van Rex. Het gebrek aan bekwame bestuurskandidaten binnen de rexistische geledingen zorgde ervoor dat verschillende Rex-leden burgemeester werden in een andere gemeente dan de eigen woonplaats. Gevolg was dat verschillende gemeente te maken kregen met een buitenstaander aan het roer van hun lokale gemeenschap. Dit had uiteraard consequenties voor de beleidskeuzes van de Rex-burgemeesters. Ofwel trachtten ze tot een vergelijk te komen met de lokale bevolking, ofwel werd de vervreemding steeds sterker met radicaler gedrag tot gevolg. Armand Ramioul werd burgemeester in Forêt nadat de functie ruim een jaar vacant was geweest. Een verordening van Romsée in juli 1942 maakte het echter mogelijk dat buitenstaanders de burgemeesterspost konden opnemen op voorwaarde dat ze in de gemeente waren gedomicilieerd op de dag van hun benoeming. De Luikse Rex-gouverneur Petit droeg Luikenaar Ramioul voor en haalde het, ondanks tegenkanting van arrondissementscommissaris Holoye, van twee lokale kandidaten. Ramioul was een overtuigd rexist en werd door de lokale bestuurders vooral gezien als incompetent, een verkwister en een demagoog. Bovendien kwam hij in conflict met de lokale schepenen die weigerden met Ramioul te zetelen en hem aan te spreken als ‘Meneer de Burgemeester’, wat Ramioul hen kwalijk nam.⁵⁰⁶ Ramioul slaagde er dus geenszins in zich te integreren in zijn nieuwe gemeente. Wat hierbij ook niet hielp was het feit dat Ramioul niet resideerde in Forêt. Elke avond keerde hij weer terug naar zijn woning in Luik. Zijn domicilie in Forêt diende louter om zijn benoeming mogelijk te maken.⁵⁰⁷

Het zou te kort door de bocht zijn te stellen dat een lokale verankering sowieso steun opleverde na de oorlog. Ook al maakte de Rex-burgemeester al zijn hele leven deel uit van het maatschappelijke weefsel, als de Rex-burgemeester zich door zijn gedrag zodanig had gecompromitteerd in zijn gemeente dan lijkt die verankering maar weinig invloed te hebben gehad. Veeleer kan men de lokale integratie beschouwen als een versterkende factor voor het verwerven van steun.

5.4.5 Besluit.

Steun vanuit de lokale lokale gemeenschap, in de vorm van gunstige verklaringen of petitie, leek af te hangen van een heleboel factoren, waarvan het leveren van ‘goed bestuur’ het voornaamste argument was. Andere factoren die speelden was de mate waarin de verdachte was verankerd in de lokale gemeenschap en de mate van politieke activiteit.

⁵⁰⁶ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul, getuigenverhoor G. Holoye 12/11/1945

⁵⁰⁷ Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul, getuigenverhoor V. Julémont 20/11/1945

Wanneer de verdachte zich tijdens de bezetting had geuit als een actieve propagandist, leek dit echter niet voldoende te zijn geweest voor de lokale gemeenschap om de verdachte helemaal te verwerpen. Zeker niet als de burgemeester daden van goed bestuur had geleverd. Een belangrijk punt leek te zijn geweest in welke mate de burgemeester iemand persoonlijke schade had berokkend door, bijvoorbeeld, iemand te hebben verklikt. Indien dit een eenmalig voorval betrof, betekende dit niet noodzakelijk dat de hele gemeenschap de burgemeester afviel. Damsma zag ongeveer hetzelfde patroon voor de Nederlandse collaborateurs. De voornaamste factoren die een invloed hadden op de interpersoonlijke relaties van de NSB'ers tijdens de bezetting was 1) het provocatieve gedrag ten aanzien van de directe omgeving, 2) eventueel crimineel gedrag en 3) het schenden van vertrouwen.⁵⁰⁸

Belangrijk om op te merken is dat vele personen uit de gemeenschap niet op de hoogte waren van het gedrag van de burgemeester. Pas wanneer de burgemeester op grote schaal in conflict trad met zijn inwoners, doordat de burgemeester bijvoorbeeld massaal werkweigeraars opspoorde of resoluut de kant van de bezetter koos. Kortom, het algemene gedragspatroon van de verdachte leek te primeren op een eenmalige verklikking van een burgemeester die zich voor het overige behulpzaam gedroeg ten opzichte van zijn bevolking.

Achteraf gezien leek het voor de rexisten die een post binnen het lokaal bestuur hadden verworven makkelijk om steun te verwerven na de oorlog. De functie bood namelijk mogelijkheden tot het voeren van goed bestuur. Door het helpen van inwoners kon men dus zijn legitimiteit verhogen en de eigen positie versterken.

Algemeen Besluit.

Een eerste belangrijke vraag waarop deze studie een antwoord trachtte te vinden was in welke mate het gerechtelijk onderzoek naar de van collaboratie verdachte Rex-burgemeesters past binnen het beeld van een politieke repressie. Op basis van de door mij onderzochte strafdossiers lijkt de strafrechtelijke vervolging van Rex-burgemeesters erg grondig te zijn gebeurd. Een politieke repressie zoals de gerechtelijke repressie lange tijd werd genoemd, was het mijns inziens niet. De krijgsauditeurs traden zeker niet unilateraal op en werkten daarentegen nauwkeurig samen met de staatsveiligheid en vooral met de lokale Rijkswacht, die het veldwerk op het terrein uitvoerde. De onderzoekers opereerden steeds binnen een duidelijk wettelijk kader.

Dit was ten eerste te merken in de keuze van de getuigen. Een keuze die duidelijk was ingegeven door een wettelijke logica. Enkel personen die rechtstreeks of onrechtstreeks iets met de zaak te maken hadden, werden ondervraagd. Wanneer de verdachte bijvoorbeeld louter was aangeklaagd voor politieke collaboratie waren de onderzoekers vooral geïnteresseerd in de politieke activiteiten zoals die waren omschreven door het strafwetartikel 118bis. Zo bleek uit de vraagstelling bij de ondervragingen dat de

⁵⁰⁸ Josje Damsma, *Nazi's in the Netherlands*, p. 166-167

onderzoekers vooral geïnteresseerd waren in de mate waarin de verdachte propaganda had gevoerd, of hij gerekruteerd had, of de verdachte Duitsgezind was, enz... Op die manier kwam men qua getuigen vooral uit bij leden van het gemeentepersoneel. Zij hadden tijdens de bezetting nauw met de burgemeester samengewerkt of hem ten minste van dichtbij kunnen volgen. Het feit dat zij heel vaak werden ondervraagd was dan ook de logica zelve. Opvallend is dat het louter opnemen van het ambt van burgemeester als lid van Rex niet voldoende was om veroordeeld te worden voor politieke collaboratie. De krijgsauditeur focuste vooral op andere politieke activiteiten om de aanklacht van politieke collaboratie hard te maken.

De voorzichtigheid en nauwkeurigheid waarmee het gerecht het onderzoek voerde, blijkt voorts uit de manier waarop de aanklacht van verklikking werd behandeld. Wanneer de verdachte werd beschuldigd van verklikking, bijvoorbeeld via een brief *à charge*, dan werd het onderzoek vooral daarop toegespitst. Elke mogelijke piste werd dan onderzocht. Dit resulteerde dan ook in een heleboel getuigenverhoren. De strafdossiers met een verklikkingaanklacht zijn dan ook de meest omvangrijke dossiers. Verklikking was een aanklacht die vaak voorkwam bij de Rex-burgemeesters uit de onderzoeksgroep. Dat is enerzijds te verklaren door het burgemeestersambt. Dit was immers een functie die sowieso het doorgeven van bezwarende informatie aan de Duitse autoriteiten impliceerde. Of het ging om doorsturen van bezwarende informatie vanuit een louter bestuurlijke opdracht of om een echte verklikking, was dan ook de moeilijke vraag waarover het gerecht zich moest buigen. Het gerecht kweet zich nauwgezet van die taak en trachtte rekening te houden met de vele nuances die eigen waren aan de relatie tussen de burgemeester en de Duitse bezetter. Vele verklikkingaanklachten werden dan ook beschouwd als normale dienstuitoefening door het gerecht. Ook wanneer het niet ging om een bestuurlijke daad, leek verklikking enkel en alleen weerhouden te worden wanneer er duidelijk bewijsmateriaal kon worden voorgelegd. Of de verdachte moest zelf spontaan de verklikking bekennen.

Op de vraag of sociale actoren uit de lokale gemeenschap een invloed konden uitoefenen op het gerechtelijk onderzoek is het antwoord 'ja'. Door het schrijven van brieven *à charge*, brieven *à décharge* of door het ondertekenen van een petitie kon de lokale gemeenschap zeker zijn stem laten horen in het gerechtelijk onderzoek. Deze hadden zeker een impact op het onderzoek. Vooral de brieven *à charge* werden heel serieus genomen door de krijgsauditeur en konden vaak de aanleiding geven tot het opstarten van een onderzoek. Ook nieuwe onderzoekspistes konden in deze brieven aan bod komen. Stukken *à décharge* zijn iets moeilijker te beoordelen als we het hebben over impact. Er werd zeker rekening mee gehouden door de onderzoekers, maar bijvoorbeeld het effect op de strafmaat lijkt enkel van tel wanneer de Rex-burgemeester heel gematigd was in zijn bestuur. Bij zwaardere gevallen lijkt het effect kleiner te zijn. Het verzet, dat zich tijdens de bezetting niet onbetuigd liet in zijn strijd tegen de bezetter, kon ook tijdens de repressie zijn of haar stem laten horen via brieven *à charge* of *à décharge*. Langs deze weg kon het verzet het onderzoek sturen. Het optreden van het lokaal verzet tijdens het gerechtelijk onderzoek leek vooral afhankelijk te

zijn van de specifieke bezettingscontext, waarbij het verzet als organisatie brieven *à charge* schreef als het tijdens de bezetting in conflict had gelegen met de Rex-burgemeester en stukken *à décharge* schreef naar de krijgsauditeur wanneer het expliciete steun had ontvangen van de Rex-burgemeester. In het algemeen was het optreden van het lokaal verzet als groep relatief beperkt. Het waren toch vooral individuele verzetsleden die in eigen naam optraden. Ook andere personen uit de lokale gemeenschap zoals lokale politici, dokters of clerici lieten hun stem horen door het schrijven van een steunbrief.

Dit onderzoek zocht tevens naar een antwoord op de vraag in welke mate de Rex-burgemeesters als 'vreemdelingen in eigen land' kunnen worden beschouwd. Rex werd/wordt namelijk steeds geplaatst in een kader waarbij haar leden gedurende de bezetting zich steeds verder compromitteerden en steeds nauwer gingen samenwerken met de Duitse bezetter, met als gevolg dat ze in een sociaal isolement terechtkwamen. Dat sociaal isolement zou zich dan ook na de oorlog hebben verder hebben gemanifesteerd, met als gevolg dat men tot op heden op een heel gecrispeerde manier omgaat met het verleden van de collaboratie in Franstalig België. De strafdossiers vormen een heel inzichtelijke bron op dit vlak, maar men mag nooit voorbijgaan aan het karakter van de bronnen, die tot stand zijn gekomen in het kader van een gerechtelijk onderzoek, waarbij de schuldvraag centraal stond. Wanneer we kijken naar de strafdossiers van de Rex-burgemeesters dan valt op dat heel wat burgemeesters, net zoals heel wat NSB-leden in Nederland, konden rekenen op steun van toch minstens een deel van de lokale bevolking, zo tonen de vele brieven *à décharge*, gunstige verklaringen en petitie's die werden geschreven. Deze stukken werden weliswaar geschreven na de oorlog, toch geven ze een inkijk in de manier waarop de burgemeester tijdens de bezetting een lokale consensus bereikte met zijn inwoners. De relatie tussen de Rex-burgemeesters en de lokale bevolking is weliswaar erg veranderlijk en was in grote mate afhankelijk van het effectieve bestuur of de goede daden van de Rex-burgemeester. In een gewelddadige context kozen een heleboel Rex-burgemeesters op het platteland duidelijk voor zelfbehoud door een lokale consensus na te streven met de gemeenschap. In verschillende gevallen pasten de Rex-burgemeesters hun gedrag duidelijk aan aan de situatie en gingen ze in tegen de belangen van de Duitse bezetter en die van Rex. Het beeld van de fascistische, opportunistische Rex-burgemeesters die als een tiran over de gemeente heerste, leek op basis van de onderzoeksgroep een uitzondering te zijn in vergelijking met de vele gematigde Rex-burgemeesters die een consensus konden bereiken met de lokale gemeenschap.

De lokale consensus leek zich in verschillende gevallen ook door te zetten in de periode na de bezetting, ten tijde van de gerechtelijke repressie. Getuige daarvan de vele stukken *à décharge* en petitie's die heel wat Rex-burgemeesters konden voorleggen. Toch mag de aanwezigheid van brieven *à décharge* of petitie's niet zomaar worden beschouwd als een indicator voor een positieve maatschappelijke beoordeling van de Rex-burgemeesters. Een kritische analyse van deze stukken ten ontlaste is noodzakelijk. De actieve rol van de advocaat enerzijds en van de familieleden van de betichte mag niet uit het oog worden

verloren. Sommige getuigen durfden, zo blijkt uit enkele voorbeelden, niet te weerstaan aan de drukkende verzoeken van de familie om een gunstige verklaring af te leggen. Ook al waren ze het niet mee eens met de verklaring. In de meeste gevallen lijken de gunstige verklaringen wel degelijk voort te spruiten uit de overtuiging dat de Rex-burgemeester goed bestuur had geleverd. Het leveren van goed bestuur leek in dit geval een *conditio sine qua non* voor het kunnen verzamelen van gunstige verklaringen. Het merendeel van de getuigen die een gunstige verklaring had afgelegd leken zich daarbij niet te storen aan het politieke gedrag van de verdachte. Zelfs uitgesproken politieke activiteit bleek voor vele getuigen niet echt een probleem, wanneer de burgemeester zich ook een goede bestuurder had getoond. Een goede bestuurder moet in dat verband worden gezien als iemand die zijn bevolking had beschermd tegen de Duitse maatregelen of zijn inwoners hulp had verleend. Wat ook opvalt is dat de mate van lokale integratie van de Rex-burgemeester in de gemeente waarvan hij aan het hoofd kwam te staan een versterkende rol kon spelen. Verdachten die reeds voor de oorlog sterk geïntegreerd waren in de gemeenschap hadden meer kans om na de bezetting steun te verwerven.

Getuigen die zich negatief uitlieten over de burgemeester hadden meestal een persoonlijk nadeel ondervonden. Personen die bijvoorbeeld waren verklikt of dachten verklikt te zijn geweest door de verdachte schreven bijna altijd een brief *à charge*. Dit betekent echter niet dat de hele gemeenschap daarom negatief stond ten opzichte van de verdachte Rex-burgemeester. Ook (eenmalige) geweldpleging door de Rex-burgemeester was niet per se nefast voor de naoorlogse perceptie. Net als geweldpleging tegen de burgemeester per se een uiting is van de afkeer van de lokale bevolking. Verschillende burgemeesters waren tijdens de bezetting namelijk het slachtoffer van aanslagen door het verzet, terwijl ze na de bezetting toch massaal brieven ten ontlaste konden voorleggen. In dit verband werd de hypothese opgeworpen dat de geweldspiraal in Franstalig België vooral werd vormgegeven door het verzet en de collaborateurs en dat geweld tegen de Rex-burgemeesters niet noodzakelijk werd ondersteund door de lokale gemeenschap. Verder onderzoek over de relatie tussen het verzet en de bevolking op lokaal vlak moet hier meer klaarheid in scheppen. Dat de activiteiten van het verzet door de naburige bevolking werden ondersteund, mag niet als een evidentie worden gezien.

De collaboratie op zich werd dan wel in zijn geheel met misprijzen bekeken door de een groot deel van de Belgische bevolking. Niet altijd betekende de bezetting een breukmoment voor de sociale verhoudingen tussen de Rex-burgemeester en de lokale gemeenschap. Op microniveau konden de Rex-burgemeesters hun legitimiteit opkrikken door tegemoet te komen aan de wensen van de inwoners. Die wensen hadden vaak te maken met het verlenen van hulp en bescherming (tegen de bezetter en diens maatregelen). Rex-burgemeesters slaagden er dus dankzij hun functie van burgemeester in om 'goede daden' te leveren en op die manier een consensus te bereiken met de gemeenschap en ook na de oorlog relatieve steun te verwerven bij die gemeenschap. Altijd had men objectieve criteria om zich te verdedigen. Vanuit dat opzicht is het te verstaan dat Rex-burgemeesters bij het

ontbreken van zware delicten en door het leveren van goed bestuur konden rekenen op steun. Dit inzicht is langs de andere kant problematisch als we uitspraken willen doen over de eventuele sociale isolatie van de 'gewone rexisten'. De doorsnee rexist of Waalse collaborateur, die steevast als een paria in de gemeenschap wordt/werd gezien, had niet zulke objectieve argumenten die de Rex-burgemeesters wel hadden. Dit betekent echter niet dat het 'pariabeeld' van de doorsnee Rex-leden daarmee bewezen is. Integendeel, verder onderzoek naar de gewone aanhangers van Rex moet worden gevoerd. Zowel hun beweegredenen als hun sociale positie binnen de gemeenschap (zowel tijdens als na de bezetting) zijn een manco in de huidige collaboratieliteratuur, die zeker in Wallonië ook het maatschappelijk debat zou moeten aanwakkeren. Gelinkt aan deze kwestie is de vraag in welke mate de (gewelddadige) houding van het verzet ten opzichte van de collaborateurs werd ondersteund door de gehele Belgische of Waalse bevolking. Meer onderzoek moet worden gevoerd naar de relatie tussen het verzet en de lokale omgeving waarin ze opereerde. Soortgelijk onderzoek zou op termijn moeten leiden tot een minder krampachtige omgang met het verleden van de collaboratie en tot het loslaten van een moreel goed-fout-kader dat verder historisch inzicht alleen maar bemoeilijkt.

Opgave van bronnen en literatuur.

Onuitgegeven bronnen.

- *Archief van het Auditoraat-Generaal. (Algemeen Rijksarchief 2, Brussel. Depot Joseph Cuvelier, Hopstraat 26-28)*

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 833/46, Achilles Lassoie

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 62/47, Albert Cornet

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 69/46, Alphonse Draelants

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 346/46, Antoine Gaspar

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 854/46, Armand Assoignon

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/44, Armand Godfroid

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 233/46, Armand Ramioul

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 27/47, Arthur Staquet

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1521/45, Edmond Leclercq

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 53/46, Emile Renson

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1128/46, Fernand Evrard

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 329/45, François Gorez

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 138/46, Gustave Thibaut

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 57/47, Jacques Houbiers

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 867/46, Jules Coppin

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 485/46, Jules Delloye

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 2347/46, Jules Durant

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 493/46 Jules Ruelle

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 253/46, Julien Leroy

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 222/47, Léon Staquet

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 555/45, Léon Henricot

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1031/45, Lucien Renzonnet

Auditoraat-Generaal, dossier nr. x/45, Lucien Eichorn

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1835/45, Marc Stordeur

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 220/46, Marcel Stavelot

Auditoraat-Generaal, dossier nr. x/46, Maurice Houyet

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 307/47, Maximilien Jadoul

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 1033/45, René Richard

Auditoraat-Generaal, dossier nr. 45/46, Zéphir Denys

Artikels.

- AERTS (K.), “De bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog: mild in Vlaanderen en streng in Franstalig België?” In: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 73, nr. 1, 2014, pp. 34-65
- AERTS (K.), “De Bestrafing van de Collaboratie na de Tweede Wereldoorlog: beeldvorming en onderzoek. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 21, 2009, pp. 55–92
- AERTS (K.), “Van een onverwerkt naar een onvermoed verleden: de historiografie over de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog.”, in: *Belgische vereniging voor Nieuwste Geschiedenis. Mededelingenblad*, jg. 30, nr.3, 2008, pp. 21-24
- CARLIER (J.), ‘De wil tot weten en de list van de leugen, methodologische suggesties voor de historische kritiek van gerechtelijke bronnen met het oog op de studie van seksualiteitsbeleving from below’, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3-4, 2008, pp. 299-322
- CONWAY (M.), “Building the Christian City: Catholics and Politics in Inter-War Francophone”, in: *Past & Present*, Nr. 128 (Aug., 1990), pp. 117-151
- DAMSMA (J.) en SCHUMACHER (E.), “De strijd om Amsterdam. Een nieuwe benadering in het onderzoek naar de NSB” in: *BMGN*, vol. 124, nr. 3 (2009), pp. 329-349
- DE WEVER (B.), LAGROU (P.), ROUSSEAU (X.), e.a., “Oorlogstrauma’s achter slot en grendel.” *DE STANDAARD* 26/06/2013
- DE WEVER (B.), “Laat nu eindelijk ook de geschiedenis oordelen”, in: Dirk Luyten en Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2003, pp. 28-33
- GREVERS (H.), “Enkel en alleen in dit geval. Pleidooien voor de vrijlating van voormalige collaborateurs na de Tweede Wereldoorlog in Nederland.” In: *BMGN*, vol. 124, nr. 3 (2009), pp. 368-390
- HORVATH (S.), “Het verloop van de incivismeprocessen voor de militaire rechtbanken 1944-1949”, in: Dirk Luyten en Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2003, pp. 3-23
- KESTELOOT (C.), “Il ne s’agit pas ici d’un best-seller de qualité incertaine. Enkele echo’s bij het verschijnen van l’An 40”, in: *CHTP-BEG*, nr. 15, 2005, pp. 461-462
- LUYTEN (D.), “Over strafdossiers en sociale verhoudingen. De Schelde te Vlissingen in de Tweede Wereldoorlog”, in: *Onvoltooid Verleden. Kwartaalblad voor de geschiedenis van sociale bewegingen*. Den Haag, 2003, nr. 17, pp. 53-68
- LUYTEN (D.) en MAGITS (M.), “Aspecten van de werking van de krijgsauditoraten en de rekrutering van militaire parketmagistraten na de Tweede Wereldoorlog”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1998, pp. 206-223

- MARCOT (F.), « La Résistance et la population : Jura 1944 : Relations d'une avant-garde et des masses, in : *Guerres mondiales et conflits contemporains*, nr. 146 (April 1987), pp. 99-104
- MINE (J.-Y.), "De raadpleging van de archieven van de repressie: procedures, mogelijkheden en beperkingen", in: Dirk Luyten, Chantal Kesteloot (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier: Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*. Brussel, CEGES/SOMA, 2003, pp. 24-27
- VAN GOETHEM (H.), "Historicus tussen hamer en aambeeld. Het collectieve geheugen in België anno 2001, t.a.v. collaboratie, Nieuwe Orde en Jodenvervolgning in 1940-1944.", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 2001, nr. 9, pp. 237-239
- VRINTS (A.), "Patronen van polarisatie. Homicide in België tijdens de Tweede Wereldoorlog", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, nr. 15, 2005, pp. 177-204
- VRINTS (A.), "Alles is van ons. Anonieme brieven over de voedselvoorziening in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog.", in: *BMGN*, deel 126, nr. 3, pp. 25-51
- WILLEQUET (J.), "Les fascismes belges et la seconde guerre mondiale », in : *Revue d'Histoire de la Deuxième Guerre mondiale*. 17e jaargang, nr. 66, sur le fascisme (april 1967), pp. 85-109
- WOUTERS (N.), "Strafdossiers –en zuiveringsdossiers na WO II als bron voor lokale geschiedschrijving", in: *Bladwijzer*, 2012, nr. 5, pp. 1-18

Onuitgegeven licentiaatsverhandelingen.

- BODELET (J.), *Le rexisme dans la Province de Luxembourg (1940-1944)*. Luik, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Luik (promotor Prof. Dr. Francis Balace), 1996
- GREVERS (H.), *Enkel en alleen in dit geval. Onderzoek naar de brieven à décharge die werden geschreven ten behoeve van de vrijlating van politieke delinquenten na de Tweede Wereldoorlog in Nederland*. Utrecht, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Utrecht (promotor Prof. Dr. de Haan), 2008
- LAURENT (A.), *L'opinion publique face à la répression de l'incivisme en Belgique (6 septembre 1944- 20 mars 1946)*. Louvain-la- Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Université Catholique de Louvain, 1981
- MATTHE (S.), *Het 'tweede deel van de repressie': de vrijlatings-en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog*. Gent, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent (promotor Prof. Dr. Gita Deneckere), 2002
- PLISNIER (F.), *Le rexisme et l'Ordre Nouveau dans la région de Charleroi de 1933 à 1944*. Brussel, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Université Libre de Bruxelles, 2002

Onuitgegeven doctoraatsverhandelingen.

- DAMSMA (J.), *Nazi's in the Netherlands. A Social History of National Socialist collaborators 1940-1945*. Amsterdam, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Amsterdam (promotor: Prof. Dr. Peter Romijn), 2013
- VRINTS (A.), *Het theater van de straat: publiek geweld, respectabiliteit en sociabiliteit in Antwerpen (ca. 1910-1950)*. Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling Universiteit Gent (promotor: Prof. Dr. Bruno De Wever), 2006

- WOUTERS (N.), *Oorlogsburgemeesters (1940-1945). Lokaal Bestuur en Nieuwe Orde in België, Nederland en Noord-Frankrijk*. Gent, onuitgegeven doctoraatsverhandeling (promotor: Prof. Dr. Bruno De Wever), 2004

Literatuur.

- AERTS (K.), *Repressie zonder maat of einde? De juridische reïntegratie van collaborateurs in de Belgische Staat na de Tweede Wereldoorlog*. Gent, Academia Press, 2014
- ARON (P.) en GOTOVITCH (J.) (red.), *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*. Brussel, André Versailles éditeur, 2008
- BALACE (F.), "Collaboratie en repressie in Wallonië: anders bekeken?", in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003
- BEETHAM (D.), *The Legitimation of Power*. Basingstoke, Mac Millan, 1991
- BEYEN (M.), "Zwart wordt van langs om meer Vlaamsgezinde massa", in: Gotovitch (J.) en Kesteloot (C.), eds. *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003
- COLLIGNON (A.), "De collaboratie in Franstalig België: autopsie post-mortem", in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot, *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003
- COLLIGNON (A.) en KESTELOOT (C.), " 'Nazis durant les guerres'. De visie op de Vlaamse collaboratie in Wallonië en Brussel.", in: José Gotovitch en Chantal Kesteloot (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*. Gent, Academia Press, 2003
- COLLIGNON (A.), "Le nouvel ordre communal", in: Francis Balace (red.), *Jours de Guerre. Jours mêlés*. Brussel, Crédit Communal, 1997, pp. 35-91
- CONWAY (M.), OLESEN (N.W.) en WOUTERS (N.), "The War for Legitimacy on the local level", in: Martin Conway en Peter Romijn (red.), *The war on legitimacy in politics and culture 1936-1946*. Oxford, New York, 2008
- CONWAY (M.), *Collaboratie in België. Degrelle en het rexisme, 1940-1944*. Groot-Bijgaarden, Globe, 1994
- CONWAY (M.), *Collaboration in Belgium. Léon Degrelle and the Rexist movement 1940-1944*. New Haven, Yale University Press, 1993
- CONWAY (M.), "Justice in postwar Belgium: popular passions and Political Realities.", in: Istvan Déak, Jan T. Gross en Tony Judt (red.), *The politics of retribution. World War II and its aftermath*. Princeton, Princeton University Press, 2000, pp. 133-156
- DAMSMA (J.) en SCHUMACHER (E.), *Hier woont een NSB'er. Nationaal-Socialisten in bezet Amsterdam*. Amsterdam, Boom, 2010
- DE BRUYNE (E.), *Les Wallons meurent à l'Est, La Légion Wallonie et Léon Degrelle sur le front russe, 1941-1945*. Bruxelles, Didier Hatier, 1991
- DENUIT (D.), "Het Waalse platteland tijdens de bezetting", in: *1940-1945. Het dagelijkse leven in België*. 21 december 1984-3 maart 1985. Brussel, ASLK-Galerij, 1984
- DERINE (R.), *Repressie zonder maat of einde?* Leuven, Davidsfonds, 1978
- DE WEVER (B.), "Septemberweerstanders, Flaminboches en idealistische Oostfrontstrijders. De collaboratie in België: onverwerkt verleden?", in: *La Résistance et les européens du Nord. Het Verzet en Noord-Europa*. Centre de recherches et d'Etudes historiques de la Seconde Guerre mondiale, Brussel, 1994, pp. 384-392
- DE WEVER (B.), "Goede Belgen, Foute Vlamingen, Grijs Nederlanders", in: Eric Corijn (red.), *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven?* Antwerpen, Manteau, 2002, pp. 59-61

- DE WEVER (B.), "Van wierook tot gaslucht: de beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie", in: *Docendo discimus: liber amicorum Romain van Eenoo*. Gent, Academia Press, 1999
- DE WILDE (M.), *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 5: De kollaboratie*. Kapellen, Uitgeverij Pelckmans, 1985
- DHONDT (S.), HUYSE (L.), e.a., *Onverwerkt verleden: collaboratie en repressie in België 1942-1952*. Leuven, Kritak, 1994
- DUMOULIN (M.) (red.), *Nieuwe geschiedenis van België*. Tielt, Lannoo, 2005-2009, 2 V.
- ETIENNE (J.-M.), *Le mouvement rexiste jusqu'en 1940*. Parijs, Colin, 1968
- GERARD-LIBOIS (J.) en GOTOVICH (J.), *L'An 40. La Belgique occupée*. Brussel, CRISP, 1971
- GILISSEN (J.), *Etude Statistique de la répression de l'incivisme*. Leuven, Rega, 1951
- GOTOVITCH (J.) en KESTELOOT (C.) (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, Academia Press, 2003
- GREVERS (H.), *Van landverraders tot goede vaderlanders. De opsluiting van collaborateurs in Nederland en België, 1944-1950*. Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2013
- HUYSE (L.), "The Criminal Justice System As a Political Actor in Regime Transitions: The Case of Belgium, 1944-50." In: Istvan Déak, Jan T. Gross en Tony Judt (eds.), *The Politics of Retribution in Europe. World War II and its Aftermath*. Princeton, Princeton University Press, 2000
- JACQUEMYNS (G.) en STRUYE (P.), *La Belgique sous l'Occupation allemande (1940-1944)*. Brussel, Editions Complexe, 2002
- KEDWARD (H. R.), "Le monde rural face au maquis", in: *La Résistance et les Français : lutte armée et maquis : colloque international de Besançon 15-17- juin 1996*. Besançon, Presses Université Franche-Comte, 1996
- KEDWARD (H. R.), *In search of the maquis: rural resistance in Southern France 1942-1944*. Oxford, Clarendon Press, 1994
- KORNIS (C.), "La Hulpe sous l'occupation allemande (1940-1944)". In: Jean Lory, *Séminaires d'histoire contemporaine 1986-1987*. Université Catholique de Louvain
- LUYTEN (D.), *Burgers boven elke verdenking? Vervolg van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*. Brussel, VUB Press, 1996
- LORY (J.), *Séminaires d'histoire contemporaine consacrés à la vie quotidienne pendant la Seconde Guerre mondiale en Brabant wallon, Hainaut et Namurois (1984-1998)*, onuitgegeven reeks seminarieoefeningen, UCL, 1984-1998
- PAXTON (R. O.), *La France de Vichy: 1940-1944*. Parijs, Seuil, 1973
- PLISNIER (F.), *Te wapen voor Hitler. Gewapende collaboratie in Franstalig België*. Antwerpen, Manteau, 2008
- ROMIJN (P.), *Burgemeesters in Oorlogstijd. Besturen onder Duitse bezetting*. Amsterdam, Uitgeverij Balans, 2006
- RZOSKA (B.), *Zij komen allen aan de beurt, de Zwarten. Het kamp van Lokeren*. Leuven, Davidsfonds, 1999
- SAX (A.), *Voor Vlaanderen, Volk en Führer. De motivatie en het wereldbeeld van de Vlaamse collaborateurs 1940-1945*. Antwerpen, Manteau, 2012
- SEBERECHTS (F.), *Ieder zijn zwarte: verzet, collaboratie en repressie*. Leuven, Davidsfonds, 1994

- SEBERECHTS (F.) en VERDOODT (F.-J.), *Leven in twee werelden. Belgische collaborateurs en de diaspora na de Tweede Wereldoorlog*. Leuven, Davidsfonds, 2009
- SIMON (M.), *Jeunesse Rexistes et Légionnaire (1940-1945). Du feu du camp au coup de feu*. La Gleize, Michel Simon, 1995
- STRANGE (C.), "Stories of their lives: the historian and the capital case file" in: Franca Iacovetta en Wendy Mitchinson (red.), *On the case. Explorations in social history*. Toronto, London University of Toronto Press, 1998, pp. 25-48.
- STRUYE (P.), *l'évolution du sentiment publique dans la Belgique sous l'occupation allemande*. Brussel, Editions Lumière, 1945
- SWEETS (J.), "Clermont Ferrand et les maquis", in : *La Résistance et les Français : lutte armée et maquis : colloque international de Besançon 15-17- juin 1996*. Besançon, Presses Université Franche-Comte, 1996
- VAN DEN WIJNGAERT (M.)(red.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2004
- WOUTERS (N.), *Oorlogsburgemeesters 1940-1944. Lokaal bestuur en collaboratie in België*. Tielt, Lannoo, 2004
- WOUTERS (N.), *De Führerstaat. De overheid en collaboratie in België (1940-1944)*. Tielt, Lannoo, 2007
- WOUTERS (N.), "Localisation in the Age of Centralisation: local government in Belgium and Nord-Pas-de-Calais (1940-1944)", in: Bruno De Wever, Herman Van Goethem, Nico Wouters (red.), *Local Government in Occupied Europe*. Gent, Academia Press, 2006

Websites.

- <http://www.apache.be/2014/11/21/staatssecretaris-sleurs-n-va-wil-collaboratiedossiers-openbaar-maken/?sh=d2da78f-354> (geraadpleegd op 14/04/2015)
- <http://www.bejust.be/content/project-justice-and-populations> (geraadpleegd op 10/5/2015)
- <https://decorrespondent.nl/2068/Gaan-de-collaboratiearchieven-van-Belgie-nu-toch-open/68903692-d8e38497> (geraadpleegd op 4/08/2015)
- http://deredactie.be/cm/vrtnieuws.francais/archief_FR/de.redactie.francais/magazine/1.483408 (geraadpleegd 31/07/2015)
- https://fr.wikipedia.org/wiki/Auguste_Buisseret (geraadpleegd op 10/07/2015)